

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

**TOPLUMSAL CİNSİYET OLGUSU ve EV EKSENLİ ÇALIŞMA:
AKSARAY İLİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Hatice Dilara TEKBAŞ

Sivas

Haziran 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

**TOPLUMSAL CİNSİYET OLGUSU ve EV EKSENLİ ÇALIŞMA:
AKSARAY İLİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Hatice Dilara TEKBAŞ

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Utku ERDAYI

Sivas

Haziran 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Tezin Başlığı : Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Ev Eksenli Çalışma:
Aksaray İlinde Bir Alan Araştırması
Savunma Tarihi : 31/05/2019
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Utku ERDAYI

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ASLAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Utku ERDAYI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMİR

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Hatice Dilara TEKBAŞ tarafından hazırlanan Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Ev Eksenli Çalışma: Aksaray İlinde Bir Alan Araştırması başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

19/06/2019
Hatice Dilara TEKBAŞ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1.TOPLUMSAL CİNSİYET YAKLAŞIMDA İŞ BÖLÜMÜ ve YENİDEN ÜRETİM SÜRECİNDE KADIN EMEĞİNİN ROLÜ	5
1.1. Toplumsal Cinsiyet.....	5
1.2. Toplumsal Cinsiyet Oluşumunda Toplumsal Sistemin Belirleyiciliği Ve İşbölümü	9
1.2.1. Patriyarka	13
1.2.2. Yeniden Üretim.....	15
1.2.3. Aile Ücreti.....	18
1.3. Kadınların İçinde Yer Aldıkları Üretim İlişkileri.....	21
1.3.1. Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Rolü	22
1.3.2. Ev İçi Üretimde Kadın Emeğinin Rolü.....	26
İKİNCİ BÖLÜM	31
2. EV EKSENLİ ÇALIŞMA ve EV EKSENLİ ÇALIŞMAYA YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	31
2.1. Ev Eksenli Çalışma	31
2.1.1. Ev Eksenli Çalışan Kadın Emeğinin Görünmezliği	35
2.1.2 Ev Eksenli Çalışmanın Özellikleri	37
2.1.3. Ev Eksenli Çalışma Türleri	39
2.1.4. Ev Eksenli Çalışmanın Nedenleri.....	40
2.1.5. Ev Eksenli Çalışmanın Kadınlar Açısından Değerlendirilmesi	43
2.1.6. Ev Eksenli Çalışanların Hukuksal Durumu ve Ev Eksenli Çalışanların Korunması	46
2.1.7. Ev Eksenli Çalışmada Örgütlenme.....	48
2.2. Ev Eksenli Çalışmaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	50
2.2.1. Neoklasik Yaklaşım	51

2.2.2. Marksist Yaklaşım.....	54
2.2.3. Neomarksist Yaklaşım.....	57
2.2.4. Feminist Yaklaşım.....	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
3. EV EKSENLİ ÇALIŞMA ve KADIN EMEĞİ: AKSARAY İLİ ÖRNEĞİ ...	65
3.1. Araştırmanın Amacı	65
3.2. Araştırmanın Yöntemi	66
3.2.1. Araştırma Evreni ve Örneklemine Belirlenmesi	66
3.2.2. Araştırma Evrenine İlişkin Nicel Bilgiler	67
3.3. Araştırmaya İlişkin Bazı Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi	68
3.3.1. Ev Eksenli Çalışma Nedenleri	69
3.3.2. İşin Niteliği ve Çalışma Koşulları	74
3.3.3. Kazanç ve Kazancın Harcanması	77
3.3.4. Yaşanan Sorunlar	79
3.3.5. Ev Eksenli Çalışmanın Sağladığı Yararlar	81
3.3.6. Bulgulara İlişkin Genel Değerlendirme	83
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	91
EKLER.....	98
Ek 1. Görüşme Formu	98
ÖZ GEÇMİŞ.....	101

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
DİSK	Devrimci İşçi sendikaları Konfederasyonu
F	Fason Çalışan
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KGSM	Kadın Statüleri Genel Müdürlüğü
KH	Kendi Hesabına Ev Eksenli Çalışan
s.	Sayfa
SÜ	Sipariş Üzerine Ev Eksenli Çalışan
yy.	Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Görüşme Yapılan Kadınlara Dair Tanıtıcı Bilgiler.....	68
---	----

ÖZET

Enformel sektör çalışma türlerinden olan ev eksenli çalışma, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaygınlaşmaktadır. En basit anlamıyla ev eksenli çalışma, özellikle kadınlar arasında yaygınlaşan, dışarıda gelir getirici olarak yapılan işin evde yapılması olarak ifade edilebilir. Küreselleşme ile beraber enformelleşme, ev eksenli çalışmayı çeşitlendirmiş ve bu alanda yapılan çalışmaların sayısını artırmıştır. Kadınların ev içi sorumluluklarını yerine getirerek üretim sürecinde yer alabilmeleri, bu sektörde çalışan sayısının artmasına sebep olmuştur. Çalışmanın temel amacı, ev eksenli çalışan kadınların, çalışma algısı ve çalışmaya bakış açıları değerlendirilerek, çalışma yaşamındaki yerlerini ve yaşadıkları sorunları ortaya koymaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, kadın emeğini özel alanda ev emeği, kamusal alanda işgücü olarak şekillendiren toplumsal cinsiyet kavramı ele alınmıştır. İkinci bölümde, ev eksenli çalışmaya dair kuramsal yaklaşımlardan bahsedilerek açıklamalar yapılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, Aksaray ilinde ev eksenli çalışma türleri olan fason, sipariş usulü ve kendi hesabına ev eksenli çalışan kadınlara yönelik saha araştırmasına yer verilmiştir. Araştırmada nitel yöntem tercih edilmiş, veriler derinlemesine görüşmeler aracılığıyla derlenmiştir. Araştırma sonucunda kadınların ev eksenli çalışmayı neden kabul ettikleri ve bu tür çalışmanın kadınlar üzerindeki etkilerine ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın emeği, ev eksenli çalışma, toplumsal cinsiyet, cinsiyetçi işbölümü

ABSTRACT

Home-based working which is working types of the informal sector is becoming in Turkey as all the world. It is mostly common among the women. In the simplest sense, home-based working can be expressed both made housework and as earn an extra revenue. The reason for the increasing number of people in this sector is that women can be worked by fulfilling their domestic responsibilities. Main purpose of this study, to reveal the perception of working of home-based working women. Evaluatingly to perspective of work of home-based working women, to reveal their places of working life and their problems in working life.

The first part of this study, gender term has been discussed as home-based labor in the private space, labor force in the public space. In the second part, has been made a statement about home-based working and talked about theoretic approach related to home-based working. The last part of this study, field research is made, which are type of hom- based working such as self-employed, make to order and subcontracting sous, in Aksaray. In the research qualitative method has been preferred and the data has been complied through depth interview. As an outcome of the research, the findings concerning why do women accept to home-based working and the effects of this type working on women have been obtained.

Key words: women labor, home-based working, gender, sexist division of labor

GİRİŞ

1960'lı yılların sonu 1970'li yılların başlarında ikinci dalga feminizm ilk tartışılmaya başlandığında teorik sorunlardan birini, kadınların evde karşılıksız olarak harcadıkları emeğin niteliği oluşturmuştur. Öncelikle bu türden bir emek, sadece kullanım değeri ürettiğinden ve bundan dolayı ücret karşılığı olmadığından görünmeyen emek niteliğinde kabul edilmiştir. Öte yandan kadınların harcadığı emeğin, aile içinde ve ev işlerinde çalışma tarzı olarak doğallaştırılması, bu emeğin görünmez oluşunu pekiştirmiştir.

Tarımda ücretsiz aile işçiliği yapan, kentte esnaf ailesinin küçük işletmesinde çalışan veya kocalarının bürolarında sekreterlik gibi işler yapan kadınların harcadıkları emek için meşru olan görünmez emek kavramı başka alanlara doğru da genişlemiştir. Kadınların eve iş alma veya ev eksenli üretim çerçevesinde ve evlerde ücretli ev ve bakım işçileri olarak harcadıkları emek de görünmeyen emek olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Kadınların hayatları boyunca bir erkeğe bağlı olmaları, eğitim almalarının engellenmesi veya gereksiz görülerek ikinci plana atılması, 1970 ekonomik kriz sonrası artış gören yoksulluk sınırı, vasıfsız işgücü olarak çalışmak zorunda olmaları, evdeki yaşlı ve çocukların bakımı gibi sıralanabilecek birçok gerekçelerle kadınların etrafında oluşturulan bir döngü yaşamlarına yön vermiştir. Özellikle kadınların ev içinde harcadıkları emeğin değersiz görülmesi, kadınların da bunları görev olarak bilmesi ile beraber tüm işgücü içinde kadın işgücü en düşük ücretlerle çalıştırılabilen, en kolay işten çıkartılabilen ve en kötü şartlarda çalıştırılabilen üretici kesim haline gelmiştir.

Üretim sürecinin özellikle 1970 sonrası geçirdiği değişimlerin ev eksenli üretimi de etkilediği görülmektedir. Ev eksenli üretim 1970'lerden önce de var olan bir kavramdır. Yaygınlığını yitirdiği bir dönemden sonra, krizle beraber tekrar talep görmeye başlamış ve özellikle kadınlar için önemli bir üretim alanı olmuştur. Bu dönemde küreselleşme, esnek üretim, ve artan uluslararası rekabet ile beraber kadın istihdamı, ev eksenli çalışma ile enformel sektörün içinde en dikkat çeken unsur olmuştur. Uluslararası rekabet koşullarında firmalar da maliyetlerini düşürebilmek

için ucuz işgücü olarak genelde parça başı işlerde kadınları istihdam etmiş, bu gelişmeyle kadın işgücü daha kötü koşullarda çalışmaya başlamıştır. Yoksulluğun giderek artması ile kadınların çalışmasının bir zorunluluk halini alması, formel sektörde kolay iş bulamayan kadınları ev eksenli çalışmayı tercih etmek zorunda bırakmıştır. Buna karşılık kendi emeğinin farkında olmayan ve değerini bilmeyen kadınlar, süreklilik arz etse dahi kendilerini çalışan olarak görmemeye devam etmişlerdir.

Kadınların ev eksenli üretimde istihdamlarının artması sosyolojik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmış ve cinsiyetçi işbölümünün altı çizilmiştir. Sahip olduğu cinsiyet, doğumdan itibaren kadına belirli sorumluluklar yüklemekte ve yaşamalarının sınırlılıklarını çizmektedir. Genellikle ev içi işlerle sorumlu olan kadının, el becerilerinin gelişmiş olması cinsiyetinin bir özelliğidir. Ev eksenli çalışan kadın özel bir eğitime, bilgiye gerek duymadan kendi doğası gereği olan yeteneklerini kullanmaktadır. Sadece ev eksenli üretimde değil, aile ve akraba işlerinde de kadınların çok düşük ücret karşılığı veya ücret almadan çalışması bir sorun olarak görülmemektedir. Bu da kadın emeğinin daha vasıfsız görülmesi durumunu sağlamlaştırmaktadır.

Ev eksenli çalışmanın kadın emeği üzerindeki etkisini sadece olumsuz olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Her ne kadar kadın emeğinin değersizleşmesi ve sömürüsünün artması anlamında önemli sonuçları olsa da, kadının ev eksenli bile olsa çalışıyor olmasının yaşamında önemli değişimler meydana getirdiği açıktır. Birçoğu kendini “çalışmıyor” veya “ev hanımı” olarak görmesine rağmen, özellikle evin zorunlu ihtiyaçlarının giderilmesinde öne çıkan kadın ücreti, kadının özgürleşmesinde etkili olabilmektedir. Ayrıca iş bulabilmek için ilişkileri genişleyen kadınlar daha sosyal olabilmekte ve ev dışında bir çevre edinebilmektedir. Her toplumda evde çalışma kadına atfedilen bir çalışma şekli olsa da, kadınların hiç çalışmaması da doğru bir tercih olarak düşünülemez. Bu bağlamda ev eksenli çalışan kadınların şartlarının iyileştirilmesinin, hükümetler tarafından tanınmasının ve sendikal örgütlenmelerinin sağlanmasının kadınların emekleri üzerinde bir söz hakkına sahip olmalarını sağlayacağı söylenebilir.

Bu tezin temel amacını oluşturan kadınların neden ev eksenli çalışmayı tercih ettikleri görüşme sonuçlarına göre değerlendirilecektir. Nitekim bu değerlendirmede kadınların ev eksenli çalışmada karşılaştığı sorunlar, kendilerini çalışan olarak görüp görmedikleri, ev eksenli çalışmaya olan yaklaşımları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bu tezde saha çalışması yapılmıştır. Saha çalışması için Aksaray ili Merkez ilçesi seçilmiştir. Aksaray ilinin seçilmesinin nedenlerine kısaca değinecek olursak; Aksaray ilinde ikamet etmem nedeniyle yeterli bilgiye sahip olunması, dolayısıyla yapılacak olan derinlemesine yüz yüze görüşmelerde, görüşülecek kişilere ulaşamama gibi problemlerin olmaması, ayrıca Aksaray ili İç Anadolu'nun ortasında kalan, gelişmekte olan, yer yer değişen çağa ve topluma ayak uyduramayan bir zemine sahip, şehrin bazı kesimlerinde eski gelenek ve göreneklere fazlaca uyulan, toplumda ataerkilliğin ön planda olduğu, kadınların dışarda çalışmasının çok onaylanmadığı, kadınların fazlaca ikinci planda tutulduğu bir şehir olması nedenlerinden ötürü tercih edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, kavramaların net bir şekilde anlaşılması için açıklayıcı tanımlamalar yapılmıştır. Öncelikle kadın emeğini gerek kamusal alanda işgücü olarak, gerek özel alanda ev emeği olarak biçimlendiren faktörleri anlamak için toplumsal cinsiyet kavramı ele alınacaktır. Toplumsal cinsiyet kavramı, bireysel cinsiyet farklılıklarının da ötesinde toplumsal düzene ve bu düzenin taraflarını oluşturan toplumsal ilişki gruplarına işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet, ekonomik sistemin işleyişi için cinsiyete dayalı bir işbölümü oluşturur ve bunu biyolojik temellere dayandırarak gerçekleştirmek ister. Kadın ve erkek doğal ve doğuştan adlandırılırken, kadınlık ve erkeklik toplumsallaşma süreci ile birlikte adlandırılmaktadır. Bu bölümde kadına veya kadınsılığa düşen roller hakkında bilgilendirme yapılmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin belirlenmesinde etken faktör olan patriyarka, yeniden üretim ve aile ücreti çalışma da ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ev içi üretimin neler içerdiği, nasıl bir üretim biçimi olduğu, ev içi üretim bağlamında sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden üretimin nasıl gerçekleştiği ve ev içi üretimin ekonomik ve toplumsal

bağlamda nasıl bir işlevi olduğunu ortaya koyan farklı kuramsal yaklaşımlar ele alınacaktır.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise, Aksaray ilinde ikamet eden ev eksenli çalışan kadınlar ele alınmıştır. Ev eksenli çalışan kadınların bu işi yaparken karşılaştıkları sorunlar neler, bu tarz bir çalışmayı neden tercih ediyorlar, ev eksenli çalışmanın kadınlara bir katkısı olup olmadığı yönünde konular araştırılacak, aynı zamanda ev eksenli çalışan kadınların yaptıkları iş dışında kalan zamandaki ev işlerin çeşitliliği, boyutları ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TOPLUMSAL CİNSİYET YAKLAŞIMDA İŞ BÖLÜMÜ VE YENİDEN ÜRETİM SÜRECİNDE KADIN EMEĞİNİN ROLÜ

1.1. Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet, toplumda bireye atfedilmiş temel bir statü konumundadır. Bu açıdan bakıldığında kadınlar genellikle annelik ve eşlik gibi toplumsal cinsiyetleri, erkekler ise mesleki unvanları ile tanımlanmaktadır (Payne 1997:255). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet birbirinden farklı ancak birbirine de bağlı olan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirbilek 2007: 13). Toplumsal cinsiyet, toplumda bireye ayrılan konumu işaret etmek için, cinsler arasındaki ilişkileri belirginleştirmek amacıyla kadın ve erkeğin konumunu belirtmektedir. Cinsiyet ise kadın ve erkek arasındaki fiziksel farklılıklardır. Cinsiyet, toplumsal cinsiyetlendirmenin bir ürünü olarak belirtilebilir. Cinsiyet ile kadın ve erkek arasındaki fiziksel farklılıklar, toplumsal cinsiyet ile kadınlık ve erkeklik arasındaki farklılıklar belirtmek istenmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk defa 1960'lı yılların sonları ve 1970'li yılların başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramın ortaya çıkışı ile birlikte, cinsiyet farklılıklarının kaldırılmasına yönelik bir tartışma konusu başlamıştır ve cinsiyet rollerinin işlevselci bir çerçevede belirlenmesinin tarihselliği üzerine de odaklanılmıştır (Maden 2011: 5).

Toplumsal cinsiyet, eril ve dişil kavramlarının üretildiği ve doğallaştırıldığı olgular bütünüdür. Toplumsal cinsiyet tam anlamıyla bireyin sahip olduğu şey değildir. Toplumsal cinsiyet, eril ve dişilin, toplumsal cinsiyetin kabul ettiği hormonal, kromozomal, ruhsal formlarla birlikte üretilmesi ve doğallaştırılmasını sağlayan yapıdır (Butler 2014: 75).

Toplumsal cinsiyet kavramını ilk kullanan kuramcılardan olan Ann Oakley 1972 yılında Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum (Sex, Gender and Society) adlı kitabında, toplumsal cinsiyet, "cinsiyet rollerinin" yani kadınlık ve erkekliğin

toplumsal dönüşüme açık ve varoluş biçimleri olduğunu belirtmiştir. Cinsiyetin biyolojik, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak oluşmuş bir düzlemde belirlendiğini ifade etmiştir (Oakley 1974: 234). Aynı dönemde kavramı “cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemi” nin parçası olarak ele alan Gayle Rubin, toplumsal cinsiyeti, “toplumsal olarak dayatılmış bir cinsiyetler-arası bölünme” ve “toplumsal cinsellik ilişkilerinin bir ürünü” (Acar-Savran 2013: 234) olarak tanımlamıştır. Toplumsal cinsiyet, öznelerinin varlığı ile sürekli olarak yeniden oluşturulabilen, üretilebilen faaliyetler toplamıdır. Toplumsal cinsiyet, kadının doğurganlık olayının insanın toplumsal eylemiyle harmanlandığı bir düzen olarak da görülmektedir. Sözü edilen kavramın, doğurganlık ve doğurganlığın şekillendirdiği toplumsal işbölümüne dayalı olarak ortaya çıkmış olan bir düzen olduğundan da bahsedilmektedir (Acar-Savran 2013: 292).

Toplumsal cinsiyet kavramı 1970’li yıllarının sonunda kullanılmaya başlanmasına karşın, bu kavramın anlamını 1949 yılında Simon De Beauvoir şu şekilde ifade ederek güçlendirmiştir: “ Kadın doğulmaz, kadın olunur. Hiçbir biyolojik, psikolojik ya da ekonomik yazgı yoktur ki, insanın toplumda büründüğü figürü belirlesin: kadın diye tanımlanan bu yaratığı, erkek ve hadım arası bu ürünü üreten medeniyetin bütünüdür” (Beauvoir 1993: 82). Beauvoir, kavramı bu şekilde ifade ederek aynı zamanda cinsiyete ilişkin birçok soruyu içeren tartışma alanı oluşturarak daha o dönemde kavramın gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

Toplumsal cinsiyet kavramına farklı açıdan bakıldığında, kadınlar ve erkekler arası bölünme ve farklılıklar aynı terim altında birleştirilmiş ve ilişkilendirilmiş ve bu bölünme bizi bölünmenin kendisine yani bölünme ilkesine yönelmektedir (Delphy, aktaran; Acar-Savran 2013: 235). Toplumsal cinsiyet kavramı, bireysel cinsiyet farklılıklarının, kişinin kimlik karşıtlıklarının da ötesinde toplumsal düzene ve bu düzenin taraflarını oluşturan toplumsal ilişki gruplarına işaret etmektedir.

İlişkilerin çoğunda olduğu gibi bireyler arası ilişkileri oluşturan da toplumdur. Delphy’nin cinsiyet/ toplumsal cinsiyet/ cinsellik kategorileri arasında kurmuş olduğu ilişkiler ilk defa “Penser le Genre: Quels

Problèmes?” (Toplumsal Cinsiyeti Düşünmek: Sorunlar Neler?)¹ başlıklı yazısı ile bir temele ulaşmıştır. Yazıdaki esas öne sürülen olgu şudur: “Toplumsal cinsiyet, cinsiyetten önce gelir (...) cinsiyetin kendisi bir toplumsal bölünmenin yalnızca işaretini oluşturur (...) cinsiyet bir göstergedir, ama oldukça önemli olan ve eşit olmayan şeyleri birbirinden ayırt ettiği için tarihsel bir simge değeri taşımaya başlamıştır” (Jackson/Scott, aktaran; Acar-Savran 2013: 279).

Toplumsal cinsiyet aynı zamanda biyolojik bedenlerimizi kültürel olarak anlamlandırmaktır (Bingöl 2014: 108). Bu açıdan toplumsal cinsiyete kültür sorunu da diyebiliriz. Biyolojik olarak “kadın ve erkek olmak, doğal ve doğuştan olarak adlandırılırken, kadınlık ve erkeklik ise toplumsallaşma süreci ile beraber kültürel bir yapılanmaya işaret etmektedir” (Hepşen 2010: 14). İnsanın dişil ve erilden çıkıp kadın ve erkeğe dönüşmesi biyolojiyle değil toplumsal kültürel gelişmelerle ilişkilendirilmektedir. Kadınsılık veya kadınlık, erkeksilik veya erkeklik toplumsal ve kültürel olgular olmaktadır (Bingöl 2014: 109). Eril ya da dişil olmanın anlaşılması ölçütleri kültürel olmakta, yere ve zamana göre değişiklik göstermektedir (Noyan 2005: 8). Erkekler ve kadınlar eşitsizliğe ve sömürüye dayanan ilişkilerde temellenmiş maddi niteliklere sahip gruptan oluşmaktadır (Demirbilek 2007: 37-41). Yani toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların sadece biyolojik olarak sınırlandırmadığının yanı sıra bu biyolojik farklılıklardan ötürü ortaya çıkan sosyal ve kültürel değerlerin oluşturduğu farklılıkları da işaret etmek için kullanılmaktadır (Dedeoğlu 2000: 142).

Kadınların ezilmesine dayanan bir ilişki biçiminin toplum tarafından yanlış algılanması ve bu algının düzeltilmesi ekonomik ve tarihsel olarak bir açıklamayı gerektirir. Kadınların ezilmişliğinin farklı yönlerinin önemini ve bunun zamanla toplumsal gruplara göre ne derece farklılık gösterdiğini sorgulayarak ve cinsiyet ilişkilerinde son dönemde meydana gelen değişimleri analiz ederek farklı bir yaklaşımı tartışmaya açmak mümkündür. Bu noktada patriyarkal iktidarın sistematik ve yaygın niteliği ve cinselliğin toplumsal cinsiyet hiyerarşisiyle birbiri içine geçmiş olan durumu ekonomik bir analizle açıklanabilir. Mevcut ekonomik sistem ele

¹ Bu yazının İngilizcesi 1993'te, Women Studies International Forum adlı dergide (16/1) yayımlanmıştır. Buradaki alıntılar ise İngilizce versiyonun Jackson/Scott “Gender”, 2002'deki basımından yapılmıştır.

alındığında, sitemin daima kendini egemen kılabilceği, sömürebileceği bir sınıfa ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Bunun için devamlı bir ikilik yaratmak ve bu ikilik içinde sömüren-sömürülen ilişkisi kurmak sistemin zorunlu bir sonucudur. Erkek ve kadın arasında kadının aleyhine var olan eşitsiz ilişkinin de bu ikiliklerden birini oluşturduğu söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet, ekonomik sistemin işleyişi için cinsiyete dayalı bir iş bölümü yaratır ve bunu biyolojik temellere dayandırarak gerçekleştirmek ister. Cinsiyete dayalı işbölümü, işbölümünün toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan bir biçimi olmakta ve tarihsel ve toplumsal bir kategoridir. Cinsiyete dayalı işbölümünün çok eski bir tarihi vardır. Cinslere göre iş dağılımı insanın doğayla mücadelesinin geri olduğu dönemlerde, kadınların toplayıcılıkla, erkeklerin avcılıkla uğraştıklarının düşünöldüğu bir zamanda ortaya çıkmış ve toplumsallaşmanın başından bugüne kadar var olmuş olan bir olgudur. Cinsiyete dayalı iş bölümü, erkekleri üretim alanlarına, kadınları yeniden üretim alanlarına tahsis eden bir yapı ortaya çıkartmaktadır (Etiler 2017: 20). Başka bir deyişle, cinsiyete dayalı işbölümü kadının maddi yaşamını üretmedeki rolünü ev odaklı bir temel üzerinden şekillendirmektedir. Hartmann'a göre " Cinsiyete dayalı iş bölümü kadınları az gelir getiren işlere ve kadın rolüne uygun olduğu düşünölen görevlere yerleştirir" (Hartmann 2016: 193).

Üreme işlevinin yani kadınların doğurganlıklarının, mümkün kıldığı ve onun şekillendirdiği bir toplumsal iş bölümüne dayanan hiyerarşik bir düzen olarak toplumsal cinsiyet ortaya çıkmıştır (Acar-Savran 2013: 192). Üretime ve yaşamın yeniden üretilmesine yapmış olduğu katkıları genellikle biyolojik yapılarının ya da doğalarının bir uzantısı olarak görölmektedir (Dedeoğlu 2000: 66-71). Bu sayede sermayenin ihtiyacı olan çocuk doğurma ve büyütme, ev işleri gibi yeniden üretim biçimlerini doğal bir biçimde üstlenmiş olurlar. Sonuç olaraksa sermaye üzerine herhangi bir maliyet almadan işçilerin her gün ihtiyaç duyduğu temiz kıyafet, hazır yemek, süregelen sistemin devamı için çocuk doğurulması, büyütölməsi ve bakımı gibi hizmetler kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Başka bir açıdan bakılırsa kadınların biyolojik temellere dayandırılmış olan toplumsal konumları ihtiyaç olması halinde rahatça sömürölen ucuz işgücü olmalarına yol açmaktadır. Çalışması gerektiğinde, kadın evdeki sorumluluklarını terk edemeyeceğinden ötürü çoğunlukla iki

sorumluluğu da bir arada yürütebileceği esnek zamanlı işleri tercih ederek, sosyal güvencesi olan, yüksek ücretli, yükselme imkânı olan işlerin dışında bırakılmaktadır.

Öte yandan toplumsal cinsiyetin ne olduğundan farklı olarak ne gibi işlevlerinin olduğu da feminist yazın açısından önem taşımaktadır. Çünkü mevcut ekonomik sistemin önemli kıldığı sermayenin yeniden üretime olan ihtiyacı ve kadının toplumsal konumunu bu ihtiyaca cevap verebilecek biçimde nasıl şekillendirdiği, toplumsal cinsiyetin açıklanmasında anahtar konumundadır. Toplumsal cinsiyetin yapılandırılmasında önemli rol oynayan biyolojik nedenler (doğurganlık gibi) sistemin ihtiyaçları göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmesi gerekli olan başka bir konu olarak görülmektedir (Maden 2011: 8).

1.2. Toplumsal Cinsiyet Oluşumunda Toplumsal Sistemin Belirleyiciliği Ve İşbölümü

Toplumsal cinsiyet, her ne kadar biyolojik temellere dayandırılarak “doğal” gösteriliyor olsa da tarihsel süreç içerisinde bulunan sistemin içinde yaşayanlar tarafından kurgulanmıştır. Kadınların toplumsal cinsiyet kimliklerinin bir parçası olan ev içi üretimi açıklamaya çalışırken, kadına aitmiş gibi kadının sorumluluğuna bırakılan bu yapı da açıklanmaya muhtaçtır. Aşağıda, ekonomik sistemin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların giderilmesinde kadına veya kadınsılığa düşen roller tartışılacaktır.

Kadınlık ve erkeklik, çocuklukta içine girilen sabit kalıplar olmayıp, hem sembolik olarak hem de gündelik yaşamdaki karşılaşmalarda sürekli dikkate alınan, tekrar üzerinden geçilen olgulardır. “Kadın” kategorisi, içinde bulunduğumuz kültürde yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak aslında “ev” üzerinde tanımlanarak yeniden üretilmektedir (Bora 2018: 12-21). Cinsiyetin oluşmasında ev işinin kritik bir önemi olmasının yanı sıra bunun sadece erkekler ve kadınlar arasındaki farkı belirlemekle kalmayıp, farklı kadınlık tarzlarının da kurulmasında payı olduğu öne sürülmektedir (Bora 2018: 12). Toplumsal cinsiyet açısından kadınsılık olgusu değerlendirildiğinde namus, mahremiyet, özel alan, doğurganlık, bakım işleri, duygusallık, fedakârlık gibi kavramların kadına yakıştırıldığı anlaşılmaktadır. Yakıştırılmış olan bu kavramlar, sınıflı bir toplumda kadının hem işgücü piyasalarında hem de aile içerisinde sömürülmesinin yolunu açmaktadır.

Mevcut ekonomik sistemin devam etme zorunluluğundan ötürü sınıf oluşumuna bağlı olan bu sistemin bazı ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların giderilmesinde de kadına verilen toplumsal ve bireysel sorumluluklar önemli rol oynar.

Bireysel açıdan bakıldığında kadınların hayatlarında olumlu kabul edilebilecek gelişmeler yaşanırken, kadınların ezilmesi durumu kapitalizmin temel özelliklerinden birisi olmayı neden sürdürmüştür. Kadınların ezilmesinin altındaki nedenler çeşitli olmakla birlikte, temelde kapitalizm altındaki aile olgusu olur. Ailenin biçimi, içinde bulunduğu sınıflı topluma ve ona bağlı üretim modeline göre şekil almaktadır. Kadın ve erkeklerin geçinmek için yaptıkları işler, o toplumun yeniden üretilmesinin çerçevesini belirlemektedir (German 2006: 25). Yeniden üretim ilişkilerinin ise, cinsel ezilmeye yol açtığı belirtilmektedir (Bora 2018: 51).

Kadınların ezilmişliği, toplumsal yeniden üretim ve emek gücünün çoğalması kapsamı içerisine yerleştirilirken, bazı kavramları açıklamak bu konuda daha sağlıklı ilerleme kaydettirecektir. Bunların başında ise emek gücü tanımı gelir. Marx emeği, her insanı doğasında var olan bir güç olarak belirtmektedir. Karl Marx'a göre emek gücü ya da emek kapasitesi, “ İnsanın kendisinde bulunan ve hangi türden olursa olsun bir kullanım değeri üretirken harcadığı zihinsel ve fiziksel yetilerin toplamı” olarak tanımlamaktadır (Marx 2015: 171). Buna göre emek gücü, her insanın bir kullanım değeri üretebilmek için harcadığı zihinsel ve fiziksel güç olarak anlaşılabilir.

Kullanım değeri ise, özellikleri dikkate alındığında insanoğlunun ihtiyaçlarını tatmin eden mal ve hizmetlerden oluşmaktadır. Bir şeyin yararlılığı onu kullanım değeri haline getirmektedir. Fakat bu yararlılık belirsiz bir şey olmayıp, maddi bir şey olduğu için bir kullanım değeridir. Kullanım değerleri nitel bir ölçüt olup, tüketim ya da kullanım sırasında gerçekleşir ve her türlü servetin özünü oluşturmaktadırlar (Marx 2015: 54). Kullanım değeri olan ürün ya da üretime yararlı emek gücü her toplumda bulunur ancak toplumlara göre farklılık gösterir. Emek, kullanım değerlerine sahip olan ürünleri üreten bir güç olduğuna göre her toplum biçiminin gereğidir ve insanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için de gerekmektedir. Öyleyse fizyolojik açıdan, her türlü emek, insan emek gücünün özel

bir biçimde ve belirli bir amaca yönelik olarak harcanması olup, bu özelliği ile kullanım değerlerini üretmektedir (Marx 2015: 58).

Emek kavramı üretim ilişkileriyle iç içedir. Bir toplumun tüketimi nasıl devam ediyorsa üretimi de devam etmelidir. Birbirleriyle ilişkili bir bütün olarak süreklilik gösteren bu yenilenmeler aynı zamanda üreme sürecidir. Toplumsal çoğalma da sonuç olarak üretim koşullarını sağlar. Emek döngüsünü ayakta tutabilmek için toplumsal üretime ve emek gücünün sürekli olmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Emekçinin tüketimi iki yönlüdür. Üretici tüketim, üretim esnasında, emeğiyle üretim araçlarını tüketirken, bunları yatırılan sermayeden daha değerli ürünlere dönüştürmektedir. Diğer taraftan emekçinin bireysel tüketimi, emekçi, emek gücü için kendisine ödenen parayı geçim araçlarına dönüştürmesidir. Birincisinde emekçi kapitaliste ait olup onun devinmesine yardımcı olarak iş görür. İkincisinde ise kendisine ait olup üretim faaliyetleri dışında gerekli olan yaşamsal işlevlerini yerine getirmektedir. Aslında emekçinin bireysel tüketimi, kendi açısından üretken olmayan bir tüketim olarak algılanmaktadır. Çünkü bu, sadece gereksinme içinde olan bireyi yeniden üretmektedir. Fakat kapitalist ve devlet açısından üretken bir tüketim olmakta, onların servetini artıran güç üretmektedirler. Bireysel tüketim bir yandan bunların yeniden üretilmelerini sağlarken, diğer yandan yaşamı için yaptığı tüketim, işçilerin emek pazarında sürekli var olmalarını sağlamaktadır (Marx 2015: 540-548).

Bir önceki açıklamaya bakıldığında, kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri üretim yalnızca hane halkı tarafından tüketildiğinden, kadınlar evde yalnızca kullanım değeri üretmekte, herhangi bir değişim değeri taşımadığı, piyasada ölçülebilen bir maddi karşılığı olmadığı sonucuna varılabilir. Ev içi emek ve çocuk bakımı emeğin toplumsal gerekli biçimleri olmakta, ancak ekonomik bir değeri olmadığı için kapitalizm koşullarında daha az değer görmektedirler (Benston 1969: 21-22). Ev içi emek aynı zamanda kendisiyle çelişki içerisindedir; kapitalist açıdan üretken değildir fakat aynı zamanda toplumsal bir kullanım değeri sağlamaktadır (Brown 2016: 105). Söylenenler çerçevesinde, ev içinde yapılan üretimin toplumsal yeniden üretim olarak kavramsallaştırılması ve bu açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yeni bir terim olarak görebileceğimiz toplumsal yeniden üretim, 1970'lerde günlük yaşamlarımızda yeniden üretmiş olduğumuz bütün faaliyetler haricinde ev işi ve kapitalist toplumda yeniden üretim olarak ele alınıyordu. Daha sonra bu kavram genişletildi, üretimin, yeniden üretimin bir parçası olduğu ve yeniden üretimin birbirleriyle çelişen iki yüzü olduğu anlaşıldı. Bir taraftan bizi, insanlar olarak yeniden üretirken diğer taraftan sömürülebilir işçiler olarak yeniden üretmektedir (Federici, 2016). Toplumsal yeniden üretim, bir bütün olarak üretim, dolaşım, bölüşüm, tüketim, emeğin yeniden üretimi ve soyun yenilenme döngüsünü devam ettirmektedir (Vogel, aktaran; Acar-Savran 2013: 32). Başka bir deyişle, doğrudan üretici denen işçilerin değil, süreklilik içinde boşalan yerleri dolduracak işçilerin üretilmesidir.

Buraya kadar anlattıklarımıza bakıldığında emek gücünün cinsiyetinden bahsedilmediği görülmektedir. Teorik açıdan da emek gücünün, kadın ya da erkek gücü olduğu konusu da fark etmemektedir. Söz konusu sağlıklı ve gereken işi yapan bir kitle vardır. Fakat bu kitlenin yenilenme olgusu içinde biyolojik çoğalmanın rolüyle cinsiyet önem kazanmaktadır. Toplumsal çoğalma düzeyinde, kadın ve erkek arasındaki bu biyolojik ayrım bir teori olarak ele alınmalıdır. Teorik olarak emek gücünün çoğalması yalnızca kuşaklarla yer değiştirmesi değil, insanın türeyişi ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla, doğurma özelliğine kadın sahip olduğu için yeniden üretim sürecindeki bütün yük kadın üzerindedir (Vogel 1990: 141-145).

Kadın, cinsiyetine biçilen rol ve ona yüklenmiş olan özel işleviyle üretim ilişkilerinde yeniden üretime katkıda bulunur. Kadın, doğrudan üretim yapan işçi gibi çalışıyor olabilir fakat insanın yeniden üretilmesindeki rolü kadının sınıflı toplumlarda ezilmişliğinin temelini oluşturmaktadır. Toplumsal yeniden üretimde, kadınların doğurma ve çocuk büyütme gibi kendilerine özgü nitelikleri nedeniyle kadınların erkekler karşısında çok farklı pozisyonları söz konusu olmaktadır. Mevcut emek gücünün sömürüsü ile gelecek neslin yeniden üretimi arasındaki çelişki buna örnek verilebilir. Kadınların üremedeki biyolojik rolleri nedeniyle, daha az verimli işçiler olma ve dolayısıyla ev içinde kalma eğilimde olmaktadır (Brown 2016: 106).

Her toplum varlığını devam ettirebilmek için maddi ürünler (üretim) ve insani varlıklar (yeniden üretim) oluşturmak zorundadırlar. Kadınların üretim ilişkilerini yaptıkları işlerin doğasını açıkladığı kabul ediliyor ancak kadınların yaptıkların bu işlerin değer görmemesine yol açanın yine bu üretim ilişkilerinin kendileri olduğu ileri sürülüyor (Delphy 1999: 91-93). Ekonomik açıdan piyasadan dışlananlar kadınlardır onların üretimleri değil. Kadınlar üretim ve yeniden üretim arasına sıkışıp kalmışlardır. Kadına dayatılan kapitalist üretim tarzlarından biri olan yeniden üretim alanının işlevleri, kadın emeğinin kavramsallaştırılmasında önem taşımaktadır. Bu açıdan yeniden üretim sürecinin açıkça anlaşılması gerekmektedir. Kadınların yeniden üretim sürecindeki emekleri ile bu sürecin onların biyolojik bedenleri arasındaki çelişki patriyarka kuramı ile açıklanabilir.

1.2.1. Patriyarka

Patriyarka, cinsiyet üzerine baskının belli bir tutarlılıkla ve sadece bireyler arası değil sosyal bir nitelikte kuşatılmış bir olgu olduğunun belirtilmesi için kullanılmaktadır (Arruzza 2014). Patriyarka, yaşam tarzlarının değiştiği ve insanların yeni koşullara adapte olduğu, gelişen demografik, ekolojik, kültürel ve tarihsel faktörlerle bağlantılı olan birçok karmaşık sürecin olduğu dönemde ortaya çıktığı bilinmektedir (Lener 2015).

Yararlı bir biçimde, patriyarka, maddi temeli olan ve erkeklerin onların kadınları üzerinde egemen olmalarını sağlayan bir karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran erkekler arası toplumsal ilişkiler süreci olarak tanımlanabilir (Hartmann 2016: 174). Patriyarkal sistem, kapitalizmden tamamen soyutlanamayan, fakat kapitalist ilişkiler sonucu ortaya çıkmamış, emek ve üretim süreçlerine dayalı, tarihsel olarak kapitalist tarafından devralınmış ve onun maddi temeliyle bütünleşmiş, kadın üzerinde egemenlik kurmaya dayalı bir toplumsal sistemdir (Çelik 2012).

Patriyarka, ataerki ile eş anlamlı bir kavramdır. Ataerki terimine ilk Weber'in yazılarında rastlamak mümkündür. Ataerki genellikle, ekonomik ve akrabalık bağı ile bağlı bir grupta, hane halkı üzerindeki otoritenin babadan oğula geçtiği, belirli bir kişi tarafından uygulandığı bir duruma karşılık gelmektedir. Sözlük anlamı olarak ataerki, babanın egemenliğidir. Gelenekçi bakış açısına göre ise, ataerki sistem biyolojik temellidir. Chris Weedon'un tanımlaması ile ataerki "kadın

çıklarlarının erkek çıkarlarına tabii kılındığı güç ilişkisi” dir. Bu güç ilişkileri, cinsel iş bölümü ve üremenin toplumsal olarak örgütlenmesinden, yaşadığımız dişiliğin içselleştirilmiş normlarına kadar birçok biçimde görülebilmektedir. Ataerkil güç, biyolojik cinsel farklılıklara atfedilen sosyal anlamlara yaslanmaktadır (Aktaş 2013a: 63). Ataerkilliğin, erkeklerin kuralları koydukları ve iktidarı belirledikleri bir olgu olduğu da söylenebilir. Kandiyoti, bu terimle iki cinsiyet arasında geçen, her iki cinsinde rızasının olduğu ancak zaman içerisinde değişebilen, karşı koyulabilen ve yeniden tanımlanan bir ilişki ağına dikkat çekmektedir (Kandiyoti 1997: 114).

Erkek egemenliğinin ve cinsiyetçiliğin sistematik ve nesnel niteliğini ifade edebilmek için 1970’lerin feminizminde patriyarka kavramına başvurulmaktaydı. Erkek egemenliğinin kapitalizm öncesi durumuyla, kapitalist toplumlarda kadınların evde harcadıkları karşılıksız emek arasındaki bağlantıyı ve devamlılığı ortaya koymaya imkân verdiği ölçüde patriyarka kavramı vazgeçilmez olmaktadır (Acar-Savran 2013: 39-41).

Hartmann ise, patriyarkal iktidarın maddi temelini, üretim, yeniden üretim ve cinsellik alanında, kadınların emek güçleri üzerindeki erkek denetimi olduğunu söylemektedir. Erkekler bu denetimlerini, kadınlardan kişisel hizmet göreyerek, ev işi yapmak ya da çocuk yetiştirmek zorunda olmayarak, cinsellik için kadınların vücutlarını kullanarak, kendilerini güçlü hissederek sürdürmektedirler. Patriyarkanın, günümüz yaşayış biçimleriyle en önemli öğeleri şunlardır: Geleneksel evlilik biçimi, çocuk yetiştirme, ev işinin kadın işi olması, kadınların erkeklere ekonomik açıdan bağımlılığı, devlet, erkekler arasındaki toplumsal ilişkilere dayanan çok sayıda kurum; kulüpler, spor tesisleri, sendikalar, meslekler, üniversiteler, dini kurumlar, şirketler, ordular olarak sıralamaktadır (Hartmann 2016: 172-180).

Patriyarka, erkek dünyası ile kadın dünyasını kesin çizgiyle ayırıp, erkek dünyasını üretime, kadın dünyasını ise yeniden üretime bağlamıştır. Patriyarka, erkeklere sosyalleşme sürecinde hareketlilik, güç, rasyonalite, üretim gibi nitelikler sağlarken, kadınlara ise çocuk doğumu ve bakımı, ev işleri ve erkeğin cinsel objesi olmasının yolunu açmıştır (Aktaş 2013a: 63).

Kapitalist toplumda hem sermaye hem de erkekler kadınların emeği ve bedenleri üzerinden fayda sağlamaktadırlar. Dolayısıyla kadınların sömürülmesinden

ve denetim altına alınmasından sermaye ve erkek egemenliği birlikte sorumlu olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kapitalizm ve patriyarka bir arada yürüyen ve birbirini destekleyen durumdadır. Ve kadınların karşılıksız emeğinden hem patriyarka hem de kapitalizm yararlanmaktadır. Kadınların ev emeğinden, kadınların ev emeği sorumluluklarına bağlı olarak ucuz işgücü havuzu oluşturmaları, emek gücünün yeniden üretilmesi ve bu tür aile örgütlenmesinin tüketimi artırması kapitalizmin fayda sağladığı alanlar arasında saymaktadır (Hartmann 2016: 158-180).

Patriyarkanın kendi özgül biçimleri vardır; ancak bunlar kapitalizmin üretim ve yeniden üretimden oluşan maddi süreçleri içerisinde şekillenmiştir. Bu patriyarkal ilişkiler hem kapitalizmi biçimlendirmiş hem de onlara uyumlu hale gelmişlerdir. Tarihsel süreç içerisinde şekillenen patriyarka ve kapitalizm yer yer çatışırken, yer yer birbirini pekiştirmektedir (Acar-Savran 2013: 46).

Tüm ekonomik alanlar erkeklerin kontrolünde ve egemenliği altındadır; kadınlar her ne kadar neslin devamını doğurarak sağlasalar da erkekler soylarını garantiye alabilmek için kadınların tüm cinsel yaşamlarına hâkim olurlar ve baskı kurarlar. Erkeklerin kendi aralarında kurmuş oldukları tüm bu mekanizmalar, üretim ve yeniden üretim süreçlerini ellerinde tutmak, sürekliliğini sağlamak ve kontrol altında tutmak üzerine oluşturulmuştur. Aslında her üretim bir yeniden üretim sürecini işaret etmektedir (Demren 2001). Yeniden üretim, ataerkilliğin temelini oluşturmaktadır. Bu süreç başta ekonomiyi ve nesillerin devamını kapsamaktadır.

1.2.2. Yeniden Üretim

Herhangi bir toplumsal yapıda kadın, emek harcama yeteneğine sahip olan ve harcadığı emeği ile üretimi gerçekleştiren ve üretimin sürekliliğini sağlayan toplumsal bir kategoridir. Bu yeteneğini nerede, nasıl, hangi şartlarda, niçin kullanacağı toplumun tarihsel ve kendine özgü koşullarına bağlı olarak biçimlenmektedir. Kadın, kapitalist toplumlarda varlığının garantisini temin edecek ve devamlılığını sağlayacak koşulların gerçekleşmesini, üretim ve yeniden üretim süreçlerinde ücretli emek ve ev içi emek harçayarak sağlamaktadır.

Kadının üretim sürecinde ideolojik ve ekonomik olarak konumunun öznelliğinin, aile içindeki yeniden üretim rolünden kaynaklandığı bilinmektedir.

Bundan dolayı kadının ücretli emeği ev içindeki harcadığı emekten ayrı düşünülemez. Kapitalist toplumlarda üretim ve yeniden üretim süreci bir bütündür ve kadın emeğinin içinde bulunduğu her alan bu bütünlük ile birlikte değerlendirilmelidir (Ecevit 1997: 96).

Tarihsel olarak, yeniden üretim alanının işlevleri kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Kadınların evde, aile çatısı altındaki bütün faaliyetleri, kapitalist üretim ilişkilerinden olan yeniden üretim sürecine katkıda bulunmaktadır. Kadınlar evdeki faaliyetlerini kadın olmanın doğal bir sonucu, erkekle aralarında kurulmuş normal bir işbölümü olarak algılamaktadırlar. Kadın, cinsiyetine biçilen bu rol ve ona yüklenmiş olan özel işlevle bu üretim ilişkilerinin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır (Emek Gücünün Yeniden Üretimi ve Kadın, 1992).

Kadının ev içinde harcadığı emek, temelde türün üretimi ve emek gücünün günlük olarak yeniden üretilmesi üzerinden şekillenmektedir. Kadının ev içi emeğini kullanarak yapmış olduğu bu yeniden üretim, tüm kapitalist toplumun yeniden üretilmesi seviyesinde olmayıp, ücretli emeğin yeniden üretilmesi seviyesindedir. Kapitalist sistemin tamamen üretilmesi ise, tüm ücretli emeğin ve ev içi emeğin katkılarıyla gerçekleşmektedir (Ecevit 1997: 96).

Maddeci anlayış, tarihteki egemen etken faktörü, maddi hayatın üretimi ve yeniden üretimi olarak belirtmektedir. Fakat bu üretim ikili bir yapıya sahiptir. Bir yandan yaşama araçlarının beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan şeylerle bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; diğer yandan insanların üretimi, türün üremesi olmaktadır (Engels 1979: 14). Başka bir şekilde ifade edecek olursak, emek gücünün biyolojik yeniden üretimi ve gündelik yaşamda bakımın sürdürülmesidir. İlki biyolojik cinsiyet olarak, ikincisi toplumsal cinsiyet anlamında kadınların işlevleri olmaktadır. Yeniden üretimden, bütün çağlarda toplumsal yapıları belirleyen en temel maddi süreçler olarak bahsedilmiştir (Acar-Savran 2013: 27).

Üretim ve yeniden üretim, özel ve kamusal alan, dışardaki iş ve evdeki iş gibi ayrı iki alanlardan oluşmamaktadır. Aynı toplumsal alanda oluşup birbirlerini etkilemektedirler. Yeniden üretim, aile, akrabalık bütün toplumsal ilişkileri, üretim sürecini, devletin ve diğer etkenlerin örgütlenmesini şekillendirmektedir. Yeniden üretim bir üretim tarzının pasif yansıması olmayıp, bu üretimdeki değişimler yeni bir

üretim tarzı yapılanmasında baskın bir yapıda olmuştur. Evlilik sistemleri, doğurganlık oranlarındaki değişimler, erkek egemenliği, güç dengesi gibi değişimlere sebep olmuştur. Yeniden üretimdeki bu değişmelerin ‘normal’ olduğunu söylemeyi bir yana bırakırsak, kadınlar üzerindeki denetimin, emeklerine el konulması da sorgulanabilir (Onaran 2015: 6).

Kadın ve erkek arasındaki cinsiyetçi iş bölümü, toplum geneli ve erkekler arasında hiyerarşik iş bölümünü desteklemektedir. Kadınlara kendi yaşamlarında atfedilen statü ve ev işlerine mahkûm edilmeleri, tek tek her erkeğin kadınlar üzerinde bir baskı oluşturmasına yol açar. Kadınların ev işlerinin birincil sorumlusu olmaları onların iş yaşamında ikincil konumda olmalarına neden olmaktadır. Bu durum kadınların işiyle ilgili önyargıların önünü açıp düşük ücretle çalıştırılmalarına yol açmaktadır (Onaran 2015: 8).

Kadın ücretli işçi olduğunda, erkek ücretine olan bağımlılığı azalsa da tamamıyla ortadan kalkmaz. Çünkü ücretli emekçi olduğu durumlarda bile kimliği evli kadın olarak devam etmektedir. Kadının erkeğe olan bağımlılığı hem ideolojik hem de maddi olmakta ve bu ikisi arasında da birbirini kuvvetlendirici ilişki bulunmaktadır. Kadının aile içinde erkek, çocuk ve diğer bakıma muhtaç olanlar (varsa yaşlı ve hastalar) için yaptığı işler, ‘annelik’, ‘sevgi’, ‘koruyuculuk’ ideolojileriyle olduğu kadar, kadının erkeğe olan ücretle bağlılığı ile de beraber düşünülmesi gerekmektedir. Erkeğe verilen “aile ücreti”, evde kadın ve erkek ilişkilerinde hükmetme hükmedilme koşullarını hazırlamaktadır. Bu durum sadece ev kadınının maddi bağımlılığını değil aynı zamanda ücretli emekçi olma koşulları üzerinde de belirleyici olmaktadır. Erkek ücretinin aile ücreti olarak ödenmesi demek düşük kadın ücreti demektir. Bu açıdan kadın ücreti erkek ücretinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir. İş gücü piyasasındaki cinsel iş bölümü içinde kadının erkeğin kazandığı ücreti kazanabilmesi bu nedenle mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla yeniden üretimi sağlayabilmek için üretime katılan kadının ücretli emeğinin, “cep harçlığı” veya “kocanın gelirine katkı” olarak yorumlanmaktan sıyrılmadığı vurgulanmıştır (Ecevit 1997: 98).

Yeniden üretimin kadınlık görevleri arasında tarif edilmesi, kadınların işgücü piyasalarındaki konumunu belirleyen biçimsel eğitim süreçlerinden erkeklerle eşit

şekilde yaralanmamasına sebep olmaktadır. Böylece kadınların işgücü piyasalarına arz ettikleri emek, erkek emeğinden farklı konumlandırılmaktadır.

İşgücünün yeniden üretimi yukarıda açıklanmaya çalışılan ekonomik işlevleri yanında cinselliğin düzenlenişi (hukuksal yoldan ve aile içinde), biyolojik yeniden üretim (çocuk doğurma ve çocukların toplumsallaştırılması gibi) ve ideolojik işlevleri de gerçekleştirmektedir. Yeniden üretimin temel birimini aile kurumu oluşturmaktadır. Aile, yeniden üretim işlevini, toplumsal üretim sürecinin tarihsel ve özgül koşullarına bağlı kalarak, kadın emeğinin ev içi alanda kullanılmasıyla gerçekleştirmektedir (German 2006: 86-92).

Kapitalist toplumda, sermaye, toplumsallaşmayı ve işçileşmeyi tam olarak gerçekleştirmek için bir mecburiyet duymadığı sürece, ev içi yeniden üretim yükümlülüklerinin devamlılığı, emek-sermaye ilişkilerinin tarihsel ve özgül koşullarına bağlı olarak şekillenecektir. Kadın işçinin üretim süreci içinde girdiği ilişkilerin tamamını yeniden üreticiliğin belirlemediğini söyleyebiliriz. Kapitalist üretimin kaydetmiş olduğu gelişme aşaması, ekonominin ucuz emek gücüne (kadın, göçmen, azınlık) duymuş olduğu gereksinim, kapitalist üretimin farklı örgütlenme biçimlerinde bu gereksinimin seviyesi, işçi örgütlerinin yapısı ve kadın emeğinin örgütlenme biçimi, kadının işgücü piyasasına katılmasını etkileyen demografik etkenler de, kadının ücretli emeğinin şekillenmesinde rol oynamaktadır. Ayrıca devletin, hem aile içindeki hukuksal ve ekonomik olarak erkeğe bağlılık, hem de üretim süreci içinde koruyucu yasalar ve ücretin saptanması gibi bazen belirleyici bazen de etkileyici uygulamaları, kadının işgücü piyasasına katılıp katılamayacağını, katılsa bile bunun ne gibi sınırlamalarının olabileceğinin belirlenmesinde rolü ifade edilmektedir (Ecevit 1997: 98).

1.2.3. Aile Ücreti

Sermayenin ihtiyaçlarına göre değişebilen yedek işgücü ihtiyacı, kadınların işgücü piyasalarındaki konumlarını etkileyen faktörlerden birini oluşturmaktadır. Kadınların işgücü piyasalarında yedek işgücü ordusu oluşturmaları, kadının işgücüne ihtiyaç duyulmadığı veya tercih edilmediği dönemlerde “aile ücreti” düzenlemeleri ile gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla erkeğe yapılan tüm ücret ödemelerinin miktarı, aynı zamanda çalışmayan kadının eksikliğini de bir derece kapatma şeklidir. Bu

sebeple aile ücretinin, kadının emek gücü belirlenmesinde etkili olduğu ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden belirlenmesinde de önemli rol oynadığı belirtilmiştir. (Hartmann 2016: 181-185).

Aile ücreti işçi, işveren arasında farklı sebeplerden ötürü ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfı için aile ücretini çekici yapan kadınların ev dışında çalışmamasıdır. Bu her şeyden önce anneler çocuklarına yeterince bakabilecek, çocuklarda ücretli işlerin en kötü yönlerinden kendilerini kurtarmış olacaktı. Bunların yanında, birçok kişi, evli kadınların emek piyasasından çekilmesinin, işçi sınıfı ailesinin yaşam standartlarının ciddi şekilde artıracaklarını düşünmüşlerdir. Kadınlar, hamilelik ve bebek büyütme dönemlerinde, hastalık, sakatlık gibi durumlarla daha az karşılaşmış olacaklar ve kadınlar ev dışında çalıştıkları zaman yapamadıkları ancak evde kaldıkları takdirde yapabilecekleri ev işlerini yaptıklarında, tüm işçilerin yaşam koşullarında iyileşme olduğu ifade edilmiştir (German 2006: 41).

Aile ücreti isteği, 19.yy başlarında genel ücret durumunu etkilemiştir. Sanayi devrimi bütün insanları, kadınlar ve çocuklar da dâhil olmak üzere, iş gücüne çekerek emeğin değerini düşürmüş, daha sonra kadın işçileri erkek işçilerin ücretlerini düşürmek için kullanmıştır. Kadınların ve çocukların, erkeklerden ayrı bir şekilde ücret kazanabilir hale gelmeleri otorite ilişkilerini sarsmıştır ve ücretlerin herkes için düşük kalmasına yol açmıştır (Hartmann 2016: 181).

Emek gücünün değerinin düşmesiyle işçi sınıfı ailesi hayatta kalabilmek için, daha çok üyesiyle daha düşük ücretlerle çalışmak durumunda kalmıştır. Yeni makineler ve teknolojik gelişmelerle pek çok şey değişmiş, eski zanaatkarların yerini yeni vasıfsız makine işçileri almıştır. Bunlarda genellikle çok düşük ücretlere çalışan kadın ve çocuk işçilerden oluşmuştur. Böylece kadınlar, işgücünün büyük bir parçası olmaya başlamışlardır. Erkekler oluşan bu rekabetten korku duymuşlardır. Çünkü kadınlar yalnızca ücretleri düşüren bir ‘rekabet’ unsuru anlamına gelmemektedir. Kadının işgücüne dâhil olması omuzlarındaki yüke yeni bir yük eklenmesi anlamına gelmektedir. Fakat çalışan kadınlar “iki efendiye birden iyi hizmet”² edemezler. Ivy Pinchbeck’in de belirttiği gibi kadınlar, erkeklerin ücretlerini düşürülmesinden çok

² Bkz: Karl Kautsky, *The Class Struggle*, (New York: Norton,1971), s.26

işlerini alma noktasına yönelik bir tehdit unsuru olarak görülmüşlerdir (Pinchbeck 1981: 101).

Erkekler, yüksek ücretli işleri kendilerine saklamaya ve erkek ücretlerini yükseltme yönünde çaba göstermişlerdir. Ücretli emeklerine karşılık olarak daha iyi standartlarda ailelerine tek başlarına bakmaya yetecek ücret talep etmişlerdir. On dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında bu “aile ücreti” sistemi giderek işçi sınıfı aileleri için toplumsal norm haline gelmiştir (Hartmann 2013: 183). Erkek işçiler, kadınlarla erkeklere eşit ücret verilmesi için mücadele yerine karılarının evdeki hizmetlerini elde tutmayı tercih ederek aile ücreti talep etmişlerdir.

Kapitalist sistem içinde aile ücreti, patriyarkanın bir pratiği olarak oluşmuştur. Dolayısıyla işlerin cinsiyete göre dağılımı, daha düşük ücret ödenen işleri kadınlar tarafından üstlenilmesi bir gösterge olarak sayılabilir. Pek çok erkek için aile ücretinin gelişmesi, erkek egemenliğinin maddi temelini iki biçimde garanti etmektedir: Birincisi, erkekler işgücü piyasasında daha iyi işlere sahiptir ve kadınlardan daha fazla ücret alırlar. İşgücü piyasasında kadınların erkeklerden daha düşük ücret almaları, erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi avantajını sağlamlaştırırken, kadınların eş olmayı bir meslek olarak seçmelerini de teşvik etmiş olmaktadır. İkincisi ise, kadınlar ev işi yaparlar, çocuk bakarlar ve evde doğrudan erkeklerin yararlandığı diğer hizmetleri de yaparlar. Buna rağmen kadınların evle ilgili sorumlulukları, işgücü piyasalarındaki ikincil konumlarını da pekiştirmiş olur (Meda 2004: 110-115).

Aile ücretinin, patriyarka ve sermaye arasındaki ortaklığı sağlamlaştırdığı söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri kadınların işgücüne katılımlarındaki artışa rağmen, aile ücretinin hala cinsiyete dayalı bir şekilde, kadınların birincil olarak ev işlerinden, erkeklerin birincil olarak ücretli işlerden sorumlu olduğu iddia edilebilir. Kadınların işgücü piyasasında daha düşük ücretler almaları ailenin bir gelir birimi olarak varlığını sürdürmesini garantilemiş olur. Aile ücretiyle geçinen ailenin, kadınların emeklerinin hem aile dışında hem de aile içinde erkekler tarafından denetlenmesine izin verdiği belirtilmiştir (Serdaroğlu 2010: 180-187).

Aile ücreti talebi, özel tarihsel koşullarda ortaya çıkmış ve işçi sınıfının yaşam standartlarını geliştirme aracı olarak görülmüştür. Aile ücreti, aile içindeki

kadın ve erkek için bir baskı unsuru olarak görülmemiştir. Ancak kadını dolaylı olarak, yaşamını sürdürmek için erkeğe bağlı kılmakta ve erkeklerin kadınlara nazaran daha çok çalışma hakkı olduğunu öne sürmektedir. Bu sebeple kadınlar için bir geri adım niteliği taşımaktadır. Böylece kadının yerinin ev olduğu fikrinin güçlendiği ifade edilmiştir (German 2006: 44-45).

Aile dışındaki işgücü piyasasındaki cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınların erkeklere karşı maddi bağımlılıklarını korumaya devam eder. Bununla beraber patriyarkanın geleceği sadece aile ilişkilerine bağlı değildir. Aile içindeki veya başka yerlerdeki patriyarkal işbölümü ve patriyarkanın işgücü piyasalarındaki yansıması olan “aile ücreti” , kapitalizme şekil veren önemli unsurlardan biri olmaktadır. Aile olgusunu destekleyen pek çok etken patriyarkayı da desteklemektedir. Patriyarka ise hem kapitalist denetimi meşrulaştırmakta, hem de sermayeye karşı belirli savaşım biçimlerinin meşruluğunu ortadan kaldırmaktadır (Bell 2003: 90-95).

1.3. Kadınların İçinde Yer Aldıkları Üretim İlişkileri

Üretim yapmak demek doğaya katkıda bulunmak demektir. Başka bir deyişle, doğada kendiliğinden bulunan, insanlar tarafından yararlanılmayan hammaddelere bilgi, teknoloji ve emek kullanarak onlara, insan ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeni biçimler ve nitelikler kazandırmak demektir. Bu açıdan üretim, sadece ekonomik yaşamın gerekliliği için değil aynı zamanda toplumsal yaşamın temel unsurlarından birisini de oluşturmaktadır. Üretimi, “insanların, toplumun varlığı ve gelişmesi için zorunlu olan nesnelere sağlamak üzere, amaçlı etkinlikleriyle doğal çevrelerini değiştirmeleri, bunu yaparken de kendi kendilerini de değiştirmeleri süreci” olarak tanımlanmaktadır (Ozankaya 1995: 151).

Emek, temel üretim faktörlerinden (sermaye, teknoloji, doğal kaynaklar, emek ve girişimci) birisidir. Emek , “mal ve hizmet üretiminde kullanılan kişinin fiziksel ve düşünsel yetenekleri” olarak tanımlanmaktadır (Kocacık 2000: 10). Hammaddenin üretim araçları aracılığıyla değiştirilmesinde kullanılan ve üretim sürecinin vazgeçilmezlerinden olan işgücünü dile getirmektedir. Emek yalnızca bireysel sürekliliği değil, türün hayatını ve ortak yaşamın devamlılığını da garanti eder. Dolayısıyla nitelikleri bakımından emek, toplumsaldır. Bu nedenle çalışmadaki emek kavramı, toplumsal yaşamda yarattığı ilişki biçimlerini de ortaya koyma

bakımından söz konusu farklı yaklaşımların bütünü içinde ele alınıp değerlendirilmektedir.

Toplumsal yaşamın kadınlar ve erkekler tarafından birlikte paylaşılan bir süreç olması, kadın ve erkeğin toplumsal konumlarının da birbirleriyle ilişkisinin olduğunu açıklamayı gerekli kılmaktadır. Tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar olan süreçte kadının toplumsal konumunu belirleyen temel unsur cinsiyet temelli iş bölümüdür. Cinsiyete dayalı iş bölümü, basitçe, kadın ve erkeğin ayrı ayrı işlerden sorumlu olması iken, bu kavramın pratikte eşitsizliği de içerdiğini söyleyebiliriz.

Bizi burada ilgilendiren nokta, cinsiyete dayalı iş bölümünün kapitalist üretim tarzında aldığı biçim olacaktır. Bu biçim, kapitalizm öncesi durumdan farklıdır. Makineleşme ve üretimin ev dışındaki örgütlenmesinin yaygınlaşmasıyla, kadın ve erkeklerin çalışma alanları birbirinden ayrılmıştır. Erkeğin temel çalışma alanı ev dışı olarak belirlenirken, kadının ki ev ile ilgili işlerin yapılması ve çocuk bakımı olarak belirlenmiştir (Ecevit 1997: 95).

İlk bakışta, erkek ev dışında üretim, kadın ev içinde yeniden üretim yapacak ve ikisi birlikte üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlayacak gibi sorunsuz görünüyor olabilir. Her iki cins de toplumsal üretim için çalıştığından dolayı onların eşit konumlarda olacağı düşüncesi, kapitalist toplum sorgulandığında yıkılmış olur. Bu toplumda kadının, ezilmiş, ikinci sınıf, tabi, bağımlı gibi kelimelerle ifade edilen bir ikincil konuma sahip olduğu anlaşılır (Ecevit 1997: 96).

Burada, kadının kapitalist üretim ilişkileri içinde, üretim sürecindeki konumu irdelenecek ve bu konumun kadın açısından özgüllükleri belirtilecektir. Ev içi üretimde kadın emeğinin rolü ve eleştirel yaklaşımların boyutları çalışmanın önemli noktalarından olan kadının görünmeyen emeği, çeşitli görüşler yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3.1. Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Rolü

Günümüzde kadın olgusu sosyal, iktisadi, siyasi ve kültürel açıdan önem taşımakta olup, kadınlar sosyo-ekonomik yapıda farklı rollere bürünmekte ve istenmektedirler. Gün geçtikçe kadınlar kamusal alanda daha fazla görünür olmuşlar ve birçok alanda yapılan değişimler, kadının konumunu, görev ve sorumluluklarını

doğrudan etkilemiştir. Kadının konumundaki en köklü değişim, kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkması ve gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Sistemin bir gereği olarak oluşan farklı üretim biçimi, kadının da farklı alanlarda görülmesine yol açmıştır.

Kapitalizmin gelişimi ile ekonomik ve sosyal hayatta pek çok alanın değişime uğradığı, pazar ekonomisinin yaygınlaştığı, üretim artışında ivme kazanıldığı söylenebilir. İnsanlar kırsaldan kentlere gelmeye başlamış, böylece serbest işgücü ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin yayılması ve genişlemesi, işgücünün daha büyük kitleler şeklinde bu yeni sisteme giriş yapmasıyla desteklenmiştir. Bu sistemde işgücü ve tüketici olarak kadının konumu da değişime uğramış ve kadın sistem içerisinde farklı roller üstlenmeye başlamıştır.

Sanayi Devrimi ve kapitalizmin gelişmesiyle, diğer birçok kurum da olduğu gibi aile kurumu da değişime uğramıştır. İş bölümü ve uzmanlaşmanın yaygınlaşmasıyla, üretim aile dışında yapılmaya başlanmıştır. Kapitalizmin gelişmesi, ev içi ve ev dışı üretimde belirgin şekilde farklılığa yol açmış, üretim ev dışında farklı sistemlerle yapılırken, ev içinde yalnızca kadının sorumluluğuna bırakılan yeniden üretim yapılır hale gelmiştir. Kapitalizmin kadının çalışmasına olanak sağlamasının yanında, ailenin ekonomik birim olarak değerinin azalmasına sebep olurken, kadının rolünün ciddi boyutta farklılaşmasına da sebep olmuştur. Kadınların tarımda yiyecek üretiminde, ev işlerinde çalışarak yaptıkları kayıt dışı üretimin değeri, yaşanan değişimle azalır hale gelmiştir. Böylece kapitalizm öncesi üretken kabul edilen kadın emeği kapitalizmin gelişmesiyle değersizleşmeye başlamıştır. Hem sistemin yapısı gereği hem de ekonomi, ailede herkesin gelir getirme sürecine girmesinin yolunu açmıştır. Bu süreçte kadınlar ve çocuklar da gelir getirmek amacıyla ev dışına çıkmışlar ve ücretli çalışmak durumunda kalmışlardır. Böylece kadın, bugünkü anlatımıyla üretim sürecinin bir parçası olmaya başlamıştır (Fidan 2000: 117-118).

Tarih boyunca kadınlar, zamanın şartları ve değişen statülerde çeşitli ekonomik alanlar da faaliyet göstermişlerdir. Bu açıdan Sanayi Devrimi kadının işgücü piyasasındaki konumu üzerinde etkili olmuştur. Sanayi Devrimi ve sonrası için oluşan teknolojik, ekonomik ve toplumsal değişimler kadınlara ev içindeki annelik ve ev kadınlığı rollerinin dışında ekonomik faaliyetlere ücret karşılığı daha

fazla katılma imkânı tanımış ve “ücretli kadın işgücü” kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ücret, kadını toplum içinde görünür kılan ve kadının her alanda eşit olmasını sağlayan bir kavram olarak belirtilmiştir (Parlaktuna 2010: 1217).

Kadınların çalışma biçimlerini bir taraftan kendi gelişme düzeyleri belirlerken, diğer taraftan da “biyolojik temele dayalı cinsiyetçi ve toplumsal nitelikli ayırım” etkili bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum içinde insanların uğraşları, sorumlulukları, erdemleri gibi olguları cinsiyete göre belirlenmektedir. Bu nedenle kadının toplumsal konumu ve rolü, cinsiyet ayırımına göre belirlenmektedir. Cinsiyete dayalı iş bölümünden ötürü kadınlara ev içindeki temizlik, beslenme, bakım gibi işler ve ev içi çalışması verilirken, erkeklere de dışarıda yapılan işler verilmiştir. Bu ayrıma bağlı olarak oluşan işbölümü, kadınlar aleyhine eşitsiz bir durum olarak göze çarpmaktadır. Cinsiyete dayalı işbölümünden dolayı eğitim ve çalışma imkânları kısıtlanan kadınlar iş piyasasında aktif olamamışlardır. İnsanların davranış ve düşünceleri gelişen çağın değişimi içerisinde farklılaşma gösterse de toplumsal cinsiyet algısında bir değişme göze çarpmamıştır. Sadece gelişen kapitalizmde cinsiyet yeni bir form kazanmış olmaktadır. Toplumun ve ekonominin ciddi bir şekilde değişim geçirdiği süreçte değişmeyen şey kadın emeğinin ucuz işgücü olarak görülmesidir (Karlkayn, 2016). Dolayısıyla kadının, toplumsal ve ekonomik yaşamda, çoğu erkek egemenliği savunan yaklaşımların aksine, doğası gereği değil, toplumsal gelişme sürecinin sınıfsallaşması evresinde kaybettiği sonucu çıkarılabilir.

Yaşanan teknolojik ve kültürel değişimler kadınları iş piyasasına ve üretime dâhil eden etken olmuştur. Üretim biçimleri değişen toplumlarda kadın istihdamını artırır yönde bir eğilim göstermiştir. Kadınların çalışma yaşamına ücretli işçi olarak girmeleri, on sekizinci yüzyılın sonlarında İngiltere’de başlamış ve Avrupa ve dünyaya yayılması Sanayi Devrimi’nin meydana getirmiş olduğu toplumsal değişimle olmuştur. Sanayi Devrimi ile beraber kadınlar ve çocuklar daha güçsüz, ucuz ve uysal görülerek tercih edilmeye başlanmışlardır. Üretim sürecini kolaylaştıran makineler, gelişen işbölümü ve uzmanlaşma kadın ve çocuk emeğinden yararlanılmasını kolaylaştırmıştır. Sanayi Devrimi sonrası artan istihdam olanakları, yeniden şekillenen sektörel yapılar, insan hakları tartışmaları gibi konular kadın istihdamının artmasında etkili rol oynamıştır. Sanayi Devrimi sonrasında artan

işgücüne duyulan ihtiyaç doğrultusunda, kadın ev dışına çıkabilmiş ve ev dışı üretimin bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır (Bardamu 2012).

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, ücretli emeğin varlığı ve onun erkek egemenliği altında toplanması bu alanlara ataerkil bir nitelik kazandırmıştır. Kapitalist sistemde emek sürecinin varlığının devam edebilmesi ve emek gücünün sürekliliğinin sağlanması için toplumsal üretim yani üreme gerekmektedir (Marx 2015: 50). Bu sistem evde para kazanarak çalışmakla evin dışında para kazanarak çalışmak arasında farklar yaratarak eşitsiz ilişkilerin oluşmasına yol açmıştır. Bu açıdan soyun devamının sağlanması olgusunun kadınların emek güçlerinin değerinin düşmesinde etken bir faktör olduğu söylenebilir. Mevcut ekonomik sistem kadının doğurganlığını kullanarak kadınları ikincil bir konuma atmakta ve kadının bu özelliğini sistemin kendi lehine kullandığı bir ayrıcalık haline getirmektedir. Bu nedenle kadınlar daha çok hizmet sektöründe ve kayıt dışı alanlarda çalıştırılmaktadırlar. Kadının dışlanması bir başka nedeni de, kadının yerinin evi olduğu anlayışıdır. Kadınları erkeklerin inisiyatifinde tutan gelenekçi ilişkiler günümüzde de kapitalizmin izlediği politikalarla aynen devam etmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesi, sermayenin küreselleşmesiyle beraber kadının ve kadın emeğinin sömürsünü daha da derinleştirdiği ifade edilmektedir (Bardamu 2012).

Tüm bunlar dikkate alındığında, kadın işgücünün istihdam edilmesini açıklayan etmenlerden bazılarını belirtmek aydınlatıcı olabilir: Yoksulluk nedeniyle kadınların düşük ücretle çalıştırılabilmesi; üretimin emek yoğun nitelikte olması; işin niteliğinin örgü, dikiş, nakış gibi kadın işi olarak görülen ev işlerinin bir uzantısı olarak görülmesi; kadınların daha uysal olmaları gerektiğini düşünen toplumsal cinsiyet algısı; kadınlar için elverişli olduğu düşünülen ev eksenli işlerin önemi; kadın emek gücünün ucuz olmasının üretimin 'feminizasyonu'nu teşvik etmesi; kadınların geleneksel olarak istihdam edildiği sektörlerde doğru ihracatın artması. Başka görüşe göre de, işçi sınıfının sendikal gücünün zayıflaması, tam zamanlı çalışan erkek işçilerinin gücünün zayıflaması, işverenlere ucuz kadın emek gücünü erkek emek gücüyle ikame etme imkânını sağladığı belirtilmektedir (Öztürk 2010: 115).

Bu sayılan sebeplerden dolayı, istihdamda kadına ayrılan pay artmaktadır. Fakat bu durum düşük ücretler ve kötü çalışma koşullarından ötürü kadınların statüsünde önemli bir değişiklik meydana getirdiği gibi, kadınların özgürleşmesine de yardımcı olmamaktadır. Öte yandan kadınların işgücü piyasalarını erkeklerle daha fazla paylaşması, kadınların evde olan yükümlülüklerinde de bir paylaşım olacağı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla da kadınlar hem evde hem de işgücü piyasalarında olmak üzere iki defa sömürüye maruz kalmaktadırlar.

Toparlayacak olursak; kadınlar beceri istemeyen, erkekler beceri isteyen işlerde; kadınlar emek yoğun, erkekler sermaye yoğun işlerde; kadınlar el emeği kullanımında, erkekler makine kullanımında; kadınlar hafif, erkekler ağır işlerde; kadınlar parça birleştirme işlerinde, erkekler bütün oluşturmada; kadınlar üretim sürecinin hazırlık ve bitirme işlerinde, erkekler esas üretim aşamalarında çalışmaktadırlar. Dolayısıyla kadın işgücü ucuz, cinsiyet temelli ayrımcı işe alma uygulamalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Kadın emeğinin güvenceden yoksun olduğu ve kadınların kendileri için önceden belirlenmiş işler arasından özgürce seçim yapamadıkları anlaşılmaktadır (Ergüder 2006: 71-75).

İşgücü piyasasının sorunsuz işleyebilmesi ve devamının sağlanabilmesi, piyasadaki erkek hâkimiyetinin sıkıntısız bir şekilde sürdürülmesi için, kadınların ev içi üretimlerini yerlerine getirmeleri gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda işgücü piyasalarının dışında tutulan bir sınıfı da meydana getirmektedir. Dolayısıyla bu sınıfların her zaman, sermaye istediğinde, istenilen koşullarda çalışmaya hazır olarak yedekte tutulduğu belirtilmiştir (Özbudun, Sarı, Demirer 2007: 135-140).

1.3.2. Ev İçi Üretimde Kadın Emeğinin Rolü

Kadınlar, her dönem ve toplumda çeşitli çalışma biçimleri ile üretim faaliyetleri içerisinde yer almaktadırlar. Kadınların çalışma biçimlerindeki farklılık, çalışma kavramına erkekler ve kadınlar açısından farklı bir anlam katmaktadır. Kadınların çalışması sadece üretken ekonomik faaliyetlerden oluşmamaktadır. Kadınların çalışma yaşamına katılmasıyla, çalışma koşulları kadınlar ve erkekler için farklı açılardan değerlendirilmektedir.

Kadınların ev içinde kendilerinin, ailelerinin ve toplumun yeniden üretimi için yaptıkları, kullanım değeri olmasına rağmen piyasada değişim değeri olmayan

yani parasal karşılığı olmayan çalışma biçimleri (yemek pişirme, temizlik, çocuk ve ailenin diğer üyelerinin bakımı gibi işler) üretim faaliyetlerinden sayılmayıp değersiz görülmekte ve istatistiklerde görünmemektedir. Erkeklerden farklı olarak çalışma yaşamına katılan kadın ev işleri, çocuk bakımı gibi karşılığı olmayan işlerden sorumlu olmaya devam etmektedir. Kadınlar daha az çalışma yaşamına katılmakta, belli mesleklerde yoğunlaşmakta, işte eğitim ve ilerleme imkânı kısıtlı olmakta, düşük statülü ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadırlar. Bu durumda kadınlar, hem işgücü özellikleri hem de karşılıksız emekleri bakımından çalışma yaşamında geri plana itilen ikinci sınıf bir işgücü olmaktadır (Özçatal 2011: 22-25).

Kadınların aile içinde harcamış oldukları emeğin ekonomiye, önemi her zaman kabul edilmemekle birlikte ciddi bir katkısı olduğu bilinmektedir. Tarihte kadınların ev işlerine ek olarak karşılığı ödenmeyen başka işlerde yaptığı bilinmektedir. Sanayileşmenin gelişmesi ve geçimlik tarımın gerilemesi sonucu, kadınların emeği aile içi sömürülür olmaktan çıkmıştır. Bu yüzden bazı kadınlar ücretli emek alanına çekilmiş, geri kalanlar ise piyasa için üretime katılma olanağından yoksun bırakılarak, tam gün ev kadınlığına mahkûm edilmişlerdir (Molyneux 2016: 117-120).

Evde çalışanlar geleneksel bakımdan ev kadını olarak adlandırılmışlardır. Evde çalışanlar, iş hukuku dışında kalan enformel alanda işverenlerin uygulamaları, din ve ağırlıklı olarak da kültürel normlar aracılığıyla ev kadını olarak tanımlanmaktadırlar (Prugl, aktaran; Erdut 2011: 69).

Evde çalışma kadınların kimlik algısında bazı sıkıntılara sebep olmaktadır. Ailelerine destek olmak için günde 14-16 saat çalıştıkları zaman bile kadınlar kendilerini işçi olarak görmemektedirler. Bunun yerine çalışmadıklarını veya ev kadını olduklarını iddia etmektedirler. Kadınlar evde çalışmayı gerçek bir iş olarak değerlendirmektedir.

Evde çalışma, aslında endüstri devriminden beri eşlerinin geliri yetersiz olan evli ve çocuklu kadınların çalışmayı tercih ettiği bir alan olmuştur. Günümüzde işsizliğin artması, formel istihdamın daralması, ücret artışları üzerindeki baskı, sendikasılaştırma sebebiyle pazarlık gücünün zayıflamış olması ve refah yardımlarındaki azalma evde çalışmayı bir seçenek olarak önümüze sunmaktadır

(Erdut 2011: 59). Evde çalışma kadın emeğine ulaşmak isteyen işverenler tarafından toplumsal cinsiyet normlarının aşılmasını sağlayan ideal bir çalışma biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Kadınların evde çalışmalarının temel sebebi, ev işleri veya çocuk, hasta veya yaşlı aile üyelerinin bakımı gibi geleneksel yükümlülüklerin gelir getirici faaliyetlerle birlikte yerine getirilmesi olarak belirtilebilir. Buna ek olarak, bakım sorumluluklarının olmaması halinde de kadınların evin dışında çalışmak için eşlerinden izin almakta zorluk çekebilme gibi problemleri de vardır. Evde çalışma kadınların işgücü piyasasındaki zayıf konumlarından da kaynaklanmaktadır. Kadınlar, eğitim olanaklarından yeteri kadar yararlanamadıkları için niteliksiz işlerde düşük ücretlerle evde çalışmayı kabul etmektedirler. Taşeronlar da maliyetlerini azaltmak için eğitimsiz ya da çok az eğitim görmüş kadınları tercih etmektedirler.

Ev eksenli çalışmanın diğer ev işlerinden farkı ücretli olmasıdır. Bununla beraber evde çalışanların pek çoğunun istihdamdaki statüsü belirsizdir. Uygulamada ise, evde çalışanlar işçi statüsünde görülmemektedir. Evde çalışanların bir kısmının yasal olarak kendi hesabına çalıştıkları kabul edilmesine karşın, çok büyük çoğunluğu kayıt dışı ve enformel olarak çalışmaktadır.

20. yy son çeyreğinden bu yana ev içi üretim biçimlerinin çeşitliliği artmaya başlamıştır. Tam anlamıyla karşılıksız ev içi üretimden başka, düşük ücretli, prestijsiz, güvencesiz olan çok farklı çeşitlerinin de ortaya çıktığı görülmektedir. Ev içi üretimin farklı biçimlerinin ağır koşulları olduğunu, ev içi üretimin varlığı belirlemektedir. Bu açıdan karşılıksız ev içi üretimin merkezi konumunun ortadan kalktığı söylenemez (Pelizzon 2009: 290-300).

Ev içi üretim, ekonomik ve toplumsal sistemin devamlılığını sağlamaya yönelik bir yeniden üretim biçimini oluşturmaya devam etmektedir. Temizlik, çocuk, hasta, yaşlı bakımı, yemek yapma, ütü yapmak gibi işleri kapsayan bu hizmetler, piyasada yapıldığında maddi bir karşılığı olmaktadır (Bülbül 2008: 38-47). Artan işsizlik ve yoksulluk, kadınları evde daha çok çalışmanın yollarını aramaya zorlamaktadır. Evde çalışmaya son çare olarak bakılmaktadır. Fakat evde çalışma, kadınların “kadın işleri” olarak tanımlanan işlerde, çalışma koşulları üzerinde

müdahalesi olmaksızın çalıştırılması, toplumdan dışlanması ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin yeniden üretilmesi ile neticelenmektedir (Erdut 2011: 55).

İKİNCİ BÖLÜM

2. EV EKSENLİ ÇALIŞMA ve EV EKSENLİ ÇALIŞMAYA YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

2.1. Ev Eksenli Çalışma

Tarihsel süreç içerisinde kadının, her dönemin getirmiş olduğu farklı ekonomik faaliyetlere katıldığı bilinmektedir. Fakat sanayi devrimi kadının çalışma yaşamına katılmasında ayrı bir önem teşkil etmektedir. Çünkü kadın ilk kez sanayi devrimi ile birlikte, ekonomik bir alanda ücret karşılığı emeğini satmaya başlamıştır. Yani modern anlamda kadının ücretli işçi statüsünü alması ve çalışma hayatına girmesi Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Üretimde yaşanan bu değişim kadınları ve kadınların evde yaptıkları üretimi, imalat üretiminin önemli bir parçası haline getirmiştir.

Evde üretim yapma sanayi devriminden önce var olsa da, ev eksenli çalışma kavramı asıl anlamını sanayi devrimi ardından yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimde bulmuştur. Enformel sektörün bir şekli olan ev eksenli çalışma, fordist üretim öncesine ait bir kavram olmakla beraber, bugünkü anlamına 1970'lerde fordizmin krize girmesiyle kavuşmuştur. Ev eksenli çalışma özellikle, sanayileşme dönemine geçişin erken dönemlerinde yoğun olarak kullanılan bir üretim olmakla beraber daha sonraları, fordist üretim olarak adlandırılan kitle üretimine geçişle, fabrikalarda çalışma artmış ve eve iş verme sistemi önemini geçici bir süreliğine yitirmiştir. Çünkü bu dönemde fabrikalarda yoğun üretime geçildiği için, işgücü fabrikalara doğru yığılmış ve işçileşme bu şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreç, fabrika dışında çalışanları da fabrikalara iş yapar hale getirmiş, buna evde çalışanları da dâhil etmiştir. Sanayi devrimiyle beraber ucuz emeğin ortaya çıkması ve yayılması da üretim biçimlerinin dönüşmesinde etken faktör olmuştur. Yani işgücü evde çalışan da olsa fabrikada çalışan da olsa ucuz emek olarak sanayileşmenin sürdürülebilmesinin en önemli parçası haline gelmiştir (Türkün, Eraydın 2002: 18).

1970'li yıllara gelindiğinde ise, endüstrileşme ve modernleşme ile ortaya çıkan esnek çalışma biçimleri mevzuatlarda yer almaya ve işgücünün istihdamı bu

yeni anlayışla tipik çalışma biçiminden sıyrılmaya başlamıştır. Standart ve tekrarlanan iş düzeninden vazgeçilen bu yeni çalışma biçimleri “a-tipik” olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışma biçimleri; çağrı üzerine çalışma, kısmi zamanlı çalışma, geçici süreli çalışma, belirli süreli çalışma ve bu araştırmanın konusunda da olduğu üzere ev eksenli çalışma gibi tipik olmayan çalışma biçimleridir (Aslan 2016: 69).

Ev eksenli çalışma, en basit ifade ile dışarda gelir getirici olarak yapılan bir işin, evde yapılması olarak ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında hem ev dışında bir işverene bağlı olarak yapılan sürekli işten, hem de evde yapılan ve karşılığında herhangi bir ücret alınmayan ev işlerinin tümünden ayrılabiliriz. Ev eksenli çalışma; evde boncuk işleme, magnet ve oyuncak yapımından bilgi teknolojilerini kullanarak elektronik ortamda yapılan çalışmalara kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (Kocabaş, Besler, Özgüler 2017: 180). Ev eksenli çalışma biçimi, yaşamla çoğu zaman iç içe olmakla beraber kategorik olarak iki şekilde karşımıza çıkar: Birincisi, bir aracıdan, işverenden para karşılığında parça başı alınan bir iş, belirlenen bir sürede yapılması şeklindedir. İkincisi ise, kişi kendi tasarladığı veya ürettiği herhangi bir ürünü herhangi biri ya da herhangi bir yere bağlı olmaksızın pazarlayarak gelir elde etmeye çalışmasıdır. Bu farklı çalışma biçimlerine bakılarak ev içi emek ile ilgili farklı tanımlamalar yapmak da mümkün olmaktadır. Bu bakımdan ev eksenli çalışma “Bir taşerona bağlı veya işverene bağlı olarak işçinin kendi evinde çalışması” olarak bahsedilebileceği gibi, “Kişinin kendi evinde veya kendi tercih ettiği bir yerde kendine ait bir ürünü ortaya çıkarıp pazara sunması” olarak da tanımlanmaktadır (Turgut 2006: 40).

Ev eksenli çalışma, bireylerin evlerinden piyasaya sunulan mal ve hizmetlerin üretimini içermektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1996 tarih 177 “Evde Çalışma Sözleşmesi” ve 1996 tarih 184 sayılı “Evde Çalışma Tavsiye Kararı” ile ev eksenli çalışmayı şu şekilde tanımlamaktadır (Özgüler 2012: 263):

“Kendi evinde veya işverenin işyeri hariç kendi seçtiği bir başka mekânda teçhizatı, malzemeyi ve kullanılan diğer girdileri kimin sağladığı önemli olmaksızın, işveren tarafından belirlenen bir ürün veya hizmetle sonuçlanan iş anlamına gelir”

DİSK'e göre ise ev eksenli çalışma, "ev" de yapılan çalışmadır. Ancak, herhangi bir ücret karşılığı olmadan yapılan ev işlerinden ve temizlik, çocuk bakımı gibi başkasının evinde yapılan işlerden de farklı bir çalışma türü olarak karşımıza çıkan, uzun zamandır var olan bir çalışma türü olarak ifade etmektedir. Bununla beraber, el dokumaları, şarap üretimi, başkalarının çamaşırlarının yıkanması, kışlık gıda üretimi, dikiş, çeyizlik eşya gibi birçok mal ve hizmet üretiminin uzun yıllardır ev eksenli olarak yapıldığı belirtmektedir (DİSK 2003: 14).

Evde çalışma tarihinin aslında çok eskilere dayandığı bilinmektedir. 18.yy' da yaşanan endüstri devriminden önce küçük esnaf ve sanatkârlar işlerini genellikle evlerinde yapmaktaydılar. Kapitalizm ilk ortaya çıktığı merkantilist dönemde ticaret erbabının evlere hammadde ya da ara madde dağıtıp, sonrada evlerde hazırlanmış olan ürünü topladığı çalışma biçimidir. Eskiye dayanan bu çalışma biçiminin günümüzde tekrar ortaya çıktığını görüyoruz. Enformel bir çalışma biçimi olan ev eksenli çalışma, ham madde ya da ara maddelerin evlerinde oturan kadınlara verilmesi ve bu maddelerin işlerinin bittikten sonra, belirli bir ücret karşılığında toplanması olarak yapılmaktadır (Topçuoğlu 2011: 42).

1970'lerden başlayarak görülen en önemli gelişmelerden birisi, üretim süreçlerinin parçalanması ve tekelleşme; yoğunlaşma ve merkezileşmeye aykırı olabilen küçük işletmelere dayalı üretim örgütlenmelerinin yaygınlaşmasıdır. 1970 – 1980'lerden itibaren taşeronlaşma ve eve iş vermenin hızla yaygınlaşmasıyla, eski sanayi bölgelerindeki imalat sanayi yığılmasında değişime gidilmiştir. Sonra, teknolojik gelişme, özellikle de iletişim ve ulaştırma teknolojisindeki ilerlemelerle üretim iyice bölünebilir olmuştur. Teknoloji geliştikçe, üretim daha küçük parçalara bölünmüş ve ihale edilebilir hale gelmiş, yani esnekleşmiştir (Kaya, Burtan Doğan 2016: 1083).

Yaşanan teknolojik gelişmelerle beraber bilginin ön plana çıkması işgücünde aranan niteliklerin değişmesine neden olmuştur. Artık eğitim düzeyi yüksek, vasıflı diyebileceğimiz işgücüne ihtiyaç artarken, eğitim ve vasıf seviyesi düşük kesim işgücü dışına itilmiştir. Genel durumu göz önüne alacak olursak işgücü dışına itilen kesimin daha çok kadınlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda içinde bulunulan ekonomik şartlar kadını çalışmaya mecbur bırakırken yapılan işin yüksek vasıf

gerektirmemesi, evde yapılmasından ötürü ailenin ve eşin olumlu yaklaşımı ve ev işlerinin aksamayacak olması, kadınların ev eksenli çalışmayı tercih etmelerinde önemli rol oynamaktadır.

Kadınların enformel sektörde yer almaları ya ev dışı ya da ev içi mekanlarda olmaktadır. Ev dışında çalıştıkları yerler, genellikle paça başı iş yapılan, koruyucu yasaların ve ücretlerle ilgili düzenlemelerin olmadığı iş yerleri olmaktadır. Ev dışında ikinci önemli alan, evde hizmetçilik, çocuk bakıcılığı ve iş yerlerinin temizliğidir. “Evde çalışma” enformel sektörün başka bir faaliyet türüdür. Evde çalışan kadınlar, üretici firmaların ürünlerini ya da ürün parçalarını evlerde üreterek, hem enformel sektörün genişlemesine hem de varlığını sürdürmesine katkıda bulunmaktadır. Pazarın dalgalanmaları karşısında üretici firmaların, çoğu kadından oluşan evde çalışan bir işgücü ordusuna sahip oldukları için kendilerini bu dalgalanmalardan koruduğu ifade edilmiştir (Tan, Ecevit, Üşür 2000: 126).

Mevcut kanıtlar ev eksenli çalışma hakkında üç temel gerçeği göstermektedir. Bunlardan birincisi, ev eksenli çalışmanın dünyanın pek çok yerinde enformel ve ucuz olması nedeniyle önemli bir istihdam kaynağı olarak görülmesidir. İkincisi, bu sektörde çalışanlar kilit sektörlerde iş gücünün önemli bir payına sahiptirler. Halıkumaş dokuma, dikiş, çeyiz eşya üretimi, evde çamaşır yıkama ve ütü yapma, evde çocuk bakma, abiye giysilere boncuk, pul, nakış işleme bunlardan bazılarıdır. Üçüncüsü ise, ev eksenli çalışma kadınların kendileri için önemli bir istihdam kaynağı olmaktadır (Kaya, Burtan Doğan 2016: 1084-1085).

Türkiye’de 1980’lerden sonra ortaya çıkan ihracata dayalı politikalar, serbest ekonomi politikaları ve rekabetin bir ön koşulu olarak ortaya konan maliyetlerin düşürülme çabası, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kayıt dışı ekonomiyi beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla da ev eksenli çalışma bu dönemden sonra artmaya başlamıştır. Maliyetlerin düşürülmesi ve emeğin ucuzlaması önemli bir etken olduğu için, Türkiye’nin bu dönemde yoğun yaşanan kırdan kente göç ile kronikleşen işsizlik yığınları altına girdiği görülmüştür. Özellikle emek yoğun olan üretim kısımlarında taşeronlaşmayla dışarıdan temin etme başlamış, sözleşmeyle geçici çalışma, aile emeğini kullanabilmek için eve iş verme gibi değişik yöntemlerle düşük ücretle bile olsa bir işyerine bağımlı işçi olabilmek bir ayrıcalık halini almıştır.

İşgücü gün geçtikçe ucuz, güvencesiz, kayıt dışı çalışmaya mecbur hale gelmiştir (Turgut 2006: 44).

Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Grubunun 2001-2002 yılları arasında yapmış olduğu çalışmalar sırasında topladığı bilgiler göre, ülkemizde ev eksenli çalışan kadınların önemli ortak özellikleri şunlardır (DİSK 2003: 34-35):

- Ev eksenli çalışan kadınlar geçici olarak ya da ara sıra değil genellikle uzun yıllar çalışmaktadırlar.
- Çoğunlukla ailelerine ek gelir sağlamak ve çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlamak için çalışmaktadırlar.
- Çalışma saatlerini kendilerine göre ayarlayabilmek ve çocuklarına daha fazla zaman ayırabilmek için bu şekilde bir çalışmayı tercih etmektedirler.
- Dışarıda çalışarak elde edecekleri kazancın evde çalışarak elde edeceklerinden fazla olmadığını düşünmektedirler.

2.1.1. Ev Eksenli Çalışan Kadın Emeginin Görünmezliği

Ev eksenli çalışanların asıl olarak kadınlar, çocuklar ve yaşlılar olduğu bilinen bir gerçektir. Bu kitlenin arasında da en büyük yoğunluğu giderek kadınlar oluşturmaktadır. Günlük yaşamda korunmasız olan kadınlar, bu istihdam biçimi içinde de korunmasız ve örgütsüzdürler.

Ev emeği konusunda, kadınların ev içinde didinip durmaları, karın tokluğuna çalışmalarının görünür kılınarak “iş”, “karşılıksız emek” olarak bile adlandırılması için feministler uzun süre çaba harcamışlardır. Kadınların, ev işlerinin karşılıksız bir emek harcama biçimi olduğunun açığa çıkması ve politik bir sorun olarak gündeme getirilmelerinin önündeki engellerden biri, bu işlerin bir sevgi ilişkisi içinde görülüyor olmasındandır. Kadınlar bu işleri en sevdikleri, en yakın oldukları kişiler için yapmaktadırlar. Bu içsel, ele gelmeyen, görünmeyen biçimiyle kadınların karşılıksız emeği sevgi karşılığı çalışma olarak da görülmektedir.

Kadınların karşılıksız olarak gerçekleştirdikleri emeklerini pekiştiren başka bir olgu da, niteliği ve nasıl bir çalışma biçimi olduğuyla ilişkilidir: Bu işler mesai saatleri olmayan ve günlük yaşamla iç içe geçmiş, yaşamın bir parçası haline gelmiş

bir emek sürecini ifade etmektedir. Çalışma zamanı ile çalışma dışı zaman birbirinden ayrılamaz durumdadır. Dinlenmek ise her zaman yapılması gereken işlerden birinin yanına eklenerek gerçekleştirilir. Günün akışı, ev içindeki ve ev dışındaki çeşitli faaliyetlerin bir bileşkesi olarak kabul edilmiştir (Acar-Savran 2013: 19-20).

Kadının geliri her zaman evin geçimine katkı sağlayan bir yan kazanç, yardımcı bir unsur olmuştur. Asıl çalışması gereken, erkektir ve kadının çalışması geçici olarak görülür. Kadının çalışabilmesi için bekârsa babasından evliyse kocasından izin alması gereklidir. Kadınların çoğunluğu ise doğum yaptıktan sonra işten ayrılmakta, ısrarla çalışmak isteyen kadın da çocuğunu sevmeyen anne muamelesi görebilmektedir. Bu gibi sebeplerle işverenlerin kadınları geçici işçi gibi gördüğü, daha düşük ücretlerle çalıştırabildiği ve her an çıkabileceklerini düşünerek yükselmelerine izin vermediği bilinen gerçeklerdendir.

Kadınların toplumsal görevlerinin en önemlisinin yeniden üretim olduğu söylenebilir. Kadınların hayatları boyunca yaptıkları ama görünmeyen işler yeniden üretim ile açıklanabilmektedir. Yaşam boyu yapılan ev işi ile emeğini kullanarak toplumsal açıdan yeniden üretimi sağlar. Fakat bunların hiçbiri gözle görülen işler olmayıp, bir getirisi de yoktur. Kadının ev içinde yapmış olduğu işler de gözle görünmez. Bu işler ekonomik bir değer, ürün yaratmayan ve saati belli olmayan işler oldukları için “iş” olarak tanımlanmazlar. Ev eksenli çalışanların kendi yaptıklarını iş olarak tanımlamamalarının sebebi de budur. Kadınlar aslında doğuştan var olan hünelerlerini kullanarak, yine kendilerine ait olan bir mekânda çalışırlar ve bu bir çalışma şekli olarak dikkate alınmaz. Zaten bu işlerden her an vazgeçilebilir ve bu işler sadece evin ufak tefek ihtiyaçlarını karşılayan, gerçek bir geçim kaynağı olmayan işler olarak görülmektedir (Turgut 2006: 47-48).

Tüm dünyada özellikle 1970’deki krizden sonra hızla değişen üretim yapısı, dünya çapında enformel çalışmanın hem yayılmasına, hem de enformel sektör çalışan sayısında artış yaşanmasını sağlamıştır. Bu değişimle birlikte bugünkü anlamıyla kayıt dışı sektör giderek genişlemektedir. Enformel sektör çalışanlar, sosyal korumadan, sigortadan, sendikal hareketten, örgütlenmeden uzak ve kayıtsız çalışmaktadırlar. Enformel alanda bulunanların önemli bir çoğunluğunu evde çalışan

kadınlar oluşturmaktadırlar. Çünkü kadın evinde çalışır ve bu işlerin her zamanki ev işlerinden farkı yokmuş gibi görülür. Kadınlar toplumsal yaşamda da kendilerini bir çalışan olarak görmemektedirler (Toksöz, Özşuca 2002: 31).

2.1.2 Ev Eksenli Çalışmanın Özellikleri

Ev eksenli çalışma dünyada ve Türkiye’de gün geçtikçe yaygınlaşan bir çalışma türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür çalışma da kendi evlerinde üretim yaparak, bu üretimden elde ettikleri ürünleri evde veya pazarda satmak üzere kendi hesabına çalışma amaçlanmıştır. Genellikle sigortasız bir çalışma biçimi olan ev eksenli çalışma da düzenli bir gelir bulunmamakta ve çalışanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Bu tür işler ev ortamında yapıldıkları için çocuk emeğini de yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ev eksenli çalışan kesimin birçoğunun istihdam statüsü belirsizdir (Kocabaş, Besler, Özgüler 2017: 181). Ev eksenli çalışmanın en belirgin özelliği ise yapılan işin de çalışanların da görünmezliğidir. Ortaya çıkan ürünlerin nerede, kim tarafından üretildiğini bilmek de, üründen anlamak da imkânsız denilebilir. Ev eksenli çalışmanın özellikleri genel hatlarıyla aşağıda sıralanmıştır:

- Ev Eksenli Çalışma Yasal Düzenlemelerin Dışında Kalır:

Enformel üretim biçimlerinden biri olmasının getirdiği sonuçlardan birisidir. Çalışanlar yasal olarak işçi statüsünde olmadıkları için her türlü yasal iş haklarından yoksun kalmaktadırlar.

- Parça Başı Ücretlendirme Yapılır:

Parça başı ücret, belirli bir zamanda ortaya çıkan ürün miktarına bağlı olarak ölçülmektedir. Emeğin niteliği ve yoğunluğu ücret tarafından denetlendiği için, işin tekrar gözetlenmesi gereksiz bulunur. Bu açıdan parça başı ücret modern anlamda ev emeğinin temelini atmış sayılmaktadır. Bununla beraber ise kademeli olarak örgütlenen sömürü ve ezme sisteminin de temellerini atmış olmaktadır. Parça başı ücret, işveren ile ücretli emekçi arasına aracı kişilerin girmesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca bu ücret sistemi, işveren ile işçi-başıyla da bir sözleşme imkânı sağlar ve işçi-başı anlaşılabilir fiyat üzerinden yardımcı emekçilerini bulur, ücretlerini öder. Emeğin sermaye tarafından sömürülmesi burada yerini emekçinin emekçi tarafından

sömürülmesine bırakmaktadır (Marx 2015: 526-528). Bu sistemde işçinin üzerinde anlaşılan bir ücret karşılığı, belirli bir miktar işi bitirmesi beklenir. İşin zamanı belirgindir. İşçi, verilen işi çabuk bitirirse aynı ücreti alır, zamandan tasarruf etmiş olur. Ev eksenli çalışma da, iş başına ücret alınır ve tüm masraflar bu ücret içinde sayılabilir.

- Akrabalık İlişkileri ve Aile İşyerleri Emek Sömürüsünü Görünmez Kılar:

Akrabalık ilişkileriyle kurulan küçük aile işletmelerinde çalışanlar, saat kavramı olmaksızın işin biran önce bitirilmesi için gece çalışmalarını uzatabilirler. Bunun karşılığında ise alınan ücret belli olup, fazla ücret alınmaz. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde sömürü ilişkisi akrabalık üzerinden devam etmektedir.

- Ayrı Bir Çalışma Yeri Yoktur:

Bu tür çalışma da işçi kendi evini işyeri gibi kullanmaktadır. Çalışma yeri asıl işyeri dışındadır, genelde kendi evidir.

- Üretim Biçimi Genel Olarak Düşük Teknoloji Gerektirir:

Genel özellik olarak çok zaman alan, düşük teknoloji gerektiren, asıl faktör olarak emek kullanılan, iş yerinde yapılması şart olmayan işler evlere dağıtılmaktadır. Evde teknoloji ya hiç kullanılmaz ya da çok küçük aletlerle çalışılabilecek işler olur. Bu işler dokuma, boncuk işleme, nakış, dantel, oya, el örgüsü gibi işler sıralanabilir. Bunların dışında oluşmuş bir ürünün ipinden, tüyünden temizlenmesi gibi niteliksiz işler de yapılabilmektedir.

- Üretilen Malların Ayrı Bir Piyasası Yoktur:

Genellikle ürün belli bir işin parçası olarak yapıldığı için başkasına satılamaz, işveren değiştirilemez. Böyle bir durumda piyasa fiyatının oluşması da zor olmaktadır. Çünkü evde yapılan parça başı üretimde, ürünlerdeki çeşitlilik farklıdır ve bu farklılıktan dolayı ortalama bir fiyat çıkarmak güçleşmektedir.

- Aracılık İlişkisi İle Yapılan İşlerden Pay Dağıtılır:

Aracı kişi sürekli iş alabilme avantajına sahiptir. Evde parça başı iş alan kadın, gece gündüz çalışsa da o işi bitirmeden başka bir iş alamaz. Fakat aracılık

yapan, aldığı işi başkalarına dağıttığı için o işi dağıtır dağıtmaz başka iş alabilme şansına sahiptir. Bu da her seferinde pay alabilmesinin olanaklarını oluşturur. Kayıt dışı çalıştığından ötürü de elde etmiş olduğu bu komisyon gelirin hiçbir vergisini de ödemeyecektir. Yaptığı işin neredeyse hiçbir gideri olmadığı belirtilmektedir (Turgut 2006: 55-59).

- Ev Eksenli Çalışmaya Bağlı Sigorta Yoktur:

Ev eksenli çalışma kayıt dışı bir çalışma olduğu için çalışan kimseler sigortadan yoksun kalmaktadırlar. Çalışma sonucu oluşan meslek hastalıkları çok yaygındır. Kemik ve kıkırdak problemleri, sırt ağrıları, kireçleme, dantel, nakış işlerinden dolayı görme bozukluğu gibi sağlık problemleri oluşmaktadır. Oluşan bu hasatlıkların tedavi masrafları da çalışan kadına yüklenmektedir.

Kısacası, ev eksenli çalışma ya da evde çalışma, kadınların ekonomik bakımdan üretim sürecine katılıyor olmalarına karşın, bunun en görünmez ve en korunmasız şekilde yapılmasına imkân tanımaktadır. Sanki sistemin istemediği, kayıt altına alamadığı bir üretim ilişkisi gibi görünüyor olsa da, evde çalışma ekonomik sistemin sürekliliğine ve yeniden üretilmesine katkı sağlayan bir çalışma biçimi olarak sürekliliğini devam ettirmektedir. Bu durumdan asıl faydayı sağlaması gereken kadınlar ve onlara yardımcı olan çocukları iken, aksine en çok sömürüye maruz kalanlar onlardır.

2.1.3. Ev Eksenli Çalışma Türleri

Ev eksenli çalışma ya da evde çalışma, asıl olarak birden fazla şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu başlıkta ev eksenli çalışma sipariş üzerine çalışma, fason çalışma ve kendi hesabına çalışma olarak üç grupta ele alınacaktır.

İlki, kendi hesabına çalışmadır. Kadınların kime satacaklarını baştan belirlemedikleri, ürünün tüm girdilerini kendilerinin karşıladığı ve sonunda ortaya çıkan ürünü sattıkları çalışma tipi olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınların kendi karar verdikleri malzeme ile kendi karar verdikleri ürünleri tasarlayıp, üretip kendilerinin fiyatlandırıp satmalarındır (Kocabaş, Besler, Özgüler 2017: 181). Bu şekilde çalışanlar, ortaya çıkacak ürün üzerinde de, üretimin planlanmasında da kendileri yetkilidirler. Onlar, piyasada talep edilen ürünleri keşfetmek, fiyatlandırmayı doğru

yapmak, ürünü nerede, kime satabileceklerini doğru görebilmek gibi konuları düşünmelidirler (DİSK 2003: 15). Kendi hesabına çalışma da; yiyecek, giyecek, dokuma, nakış, dantel, takı üretimi gibi ürünlerin tasarlanıp, üretilmesi ve pazarda satılması söz konusudur.

İkincisi, sipariş üzerine çalışmadır. Kadınların çoğunlukla aynı sosyo-kültürel ortamları paylaştıkları kadınlara yaptıkları işlerden oluşmaktadır. Sipariş üzerine çalışanlar, sipariş verenin isteklerini dikkate alarak üretim yapmaktadırlar. Kadınlar genelde sipariş üzerine çalışmada kendi el becerilerini sunarlar. Günlük kullanım eşyaları içinde olabilmekle beraber, bu işlerin ağırlıklı olarak çeyiz hazırlamaktan oluştuğunu söyleyebiliriz. Siparişe çalışmada müşteri, modeli, işin türünü belirlemekte, malzemesini veya malzeme alınması için para vermektedir. Ücret parça başına göre belirlenmekte ve çok ayrıntılı bir ücret şeması bulunmaktadır. Sipariş işleri genellikle dantel, oya vs. olduğu için kullanılacak olan ipin kalınlığına dolayısıyla el oyalamasına bakılarak farklı ücretler tayin edilebilmektedir. Elişleri dışında belirli günler için sarma, baklava yemek, börek yapımı da siparişe çalışmadır ve bunlar içinde farklı ücret skalaları mevcuttur. Ayrıca işi yapan kadının ustalığı da ücretin belirlenmesinde rol oynamaktadır (Hattatoğlu 2000: 31).

Sonuncusu ise, fason çalışmadır. Uluslararası veya ulusal bir firma için çalışan taşeronla parça başı esasıyla iş yapılmasıdır (Hattatoğlu 2000: 31). Bu durumda bir işveren vardır ve ücrette iş alınırken paça başı anlaşılır. Fason çalışanlar aldıkları işi, işverenin istediği zaman ve nitelikte üretmektedirler. Kimi zaman parçanın tamamının da üretimi olabilmektedir. Ama genel olarak alınan ürün üzerinde emek yoğun bir işlem söz konusu olmaktadır. Hazır ürünün üzerine desen işlemek, ürünün tüylerinin temizlenmesi, nakış ya da boncuk dikmek bu çalışma türüne örnek verilebilir.

2.1.4. Ev Eksenli Çalışmanın Nedenleri

Yukarıda bahsedildiği gibi, ev eksenli çalışma, bir üretim şekli olarak çalışanların korunmadığı ve emeklerinin karşılığını elde edemediği bir çalışma türüdür. Fakat buna rağmen bu sektörde istihdam edilenlerin, tüm olumsuzluklara karşın gün geçtikçe sayıları neden artmaktadır?

Evde çalışmaya yönelik pek çok olumsuzluktan bahsedilmesine karşın, kadınların hala bu işi yapıyor olmasının, gün geçtikçe de sektörde sayılarının artmasının esas nedeni, kadınların kendilerine biçilmiş görevleri yerine getirerek çalışabilmeleridir. Çünkü bu tür işlerde kadın evinde olacak ve hem üretim süreci içinde yer alırken, hem de yeniden üretim sorumluluğunu aksatmayacaktır. Aile kurumu içerisinde kadının sahip olduğu görevler, özellikle ev ve ev çevresinde yapılması gereken işlerden oluşmaktadır. Bunların en önemlileri arasında evin temizliği ve her türlü işler, evli ise eşi ve çocuklar için gerekli bakımlar, bekâr ise kardeşlerin ve ebeveynlerin bakımları sayılabilir.

Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü'nün raporlarına göre ev eksenli çalışmayı tercih eden kadınların önde gelen sebeplerin birisi çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliğidir. Haliyle küçük çocuğu olanlar için evde bulunmak bir zorunluluk olup eğer çalışıp gelir elde etmek zorunluluksa çalışma ancak evdeki işlerle beraber ev eksenli olarak yürütülecektir. Çünkü çocuğa bakmak, kadını eve bağlar. Çocuğun bırakılacak bir yerin olmayışı veya bırakılacak yerlerin ücretlerinin pahalı olması kadının ya kayıt dışı olarak ev eksenli çalışmayı tercih etmesine ya da tamamen işgücü piyasasından çekilmesine sebep olmaktadır (Aslan 2016: 71).

Kadının piyasadaki güçsüz ve ikincil konumu onun evde çalışmasının bir diğer sebebidir. Kadının işgücü piyasasında zayıf konumda olduğu kabul edilmektedir. Kadınların evde çalışmayı tercih etmelerinin sebebinin sadece ailevi yükümlülükten kaynaklanmadığı, işgücü piyasasındaki zayıf konumlarının da bunda etkili olduğu belirtilmektedir. Kadınlar, işgücü piyasalarına girdiklerinden beri daha düşük ücretlerle çalıştırılmış, işten ilk çıkarılan kesim olmuşlar ve yükselme olanağının az olduğu alanlarda istihdam edilmişlerdir. Kadınların yapabileceği işler “kadın işi” olarak sınıflandırılmıştır. Bu açıdan kadınların vermiş oldukları uzun ve yorucu çabalarına rağmen, hala dünyanın pek çok yerinde mücadelelerinin kazanımları yasal olarak kâğıt üzerinde kalmaktan ileri gidememiştir. Her ne kadar kanunlar karşısında eşit olsalar da, kadınların evlilik, doğum gibi durumlarda işi bırakma ihtimalleri olduğu için işverenler tarafından tercih edilmemektedirler. Ayrıca kadınların yaptıkları işlerin çoğu, eğitime gerek olmayan, kadınların zaten doğaları gereği sahip oldukları düşünülen bazı becerileriyle ilişkilendirilmektedir.

Çalışmak zorunda olan veya çalışmak isteyen kadınların, işgücü piyasasındaki cinsiyetçi işbölümünden dolayı sıkıntılar devam etmektedir (Turgut 2006: 32-34).

Kadın işgücü üretim ilişkileri içerisinde yoğun olmasına karşın istatistiksel olarak tam bir sayı ortaya çıkmamaktadır. Kadının aile işçisi olarak akraba yanında çalışması bunun temel nedenlerinden birisidir. Kadınlar aile işletmelerinde ya ücretsiz olarak ya da çok düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Ayrıca harcamış oldukları emeği de “iş” olarak değerlendirmemektedirler.

Kadınlar genelde enformel sektör içerisinde en zor şartlarda en düşük ücret karşılığı çalışanlar olarak yer almaktadır. Bu tarz işlerde, yarı zamanlı, dönemsel veya evde çalışma şeklinde çalışanlar, düzenli olarak çalışan hemcinslerinden daha düşük ücret almakta ve daha uzun saatlerde çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların doğaları gereği kendilerinde buldukları hünerli yapıları işverenler tarafından ilgi çekmektedir. El becerisi gerektiren işler için de herhangi bir eğitim almasına gerek yoktur. Bu da işveren açısından ucuz emekle işçi çalıştırmasının yani sıra maliyet avantajı da sağlamaktadır (Selçuk 2005: 12).

Hanenin düşük gelir seviyesi de, kadını ev eksenli çalışmaya yönelten bir faktördür. Aile gelirine katkıda bulunmak isteyen kadın bu işi tercih etmektedir. Kendi hesabına çalışma, fason çalışma ya da sipariş üzerine çalışmalar yüksek getirili işler olmamasına rağmen bu tür çalışanlar aile bütçesine katkı sağlamak ve özellikle kadınlar çocukları için daha iyi bir gelecek sunmak için çalışmaktadırlar. Dolayısıyla kadının isteksiz bir şekilde çalıştığının düşünülmesi de söz konusu olmaktadır.

Ev eksenli çalışan kadınlar, bu tür çalışmanın saatlerini kendilerine göre düzenledikleri ve çocuklarına daha fazla zaman ayırabildikleri için tercih etmektedirler. Hem çocuklarına bakıp hem gelir sağlamak zorunda olduklarını düşünürler. Çalışma saatlerini kendilerine göre esnetebildikleri için bu sayede ev işlerine ve dışarda yapılacak olan işlerine de vakitleri kaldığını düşünmektedirler.

Kadının dışarıda çalışmasına izin vermeyen toplumsal baskılardan dolayı da evde çalışma kadınlar tarafından tercih edilmektedir. Dışarda çalışmayı tercih eden kadınlar, çalışma yaşamı içerisinde erkeklerden daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Farklı biçimlerde mobbing ile karşılaşabilmektedirler. Düşük gelir ve

eğitim seviyesine sahip kadınlar, işgücü piyasasında kendilerine yüksek gelir ve statü sağlayan işler olmadığından evde çalışmayı tercih etmektedirler (Kocabaş, Besler, Özgüler 2017: 182). Ayrıca, ülkemizde kadınların pek çoğu yasal olarak bir zorunluluk olmamasına rağmen kocalarından izin almadan dışarıda çalışmamaktadır. Ev eksenli çalışma için izin alma ya hiç yoktur ya da kolay bir şekilde alınabilmektedir. Eğitim seviyelerinin düşüklüğu, diplomalarının olmaması, iş bulma veya işyerinde çalışmada deneyimleri ya çok az ya da hiç olmadığından dolayı evde çalışma kadınlar arasında tercih edilmektedir. Dışarıda iş bulsalar bile çalışma şartları kötü olan, elde edilen gelir evde çalışarak kazanılan gelirden yüksek olmayan, sendika ve sigorta gibi haklara sahip olamayacakları işler olmaktadır. Ev dışında çalışmanın sebep olduğu yükleri taşımak kadın içinde aile içinde gereksiz görülebildiğinden dışarıda çalışmaya sıcak bakılmamaktadır.

Kısacası kadın emeği tüm istihdam şekillerinde olduğu gibi, esnek üretim biçimleri içinde ve ev eksenli çalışmada daha ucuz, ikame şansı yüksek ve korunmasız bir alandadır. Bu sebeplerden ötürü de maliyetleri düşürmek açısından işverenler tarafından tercih edilmektedirler. Kadınlara karşı kullanılan en etkili koz kadın olmalarından kaynaklı var olduğu kabul edilen toplumsal sorumlulukları ve görevleridir.

2.1.5. Ev Eksenli Çalışmanın Kadınlar Açısından Değerlendirilmesi

Önceki bölümlerde daha çok enformel sektör olarak adlandırılan, kayıt dışı istihdamdan, şartlarından ve bunun özel bir çalışma şekli olan ev eksenli çalışmadan söz etmeye çalıştık. Enformel sektörün ve ev eksenli emeğin kapsamı, tarihçesi ve özel koşulları hakkında elde ettiğimiz bulgular, kadınlar açısından sektörün, erkek işçilerde olduğundan daha zor şartlara ve daha düşük ücretlere sahip olduğunu göstermektedir. Fakat buna rağmen kadınların bu sektörde çalışmaya devam ettiği ve sayılarının gün geçtikçe arttığı da bilinen bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında ev eksenli çalışmanın bir avantaj olup olmadığı akla gelmektedir.

Ev eksenli çalışmanın kadın için en olumlu yanı evinde çalışıyor olmasıdır. Çünkü kadın evde iş yaptığı sürece, hem üretim süreci içinde bulunacak hem de yeniden üretim sürecine katkı sağlamaya devam edecektir. Çalışma saatleri daha az, mesai ya da vardiya usulü çalışması olmayan, şehir dışı veya yurt dışı gezileri gibi

şartları olmayan, gerektiğinde izin alınabilecek işler kadınlara uygun görülürken, erkekler her türlü şartları kabul edebilecek çalışanlar olarak görülmektedirler. Yani, aynı eğitim seviyesine, bilgi düzeyine, iş tecrübesine sahip bir kadın ile bir erkek aynı işe başvurduğunda, erkek sadece mesleki ve ücret tecrübesiyle ilişkileri düşünecekse, kadın her şeyden önce aile yaşantısına uygun olup olmadığını düşünecektir (Türkün, Eraydın 2002: 24-25).

Ev eksenli çalışma düşük gelirli ailelerde özellikle ekonomik olarak sıkıntılı dönemlerde hayatta kalma şansı olarak görülebilmektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde, işçi çıkarmanın, işsizliğin arttığı dönemlerde, evde yapılan işler evin tek geçim kaynağı olabilmektedir. Evde çalışma esas olarak kadının eve yaptığı katkı olarak görünse de, sürekliliği sağlandığı takdirde eve ciddi katkılar sağlayabilir. Bu gibi dönemlerde hem aile diğer fertleri hem de iş yapan kadın evde yaptığı işi “iş” olarak görmeye başlamaktadır. Kadının her zaman değerli olan ancak görünmez olan emeği bu dönemlerde görünür hale gelmektedir.

Toplumda cinsiyetçi işbölümünden kaynaklanan nedenlerle dışarıda çalışmaya imkânı olmayan kadınlar, ev eksenli çalışmayı avantaj olarak görebilirler. Çünkü evde çalışma her ne kadar olumsuzluklara sahip olsa da çalışmak isteyen kadın için çıkış kapısı niteliğindedir. Evdeki sorumluluğunu bırakmayan, bakılması gereken çocuğu olan, çalışmak için eşinden izin alamayan kadın hiç çalışmamak yerine üretim sürecine evde çalışarak girebilmektedir.

Hem ev ekonomisine katkıda bulunmak için çalışmak isteyen hem de kendisi çalışmak isteyen buna karşılık herhangi bir mesleği olmayan kadın sayısının fazla olduğu bilinmektedir. Formel alanda iş bulamayacak niteliklere sahip olan bu kadınlar için ev eksenli çalışma tercih nedeni sayılabilmektedir. Bu kadınlar ev dışında çalışmaları durumunda kötü, vasıfsız işlerde, düşük ücretlerle çalışmaları söz konusu olacaktır. Bu açıdan kadınlar kendi evlerinde, kendi becerilerini kullanabilecekleri işleri yapmayı ya da parça başı iş yapmayı tercih ederler. Bu da emeğin ucuzladığı, işgücünün yoksullaştığı günümüz koşullarında kadınların ekonomik hayata katılabilmeleri açısından olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Ev eksenli çalışan kadınlar üzerinde yapılan araştırmalara göre de, kadınların evde bile olsa çalışma hayatına girmeleri evdeki statülerinde değişiklik meydana getirmiş ve bu kadının iktidar ilişkilerinde söz hakkı almasında etkili olmuştur. Ayrıca çeşitli kesimlerden insanlara iş yapan veya parça başı iş yapan kadınların iş bulabilmek için sosyal ilişkilerinin artması, toplumsal açıdan sosyalleştiği ve bir bakıma özgürleşmeye başladıkları da gözlemlenmiştir (Turgut 2006: 66-71).

Ev eksenli çalışmanın olumsuzluklarına baktığımızda ise, bu tür çalışmanın en önemli dezavantajı görünmez oluşudur. Birçok ülke istatistiklerine evde çalışan kadınlar dâhil değildir ve kendilerini de çalışan olarak görmemektedirler. Kadınların kendilerini bu şekilde görmeleri ise hiçbir koruma ve güvencenin olmadığı sektörde istihdam ediliyor olmalarının sürekliliğinin sağlanmasına sebep olmaktadır.

Bu sektörde çalışan kadınlar ve onların zaman zaman yardımcısı olan çocukları, emek korunmasından yoksun, sosyal güvenlik uygulamalarından yararlanamayan, düşük ücretlerle çalışmakta olan işçilerdir. Ayrıca işlerin süreksizliği, dağınıklığı, iş çeşitliliğinin fazlalığı, ücret düşüklüğü kadın içinde bu işin geçici bir süre yapılacağı düşüncesini oluşturmaktadır. Bu durum da kadının kendini çalışan olarak görmesini engellemekte ve ekonomik olarak kendini güvencede hissetmesini önlemektedir (Turgut 2006: 73).

Kadının evde çalışmayı istemesinin bir sebebi de evdeki görevlerini devam ettirme isteğidir. Kadınların üretim içine girmelerine, yeniden üretim sorumlulukları için bir sorun olarak bakılmaz. Dolayısıyla hem ev işi yapan hem de ev eksenli çalışan kadın aşırı yıpranmakta, gerektiğinde işin yetişmesi için uzun saatler çalıştığından ötürü bazı sağlık problemleri oluşmaktadır. Kadınların yanı sıra eve alınan işlere yardım eden çocuklarda aynı şekilde sağlıksız koşullarda çalışmaya ve yaşamaya mecbur olmaktadır. İş yükünün ağır olması ve işin yetiştirilebilmesi için çocuklar özellikle genç kızlar yapılan işte anneye ya da ev işlerini üstlenerek yardımcı olmaktadır. Bu tür çalışma çocuk emeğinin de yoğun olarak ve kötü şartlarda kullanıldığı bir çalışma türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evde çalışan kadınların aldıkları işler düzensizdir. Alınan işler belli bir hayat standardı oluşturmayacak kadar az ve devamsız olabilmektedir. Bu belirsizlik de kadınların maddi açıdan plansızlığa sürükleyebilir. Ayrıca kadınların bu şekilde düzensiz çalışmaları ve dönemsel olarak katkı da bulunabilmeleri onların aldıkları ücretin daha çok ikincil görülmesi ve değersizleşmesinin de yolunu açmaktadır. Kadınların aldıkları bu ücretler ise günlük giderlerin karşılanmasını sağlamaktadır.

Ücret düşüklüğünden başka evde yapılan işlerde masrafların işi yapan kişiye ait olması sorunu da vardır. Özellikle bazı firmalar için parça başı çalışıla işlerde işveren mekân kirasından, sigorta primlerinden, vergilerden sıyrılabılırken, işi yapan kadın tüm bu yüklerin altına girdiğini söyleyebiliriz. Gece de devam eden işlerde elektrik, ısınma, kimi zaman ulaşım, telefon masrafları gibi çeşitli giderler oluşabilmektedir. Ayrıca iş kaynaklı veya değil, herhangi bir sağlık sorununda kadın doktor ve ilaç masraflarını üstlenmek zorunda kalmaktadır.

Evde üretim bir çalışma biçimi olarak kabul edilmesine karşın, iş olarak değerlendirilmediği için kadınlar açısından tam anlamıyla dışarıya açılma sağlayamamaktadır. Kadınlar evde çalışmalarına rağmen günlük yaşamdan uzak, ev dışındaki ekonomik faaliyetlerden soyutlandığı için eve daha çok kapanır. Bu sebeple evde çalışan kadına çalışan kadın kimliği kazandırıcı, bilinçlerinde değişme ve toplumsal statülerinde yükseltici etki kadının evdeki konumunu güçlendirmektedir (Ecevit 1997: 103).

2.1.6. Ev Eksenli Çalışanların Hukuksal Durumu ve Ev Eksenli Çalışanların Korunması

Ev eksenli çalışanlar, dünya çapında sayıları giderek artmasına rağmen hem hukuksal olarak hem de istatistiksel çalışmalarda görünmeyen çalışanlar olarak kabul edilmektedirler. Bu görünmezlik de onların korunaksız ve güvencesiz olarak çalışmalarını sürdürmede önemli bir etkendir. Evde çalışanlar genel olarak dünyanın pek çok yerinde çalışan olarak kabul edilmemektedir.

Ev eksenli çalışma açısından olumsuzluklar söz konusu olsa da, dünya çapında ev eksenli çalışma için bazı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların başında ILO'nun 1996 yılında evde çalışanlar ile ilgili 177 sayılı sözleşmesi ve ardından gelen 184 sayılı tavsiye kararı gelmektedir. Bu sözleşmede evde

çalışanların kim olduğu ve hangi işlerin ev eksenli çalışma olduğu açıklanmıştır. Bunun yanında hangi işçilik haklarından yararlanacakları belli standartlara bağlanmıştır. Tavsiye kararı da uygulama açısından yol gösterici nitelik taşımaktadır. Sözleşmenin asıl hedefi, evde çalışanları diğer ücretlilerle eşit haklara sahip olmasını sağlamaktır. Bu eşitliğin oluşabilmesi için evde çalışanların örgütlenme haklarının olması, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda korunması, yasal güvenlik sistemlerinden yararlanması, ücretlerde benzer standartlara ulaşması, çalışan çocukların korunması için yaş sınırlaması, kadınlar için analık haklarının korunması gibi şartların yerine getirilmesi sözleşmede yer alan konulardandır. Evde çalışanların tanınması ve korunması açısından ILO yapmış olduğu sözleşme önemli olmasına rağmen halen çok az ülke tarafından imzalandığı bilinmektedir (Ev Eksenli Çalışanlar Grubu, 1999).

ILO'nun 177 sayılı sözleşmesinin yanı sıra Türkiye'de ve dünyada iş piyasalarında bazı değişiklikler yapılarak, ev eksenli çalışmanın esnek çalışma modelleri arasına girdiği görülmektedir. Ayrıca ILO'ya üye olan ülkeler arasında, evde çalışma ile ilgili çeşitli ülkelerde yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Almanya, Arjantin, Hindistan, İtalya, Japonya, Küba, Fas, Hollanda, Norveç, Avusturya, Peru, Polonya, İsviçre, Macaristan, Uruguay gibi sayılan ülkelerde evde çalışanlarla ilgili özel yasalar bulunmaktadır. Bolivya, Şili, Ekvator, Fransa, Haiti, Meksika, İspanya, Çek Cumhuriyeti, Filipinler'de ise iş hukukunun bir bölümü evde çalışmayı belirli bir ölçüde düzenlendiği bilinmektedir. Danimarka, Malta ve İsveç de ise iş yasalarında evde çalışmaya farklı ölçülerde yer verilmiş, yıllık izin, çalışma süreleri gibi düzenlemelerin evde çalışanları kapsamadığı açık şekilde belirtilmiştir. Brezilya, Finlandiya, Kolombiya gibi ülkelerde ise evde çalışanların iş ilişkisini iş sözleşmesi sayarak iş hukukunun kapsamına aldığı söylenmiştir (Bakırcı 2002: 66-69). Türkiye'de ise ev eksenli çalışanların korunmasına yönelik olarak ILO'nun 177 sayılı sözleşmesindeki tanım esas alınarak Borçlar Kanunu'nda 'Evde Hizmet Sözleşmesi' düzenlenmiştir. Sözleşmeyle beraber evde çalışmanın tanımı ve çalışma koşulları, malzeme ve iş araçları, ürün kabulü, ücret ödenmesi gibi açıklamalara yer verilmiştir (Türk Borçlar Kanunu: m.461-469).

2.1.7. Ev Eksenli Çalışmada Örgütlenme

Önceki bölümde de bahsedildiği üzere, sadece yasaların ev eksenli çalışan kadınları tanınmasını sağlamak yeterli değildir. Kadınların da haklarını ve yaşadıkları haksızlıkları bilip, bu alanda mücadele etmeleri gerekmektedir. Ev eksenli çalışma geçici bir çalışma şekli olarak ele alınmış ve diğer enformel çalışma şekilleri gibi görülmektedir. Bu bakımdan da işçi sendikalarının ev eksenli çalışanları sendikal hareket içine almak gibi bir çabalarının olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sendikaların 1980 sonrası dönemde kadın emeği üzerine yürütmüş olduğu faaliyetler incelendiğinde, kadın çalışanların hak arama mücadeleleri ve örgütlüğü konusunda isteksiz davranış sergilediği belirtilmektedir.

1990'lı ve 2000'li yıllar kadın emeği ve istihdamı konusu açısından öne çıkan girişimcilik eğitimleri ile ev eksenli çalışan kadınların örgütlenme çalışmalarının uluslararası ve ulusal bir etki yaratmış olduğu bilinmektedir. Bu iki alanın da erkeklerin hâkim olduğu sendikalar ve sol politik partilerin mücadele alanları dışında olması, bu alanların devlet kurum faaliyet alanları dışında kalan alan olması da dikkat çekmektedir. Bu dönemde, kadın örgütlerinin ve kadın hareketinin, kadın emeğine dair mücadeleyi büyük ölçüde devlet ve sendika dışı alanda sürdürmesi politik bir tercih olarak sunulmaktadır. Bunun sonucu olarak da, feminist politikanın ev dışı cinsiyetçi işbölümüyle mücadele tarafı zayıf kalmaktadır (Özar 2015: 234-235).

Türkiye'de 1990'lı yıllarda, sendikaların uluslararası üye oldukları sendikal örgütlerin kadın-erkek eşitliği programlarına duyarsız kalmamak için bazı sendikalarda kadın komiteleri kurulmuştur. Erkek egemen yapının oluşturduğu sendikal hareketin ana eksenini dışında kaldığı için bu girişimler süreklilik ve işlevsellik kazanamamıştır.

Farklı siyasal cephelerde bulunan, ülkenin siyasi konuları ve emekçilerin hak mücadelesi alanında birbirleriyle uzlaşmaz tutumlar sergileyebilen üç konfederasyon (DİSK, TÜRK-İŞ ve HAK-İŞ) ve bu konfederasyonlara üye sendikaların konu kadınlara gelince birbirlerine çok benzer tavır sergilemeleri dikkat çekmektedir. DİSK'in 1994 yılında toplanan 9. Genel Kurulu'nda alınan kararlar arasında *Kadın Sorunları ve Örgütlenme* başlığı, 1997 kurul kararları arasında *Kadın Sorunu ve*

Kadın İşçilerin Hakları başlıklı bölüm, 15 Eylül 2007’de DİSK’in kadın emeği üzerine çalışan akademisyen, feminist aktivist ve farklı sendikalardan uzmanların katıldığı *Türkiye’de Kadın ve Sendikalar* başlıklı toplantısı, DİSK’e bağlı Sosyal-İş Sendikası tarafından hazırlanan *Türkiye’de ve Dünyada Kadın Emeği ve İstihdamı Raporu* kadınların durumunu saptamaya ve kadın emekçilerin sorunlarını sergilemeye yönelik çalışmalardan bazılarıdır. Fakat yapılan bu çalışmaların çoğunda herhangi bir ciddi çaba gösterilmemesi dikkat çekici niteliktedir.³ Türk-İş’ gelince 8 Mart 2005 yılında ILO ve UNFPA işbirliği ile *Kadın Emeği Platformu*’nu kurmuştur. Bu platforma da yeterince özen gösterilmemesinden ötürü platformdan bir daha ses gelmemiştir⁴ (Özar 2015: 237-242).

Bunların dışında Türkiye’de 1999 yılından beri faaliyet gösteren ve bir atölye çalışması sonucu ortaya çıkmış olan “Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Grubu” ev eksenli çalışanların görünürlüğünü artırmaya çalışmaktadır. Grup Türkiye’de ve dünyada konferanslara katılmakta, buralarda sunumlarda bulunmakta, buralarda kadınların evde yaptıklarını sergilemekte ve satmalarına olanak sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye’de çeşitli il ve ilçelerde atölyelerin ve kooperatiflerin kurulabilmesi için çalışmakta ve buralarda ev eksenli çalışan kadınların bir araya gelmesi için çaba harcamaktadır.

Türkiye’deki Ev Eksenli Çalışanlar Grubunun da bağlanma aşamasında olduğu Home Net, yani Ev Eksenli Çalışan İşçiler Ağı, çeşitli ev eksenli çalışan örgütlerin temsilcilerinin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmış olan bir ağdır. Farklı örgütlerin bilgi ve deneyimlerinin paylaşılması açısından önemli bir deneyim olarak kabul edilmektedir (Turgut 2006: 82).

Dünyada ise en çok bilinen ve üzerine çalışmalar yapılan örgüt, Hindistan’ın Kendi Hesabına Çalışanlar Birliği (SEWA)’dir. SEWA’ya bağlı kadınlar genelde birden fazla işverene bağlı ya da birden fazla iş yapmaktadırlar. Kadınlar işçi olarak

³ Çalışmalara yönelik daha ayrıntılı bilgi için bkz: <http://disk.org.tr/category/diskten/kadin/>

⁴ Detaylar için bkz : www.turkis.org.tr

Türk-İş, Hak-İş v DİSK’in kadınlarla ilgili kurumsal gelenek ve zihniyetlerini derinlikli bir biçimde irdeleyen çalışma için bkz. Mesut Yeğen (2000), “Sendikalar ve Kadın Sorunu: Kurumsal Gelenekler ve Cari Zihniyetler,” Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Sayı:3

kaydedildikten sonra, tıbbi bakım, konut programları, emekli maaş gibi çeşitli sosyal haklara ulaşacak bir fon sistemine de üye olmaktadır.

Bunların dışında Güney Afrika'da örgütlenen SEWU (Serbest Çalışan Kadınlar Örgütü); Avusturalya'da Tekstil, Giyim ve Ayakkabı İşçileri Sendikası (TCFUA); Portekiz'de Nakış İşçileri Sendikası (SIBITTA) gibi çeşitli örgütlenmeler bulunmaktadır (Birleşik Metal-İş). Ayrıca bazı ülkelerde ayrı bir sendika ya da kuruluş olmaksızın, var olan sendikaların altında çalışmalar yapılabilmekte ve evde çalışanların, kendi hesabına çalışanların şartlarının düzenlenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kadınların örgütlenmesinde asıl önemli olan, ülke çapında ve dünyada tüm kayıt dışı çalışanların mümkün olduğunca birlikte hareket edebilmesidir. En azından uluslararası bilgi akışını sağlayacak düzenlemeler yapabilmelilerdir. Enformel sektör çalışanlarının ve kadınların kendi hesabına çalışıyor olsa da, bir işverene bağlı çalışıyor olsa da yasal düzenlemeler içine alınması sağlanmalı, çalışanların daha iyi şartlarda çalışmasının yolları aranmalıdır. Bilindiği üzere ne kadın çalışma biçimi olarak ev eksenli işler ne de enformel sektör yakın zamanda ortadan kalkacak bir üretim biçimi değildir. Bu nedenle işgücü piyasasının durumunun yanında ataerkil toplum yapısı dayatmaları sonucu formel alan yerine enformel alanda ve özellikle ev eksenli çalışan kadınların beraber hareket etmesi ve üretimlerinin üzerinde söz haklarının olması önem arz etmektedir.

2.2. Ev Eksenli Çalışmaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Yapılmış olan çalışmalar dikkate alındığında, araştırmalar ev içi üretimi tek bir açıdan ele almadığı anlaşılmaktadır. Ev içi üretimi anlayabilmek için, aile modellerini ve bu model içerisindeki kadının konumunu anlamak gerekmektedir. Çünkü, kadının ev içinde harcadığı emeği aile ve ailenin içinde yer aldığı ekonomik sistem çerçevesinde de ortaya konulması gerektiğini düşünmek gerekir.

Bu bölüm içerisinde alışıla gelmiş yaklaşımlar incelenecek ve ev içi üretiminin ekonomik sistem içerisindeki yerinin ve alışık yaklaşımların pekişmesi için detaylı açıklamalara yer verilecektir. Ayrıca bu yaklaşımların kadının ev içi üretimindeki paylaşımını, konumunu ve bakış açısını da ne şekilde etkilediği açıklanmaya

çalışılacaktır. Ev içi üretimin farklı tanımlanmış biçimlerine, kadınların bu üretim ilişkileri içerisinde nasıl ele alındığına, yaklaşımların kendi açılarından ileri sürdükleri çeşitli eleştirilere ve çözüm önerilerine değinilecektir. Bu yaklaşımlar aşağıda dört başlık altında verilmiştir.

2.2.1. Neoklasik Yaklaşım

Neoklasik yaklaşımda, ailedeki geleneksel rol ayrımı rasyonel bir çerçeveye indirgenmiş, fayda maksimizasyonu ve marjinal verimlilik ilkelerine dayandırılmıştır. Bu yaklaşım da, kadınların işgücüne katılmayıp ev içi üretiminde yer almaları gerektiği belirtilmeye çalışılmıştır. Kadınların bazı sebeplerden dolayı piyasaya uygun olmadığını düşünen bu yaklaşımda, bu varsayıma kadın emeğinin verimliliğini düşüren niteliklerinin bir sonucu olarak varılmıştır.

Neoklasik modellerin en önemli vurgusu, hanehalkı bireylerinin tercihlerinin tek bir fayda fonksiyonu içerisinde toplanabilmesi üzerinedir. Böylece, aile hem kara kutu olarak görülmekte, hem de tek bir karar alma mekanizması ile yönetilen bir kurum olarak üzerinde durulmaktadır (Dedeoğlu 2000: 144).

Neoklasik modele dâhil olan iki kuramdan bahsedilir. Bunlardan ilki; kadınların emek arzının erkeklerle eşit olmamasını, yeniden üretim görevlerini üstlenmelerine bağlayan beşeri sermaye kuramı oluşturmaktadır. Bu kuram kadınların eşitsiz konumunun, evde gerçekleştirdikleri yeniden üretim görevlerinden kaynaklı olduğunu ileri sürmektedir. İşgücü piyasasındaki cinsiyet temelinde iş ayrışmaları ve ücret eşitsizlikleri, kadın emeğinin verimliliğini ve değerini yükselten niteliklere sahip olmamasından kaynaklandığı iddia edilmiştir. İşgücü piyasalarına kadınların katılımındaki başlıca eşitsizlik, kadınların daha düşük eğitim görmelerine bağlanmıştır. Ama diğer faktörlerin de etkisini göz ardı etmemek gerektiği söylenebilir. Kadının doğurganlık özelliği, kadınların işgücü piyasasındaki verimliliklerinin erkeklere göre daha düşük olduğu önermesinin temelini oluşturmaktadır. Bu durumdan dolayı kadınların işgücü piyasasından ayrıldıkları görüşü de ileri sürülmektedir. Kadınların aileleri ve çocuklarına birincil önemi vermeleri, doğum nedeniyle işgücü piyasasından uzaklaşmaları beşeri sermayeyi olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı bu kuram, kadınların ev içi rollerinin

bulunması, işe olan bağlılıklarını azalttığı görüşünün de üzerinde durmaktadır (Palaz 2002).

İkinci kuram da ise; ikili ya da katmanlı emek piyasası kuramıdır. Bu kurama göre, işgücü piyasasında bulunan emeğin talebi farklılaştığı ve kadınların ev içindeki yeniden üretim görevleriyle uyum sağladığı bir çalışma biçimini ele alır. Kadınların konumu hangi piyasaya uygunsa, ona göre belirlenir görüşü hâkimdir. Kuramda işgücü piyasası iki ayrı katman olarak ele alınmaktadır. Birinci katmanda, yüksek ücretli ve çalışma koşulları biraz daha iyi işler söz konusudur. İkincil iş piyasasında ise, düşük ücretli, yükselme olanaklarından ve sosyal güvenceden yoksun, düzensiz çalışma saatleri, esnek, küçük işyerlerinde kötü çalışma koşullarındaki işler olarak bahsedilebilir. Buna da enformel sektör denilmektedir (Koyuncu 2008: 43-47).

Enformel sektörü de kapsayan ikincil işgücü piyasalarında kadın istihdamının yüksek olduğu bilinmektedir. Kadınların evlilik, çocuk bakımı gibi nedenlerle işe girip çıkma sıklığı, birincil sektörlerde ihtiyaç duyulan beceri ve uzmanlık gerektiren işlerde kadınların yetersiz oluşu, birincil sektördeki işlerin toplum tarafından “erkek işi” olarak algılanmasına yol açmıştır. Kadınların ev içindeki sorumluluklarının fazla olması nedeniyle piyasadaki işlere olan bağlılıklarının azalacağı ve işteki verimliliklerinin düşeceği varsayılmaktadır. Kurama göre bu açıdan, kadınların ev içi sorumluluklarından dolayı, yoğun çalışmaya uyum sağlayamayacakları ve kesintili çalışma gibi nedenler kadınların birincil piyasaya girişine engel olan sebepler olarak belirtilmiştir (Turgut 2006: 70-77).

Öte yandan kadınların evde kalıp çocuk doğurmaları, ev işi yapıp eşlerini bir sonraki çalışma gününe hazırlamalarının piyasaya olan önemli katkıları göz ardı edilmemelidir. Emeğini bu biçimde gösteren kadın verimliliği, birincil iş piyasasında göstereceği verimlilikten daha yüksek olmaktadır. Dolayısıyla kadınlara evdeki görevlerini de aksatmayacağı esnek çalışma saatleri seçeneği de sunulmuş olmaktadır.

Toparlayacak olursak, bu yaklaşım, kadınların işgücü piyasalarından çok ev içi üretimde daha verimli olabileceklerini, bundan dolayı aile yapısı içerisinde erkeğin dışarıda çalışmasını, kadının evde yeniden üretime katkıda bulunmasının rasyonel davranış ilkelerine daha uygun olduğu görüşünü benimsemektedir. Dışarıda

çalışan kadınlar ise, çoğunlukla ev içindeki sorumluluklarını da beraber yürütebilecekleri işlerde çalışmayı tercih etmektedirler (Maden 2011: 35).

Bu yaklaşım özellikle aile içi ilişkilere yön veren erkek otoritesini gizleyen temel varsayımları sebebiyle eleştirilmiştir. Biyolojik farklılıklar ve etkinlik temelinde belirlenen cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınların ev içinde yeniden üretim faaliyetlerine yönelmelerinin esas nedeni olarak görülmektedir. Kadınların emek piyasasına katılmaları sorunu, sadece ailenin en fazla kazanç sağlayacak üyesini ilk olarak emek piyasasına göndermesi çıkarsaması çerçevesi içinde analiz etmektedir. Ailenin ihtiyacı artması durumunda ise sonradan daha vasıfsız kişileri emek piyasasına sunmaktadır. Fakat yine bu teorinin, ailelerin çocukları için yapmış oldukları eğitim ve meslek edindirme yatırımlarının neden cinsiyete göre farklılık oluşturduğu ve erkeklerin kadınlara göre neden daha vasıflı kabul edildiğine yönelik bir açıklama getiremediği ifade edilmektedir (Dedeoğlu 2000: 146).

Bu yaklaşıma yöneltilebilecek eleştirilerden biri de, kadınların eğitim alarak daha nitelikli beşeri sermayeye sahip olmalarıyla işgücü piyasalarında kadının aleyhine olan ayrımcılığın son bulacağı düşüncesinin yanlıgısı üzerinedir. Katmanlı işgücü piyasası yaklaşımına göre de, kadınların birincil iş piyasasının dışında kalmasının sebebi, doğurganlıklarının yanı sıra kadınların uzmanlık ve beceri isteyen işlerde değil de ev işlerinde daha verimli oldukları görüşünün dikkate alınmasıdır.

Bu yaklaşımda toplumsal cinsiyetin kavramsallaştırılması, sadece kaynaklar ve emek üzerine olan mücadeleyi değil aynı zamanda çelişkileri de içermektedir (Dedeoğlu 2000: 148-150). Aileler veya bireyler ekonomik birim olarak algılanmakta, bundan dolayı toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklı kadınların maruz kaldığı ayrımcılık analizlere dâhil edilmemektedir. Toplumsal ilişkiler farklılaştıkça ailelerin değişimi görülmemektedir. Aile üyeleri fayda maksimizasyonu peşinde olan birimler olarak kurgulanmakta, dayanışma ilişkileri yok sayılmaktadır.

Daha çok bireyciliğin ön plana çıktığı Batı toplumlarındaki aile ilişkilerinin aksine, Doğu'da farklı bir eğilim söz konusu olmuştur. Doğu toplumlarının çoğunu içeren çevre ülkelerde küresel üretime geçişle beraber, artan yoksullaşma ve kente göçlerin etkisiyle ailenin dayanışma birimleri olma özelliği artış göstermeye

başlamıştır. Değerlendirme yapıldığında neoklasik modellerin, eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini içeren modern toplum yapısını meşrulaştıran açıklamalara doğru bir eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır (Karagül 2001: 50-55).

2.2.2. Marksist Yaklaşım

Marksist yaklaşımın temel felsefesinde toplumsal sınıf öne çıkmaktadır. Bu açıdan, toplumsal sınıfların oluşmasına yardımcı olan ögeler yaklaşımın temel unsurlarını temsil etmektedir. Marx'a göre üretim araçlarının mülkiyeti toplumsal sınıf olgusunun temel belirleyicisi olmuştur. Dolayısıyla, üretim araçlarına sahip olan burjuvalar ve üretim araçlarına sahip olmayan, sosyal siyaset tedbirlerinin yokluğundan sefil durumda olan proletarya olarak iki sınıf bulunmaktadır (Doğan 2014: 129).

Ev içi üretimde Marksist yaklaşım ele alınırken başlangıçta Marx ve Engels'in aile hakkındaki görüşlerine değinmek gerekmektedir. Marx ve Engels'in aile üzerindeki görüşleri esasında mülkiyete dayalı olmuştur. Her ikisi de burjuva ailesi ve işçi ailesi ayrımı yaparak görüşlerini açıklamışlardır.

Son yapılan çalışmalar incelediğinde ise, Marksist anlayışa göre tarihteki egemen faktörünün, maddi hayatın yeniden üretimi olduğu iddia edilmiştir. Marx ve Engels, insanların yaşamlarını sürdürme etkinliğinin, üretim ve yeniden üretimin varoluşlarını, ilişkilerine ne açıdan yön verdiğine işaret etmektedirler. İnsanların şekillendirmiş oldukları maddi koşullar, üretim ve yeniden üretim sürecinde insanların doğasını da belirlemektedir.

Marx ve Engels tarihteki belirleyici unsurun, maddi yaşamın yeniden üretimi olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum, kollektif iradeye ve isteğe bağlı olmaktan çok ihtiyaçların belirlediği, ekonomik sınırlamaların bulunduğu ve olası yönelişlerin birbiriyle savaşım içinde olması ve bir hâkimiyet savaşının sonucudur (Onaran 2015: 1).

Marksist teori açısından kadın emeği, özgün koşulları ve iş piyasasındaki marjinalliğinden dolayı yedek sanayi ordusu içinde değerlendirilmektedir (Maden 2011: 37-38). İşgücü piyasasından kolaylıkla geri çekilip uzaklaştırılabildikleri için sermayeye oldukça faydalı olacağı belirtilmiştir. Kadınların her an istihdam edilmeye

hazır olmaları ve ücretlerinin çok daha düşük olması da kadınların daha çok tercih edilmesinin altında yatan sebepler arasındadır. Ekonomik krizlerde de ailevi gerekçelerle ilk olarak kadınlar işten çıkarılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, kadınların ev ile ilgili sorumlulukları ve aile reisine olan ekonomik bağılıklarından ötürü, ciddi bir işsizlik tehdidi altında olduklarını göstermesi açısından önemli bir gelişme olarak görülebilir (Ciner 2003: 30-35). Fakat kadın işgücü yedek işçi ordusu içerisinde, nitelikçe değişmeyen ve piyasada aynı konumda kalan bir grup olarak görülmesi, yaklaşımı eleştiriye açık hale getiren etmenlerden birisini oluşturmaktadır.

Kadının ev içi emeği, Marksist yaklaşıma göre mübadele edilmediğinden dolayı değer biçimini alamaz ve kapitalist sistemde görünmez olmaya mahkûm olmaktadır. Marksist yaklaşımdan etkilenen Lisa Vogel, ev içi üretimin kadına yüklenmesinde bazı açıklamalar da bulunmuştur:

“(…) Kadınların çoğalma da özel bir rolü vardır. Kadın doğrudan üretim yapan bir işçi olarak da çalışıyor olabilir; ama insanın çoğalmadaki bu farklı rolü, kadının sınıf toplumundaki ezilmişliğinin nedenidir. Bu görüş kadının doğurganlık özelliğiyle sınıf toplumundaki iş fazlasının kullanımı ilişkisine dayanır. Kadının çocuk doğurması, işçi sınıfından bir kadının doğrudan üretime katkısını ve gerekli işe katılımını aksatır. (...) Ama doğurganlık olayı emek sınıf için bir bakıma gereklidir; çünkü emek gücü bu yolla yenilenmektedir. Dolayısıyla egemen sınıf için kısa dönemli gereksinimleriyle uzun dönem gereksinimleri arasında bir çelişki ortaya çıkar. Ev içi üretimin endüstrileşmiş kapitalist toplumdaki bu özelliği, erkek kadın arasında gergin bir çekişmeye yol açar. (...) Ev içi üretimin bu kesin ayrımı, birtakım güçlü ideolojik yapıların gelişmesine yol açar. Aynı zamanda da, tarihsel olarak izlenen bu olgu kadınla erkeğin birbirinden doğal bir ayrımı şeklini almıştır”.

Vogel burada Marx'ın izinden giderek toplumsal cinsiyetin ve buna bağlı olarak iş bölümünün kapitalizmden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Kadının çalışmadığı ailede erkeğin ev geçindirme üstünlüğüyle bu ideolojilerin geri dönülmez bir katılıkla kurumsallaştığını öne sürmüştür.

Marksistler ekonomik olarak kadınların erkeklerden bağımsız olacağını ve proleterya devrimini ilerletmede erkeklerle aynı seviyede bulunacağını belirtmişlerdir. Marksistler kadınların ve ailelerin işgücüne katılımının zor olduğunu da söylemişlerdir. Bu durumda kadının iki işi olacaktır: Ev işi ve ücretli iş. Yine de

Marksistlerin vurguladıkları nokta, kadınların evdeki rollerinden daha çok kapitalizmin, patriyarkal ilişkileri burjuva ailesi temelinde biçimlendirmesi üzerinedir. Sosyalist bir yapıyla ev işi de kollektifleştirilebilir ve kadınlar çifte yüklerinden kurtulabilir anlayışı hâkimiyet kazanmıştır (Hartmann 2016: 161).

Marksizm, ayrıcalıklı bir kesimin, toplumun üretken kaynaklarını denetleyerek çoğunluğun yaşamını nasıl denetlediğini açıklamaya çalışmıştır. Bunu açıklarken insanların mal üretimiyle ilişkilerinde yoğunlaşmış ve insanların görünür olan tek kimliği aidiyetleri olmuştur. Dolayısıyla bu ilişkiler içindeki kadınlar işçi olmaktan çok sadece işçi olarak görülmüşlerdir. Yeniden üretimin önemi belirtilmiş olsa da bunun bir uzantısı olarak evde çalışan kadınların kapitalizmde bağımsız bir yerinin olmaması; bu kadınların sınıfsal konumlarının kocalarının veya babalarınıninkine bağılıymış gibi algılanmasından kaynaklanmaktadır (Onaran 2015: 3).

Marksist yaklaşım, kapitalizmde erkekler ile kadınların yaşamış oldukları deneyimler arasındaki farklara odaklanmayı başaramamıştır. Marksist yaklaşıma göre sermaye ve özel mülkiyet, kadınların kendine özgü ezilmelerinin sebebini oluşturmuştur. Fakat kadınların doğal yapısının sürekli kalmasında yatan çıkar, belli ettirilmeden devam ettirilmiştir. Erkekler ev işi yapmak zorunda değildir ve erkekler karılarının ve kızlarının kendilerine hizmet etmesini isterler. Yine erkekler işgücü pazarında daha iyi konumda olma gibi avantajlardan yararlanmaktadırlar (Hartmann 2016: 161).

Marksist çözümlemenin odak alanını sınıf ilişkileri oluşturmaktadır. Marksist çözümlemenin ögesini kapitalist toplumun devrim yasalarını anlamak oluşturmaktadır. Marksizm, sınıflı toplumun gelişmesinin, kapitalist toplumlardaki birikim sürecinin, sınıf egemenliğinin yeniden üretiminin, çelişkilerin ve sınıf savaşımının gelişiminin kuramı olarak bilinmektedir. Birikim süreci talepleri doğrultusunda kapitalist toplumlar işlemektedir, yani üretimin kullanıma değil mübadeleye bağlı olduğu gerçeğiyle kısaca belirtilebilir. Kapitalist sistemde üretim, kar sağlamaya katkı yaptığı sürece dikkate alınmakta, ürünlerin kullanım değeri ise ikincil kaygıyı oluşturmaktadır. Kar birikimleri üretim sistemini dönüştürürken sistematik şekilde toplumsal yapıyı da dönüştürdüğü de söylenebilir.

Marksizm, kapitalist toplumların birçok yönünü, üretimin yapısını, belirli bir mesleki dağılım yapısının oluşmasını ve egemen ideolojinin doğasını anlamamızda yardımcı olur. Marksist çözümlemenin, sınıf, yedek işçi ordusu, ücretli emekçi gibi kategorileri, belirli insanların belirli yerleri neden dolduklarına dair bir açıklama getirememektedir. Bu kategoriler, ailenin içinde ve dışında, neden kadınların erkeklere bağımlı olduğunu, neden durumun tam tersine işlemediğine dair de bir açıklama getirememektedir. Marksist kategoriler de sermaye gibi cinsiyet körü olup kategorilerde boş yerlerin kimlerin dolduracağını da söylemez. Marksist çözümleme de kadın sorunu bu temel soru alanında sıkıntılı olduğu söylenebilir (Hartmann 2016: 166-169). Marx, sınıf üzerine odaklanıp kadının sömürülmesini göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilir.

2.2.3. Neomarksist Yaklaşım

Neomarksist yaklaşım temelinde, kadınların kapitalist ilişkilerinin erkeklerden farklı olduğu görüşü yatmaktadır. Çünkü erkekler ve kadınların kapitalizm karşısında farklı deneyimlere sahip olduğu bilinmektedir. Kadınların kadın olarak ezilmesinin nedeninin sermaye ve özel mülkiyet olmadığını, bunun tek başına sona ermesinin, kadınların ezilmesinin sona ermesiyle de sonuçlanmayacağını ileri sürmüşlerdir. Belirtilmek istenen cinsiyetçiliğin kapitalizmden önce ortaya çıkmış olduğudur.

Neomarksist yaklaşım modellerinde ise, kapitalizmle esnek üretim süreçlerine geçişle birlikte, enformel sektöre geçmeye başlayan kadınların işgücü piyasalarındaki konumları odak noktası olmuştur. Bu modellerde ailedeki geleneksel rol ayrımı devam etmiştir. Cinsiyetçi ideoloji kadınların düşük nitelikli işlerde veya kayıt dışı işlerde çalışmalarında etkili olmuştur. Esnek üretim sürecine geçişle kadınların üretime daha fazla katıldığı gözlemlenmiştir. Bir yandan yoksulluğun artması, öte yandan kadınların bu sistemde kabul edilmeye başlanmış olması, düzensiz, kuralsız ve düşük işlerde çalışmayı kabul etmeye başlamış olmaları bunun nedenleri olarak ileri sürülebilir (Maden 2011: 42).

Neomarksizm üzerine çalışanlardan birisi de Zaretsky'dir. Feminist çözümlemeyi irdeleyen Zaretsky, cinsiyetçiliğin kapitalizmin üretmiş olduğu yeni bir

olgu olmadığını, cinsiyetçiliğin büründüğü halinin sermaye tarafından şekillendirildiğini belirtmektedir. Zaretsky, kapitalizmin bütün kadınları erkeklerle aynı koşullarda iş piyasasına katmadığının altını çizer. Burada sermaye bir yanda yuva, aile, kişisel yaşam, diğer yanda iş yeri olmak üzere ayrıma gitmiştir.

Zaretsky, kapitalizmde ücretli iş ve evde yapılan iş ayrımı oluşmasıyla birlikte cinsiyetçiliğin daha ciddi bir hale büründüğünü belirtmektedir. Kadınların ücretli işin dışında bırakılmaları, onların ezilmesinde artışa neden olmaktadır. Zaretsky, erkeklerin ücretli iş yapmak zorunda olduklarını, kadınların ise ücretli iş yapmalarına izin verilmemesi sebebiyle ezildiklerini söylemektedir. Kadınların işgücü piyasalarından dışlanmalarının asıl nedeninin kapitalizm olduğunu, çünkü kapitalizm hem ev dışında ücretli iş oluşturur hem de kadınların evde yeniden üretim için çalışmalarını istemektedir (Zaretsky 2005: 70).

Yine Zaretsky kadınların erkekler için değil sermaye için çalıştığını belirtmiştir. Kadınların evde erkekler için özel olarak çalıştıkları görünümünü yaratan şey, yalnızca evin iş yerinden ayrılması ve kapitalizm ile beraber ev işinin de özelleştirilmiş olmasıdır (Hartmann 2016: 161-163). Kapitalizmin özel ve kamusal yaşamı birbirinden ayırdığı varsayıldığında, kapitalizmin ortadan kalkarak, erkek ve kadın yaşam alanlarının birleşeceği, iki tarafında ezilmelerinin son bulacağı söylenebilir. Zaretsky, kadınların erkekler için çalışıyor görüldüğünü gerçekteyse bu çalışmanın sermaye için olduğunu düşünmekteyken, diğerleri kadınların aile içindeki çalışmalarını aynı zamanda kapitalizmi yeniden üretse de erkekler için olduğunu düşünmektedirler (Zaretsky 2005: 74).

Mariosa Della Costa ise ev işi konusunu ele alıp, ev işine yönelik kuramsal çözümlemesi temeli, ev işinin sermayeyle ilişkisi ve ev işinin kapitalist toplumdaki yerine dayanmakta olup; erkeklerle kadınların ev işinde örneklendiği biçimiyle ilişkileri üzerine değildir (Hartmann 2016: 165). Kadınların ev işi için ücret talep etmeleri gerektiği, kadın hareketi içerisindeki kadınlar arasında ev işinin önemi üzerindeki bilinci artırmıştır.

Dalla Costa, ev işinin ücretli bir iş olması gerektiğinin altını çizerek, ev işini gerçek iş olarak gören feminist anlayışı kapitalizmde ev işinin kabul görmesinde kullanmaktadır. Dalla Costa ev işi için ücret alan kadınların, toplu çocuk bakımı,

yemek hazırlama vb. hizmetleri sağlayarak ev işlerini kollektif olarak örgütleyebileceklerini ileri sürmektedir. Ücret talep etmek ve ücret almak, kadınların yaptıkları işe yönelik farkındalığın oluşmasında etkili olmaktadır.

Dalla Costa, ev işinde toplumsal olarak önem arz edenin, ev işinin sermaye için gerekliliği olduğunu belirtir. Kadınların burada stratejik kararlar alıp, ev işi için ücret talep ederek ve işgücü piyasasında olmayı reddederek, sermaye karşısında önderliği ele alabileceklerini öne sürmektedir. Kadınların topluluk için örgütlenme hareketleri, sermaye için yıkıcı olabilir ve yalnızca sermayeye karşı değil aynı zamanda yeni bir toplum oluşumunun da temelini atabileceğini ifade etmektedir (Costa 1973: 165-167).

Neomarksist yaklaşım, kadınların erkekler için değil, sermaye için emek harcadıklarını savunmuştur. Neomarksistler, özel mülkiyet alanını kadınların ezilmesine kapitalist bir katkı olarak düşünmektedirler. Kadınlar evin içinde işgücü piyasasından dışlanmış bir şekilde emek harcadıkları için ezilmeye maruz kalmaktadırlar.

Neomarksist çözümler, cinsiyetçiliğin kapitalizmden öncede var olduğunu ve ev işinin, sermayenin yeniden üretimi için bir gereksinim olduğuna ilişkin Marksist-Feminist yaklaşımın çoğunluğunu da kabul etmiştir. Kadınların ailenin ve özel alanın kapitalizmle ilişkisi üzerine odaklanmıştır. Kadınlara ev içi üretim için ücret verilmemesinin nedeni, ev içindeki üretim faaliyetlerinin yalnızca kullanım değeri üretmesi olarak görülmesidir. Delphy'e göre bu emeğin karşılıksız oluşu faaliyetin ya da üretilen ürünün niteliğinden kaynaklanmayıp kadınlarla erkekler arasındaki özgül üretim ilişkisinden kaynaklanmış olmasıdır. Aile, işgücü piyasası, ekonomi ve toplum içindeki soruna basit bir şekilde erkekler ve kadınlar arasındaki işbölümü olarak bakılmamalıdır. Buradaki sorun erkekleri üst, kadınları ise erkeklerin altında bir konuma yerleştiren bölünme olarak görülmektedir. Kadınların emeklerinin neden görünmez olduğuna dair sebepler tek bir başlık altında ele alınmamalıdır (Delphy 1999: 99-102).

Neomarksist yaklaşımda, kadınların ev içindeki çalışmalarının, kapitalizmi yeniden üretmeye katkı sağlasa da erkekler için olduğunun vurgusu açıkça görünmemektedir. Bu yaklaşımda, kapitalizmin ortadan kalkmasıyla kadınların

ezilmişliğinin son bulacağı görüşü ele alınmaktadır. Neomarksist yaklaşımın feminist çözümlenmeye olan katkıları da göz ardı edilmemelidir. Toplumsal cinsiyete dair vurgulara ilk defa bu çözümlenmelerde değinildiği bilinmektedir. Ayrıca erkek üstünlüğü ve cinsiyetçilik kavramlarına da değinilmiştir. Fakat erkeklerle kadınların eşitsizliği üzerine tartışılmaktan daha çok, kadınların ev içi üretimiyle kapitalizm arasındaki ilişki göz önünde tutulmuştur. Dolayısıyla da özel alan ve işgücü alanı arasındaki işbölümünde kadınların neden evde, erkeklerin neden işgücü piyasasında yer aldıklarına dair yapılan açıklamalar yetersiz kalmaktadır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetine yani patriyarkaya değinilmeden kadının görünmeyen emeğine dair yeterli açıklama getirilmesi olası görünmemektedir (Kızılcılık 2002: 105-110).

2.2.4. Feminist Yaklaşım

Feminizm yaklaşımı, kadınların sadece kadın oldukları için karşılaştıkları zorluklar, baskı ve ezilmişlikler ilişkisinin inceleyen, sınıf, ırk, ulus, din, dil gibi unsurlarda kadınların yaşadıkları sorunları inceleyen bilimsel bir alan olarak değerlendirilmektedir. Feminizm kavramı içerisine, kadınların meşru haklarıyla, baskıya maruz kalmalarıyla, eşit statüde tutulmaları veya özgürleşmeleriyle, farklı bir değerde olmaya yönelik talepleriyle, gündelik siyasetle ilgili her şey dâhil edilebilir.

Feminizm, kadın-erkek ayrımcılığına karşı durarak, cinsler arası her türlü ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel ve toplumsal eşitliği savunan bir yaklaşımdır. Feminizmin temel objesini kadın oluşturmaktadır. Kadının toplumsal statüsü, kadınların ev içi ve dışındaki rolleri, kadınların ezilmişliği ve sömürüsü, cinsiyet farklılıkları, ataerkil toplumsal yapısı, erkek egemen iktidar yaklaşımları ve baskıları derinlemesine ele alınan konulardır.

Feminizm kavramı üzerine ortak bir tanımlama yapmanın zor olduğu anlaşılmaktadır. Pek çok teori ve yaklaşım farklı tanımlama yaparken, birçok akademisyen ve araştırmacı da farklı tanımlamalar yapabilmektedirler (Taş 2016: 164-166). Genel olarak bir tanım belirtirsek, Mitchel'in feminizm tanımlamasından yararlanabiliriz; "...kadınların kendi aralarında bir dayanışma oluşturarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi yaklaşımlarına karşı başlatmış

oldukları mücadele” (Mitchel 1995: 6-7). Feminizm, toplumdaki egemen patriyarkal düzene karşı duran, bu düzeni sorgulayıp eleştiren, kadın haklarının ve aynı zamanda özel-kamusal alanda kadınların karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılması ve zorlukların engellenmesi için savaşım veren bir yaklaşım olarak değerlendirilmek mümkün olmaktadır (Taş 2016: 166).

Kadın hareketi olarak anlam kazanan feminizm akımı ile kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında sahip oldukları rollerini ve erkek egemenliği altındaki kadının cinsiyet rollerini ortaya koyabilmek amaçlanmaktadır. Kadının konumunu erkek karşısında daha sağlam temelli inşa etmek ve kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin ortadan kalkmasını sağlamak amacıyla feminizm tartışması ön plana çıkmaktadır (Dikici 2016: 524).

Feminist kuramcılar, kadınların ev içinde harcadıkları görünmeyen emeği görünür kılmaya çalışırken, kadınların kendi aralarındaki farklardan ziyade, erkeklerle kadınlar arasındaki farkları daha çok dikkate almışlardır (Bora 2016: 63). Kadınların ev içi üretimine vurgu yapmışlardır. Feminist bakış açısından, kadınlar ev odaklı yaşadıkları için ikinci cins haline geldiği, ev ve ev işleri, kadınlar ve erkekler arasındaki farkın oluşturulduğu yer olarak belirtilmektedir (Beauvoir 1993: 50-55).

1980’li yıllarda Feminist iktisatçılar, kadın ve erkek arasındaki farkların üzerinde daha çok durmaya başlamışlardır. Fakat o zamanlarda bile, Feminist analiz çerçevesinde ev içi üretim yine kadına atfedilmiş, farklılıkların ise sınıf, ırk, milliyet gibi sosyolojik ya da politik kimliklerden kaynaklandığı söylenmiştir. Ev farklılıklar barındırmasına rağmen, bir bakıma kadınların ortak deneyim alanı olarak algılanmaya devam etmiştir. Evin kadınlık kültürü ve bakım etiğinin üretildiği yer olarak algılanması ise kadınlara has olduğu varsayılan fedakârlık, sadakat gibi niteliklerin yüceltilmesine ve bir tür cinsiyetçiliğe varılmasına da sebebiyet vermiştir (Bora 2018: 64).

Feminizm veya feminist teorinin tek bir tanımlaması olmadığı gibi feminizmin tarihsel süreçleri veya tarihsel süreçte gelişen feminist hareketlerin ne şekilde gerçekleştiği üzerine farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Feminizmin tarihsel gelişim süreçleri farklı şekillerde ortaya çıktığı bilinmektedir. Genel olarak feminist hareketin gelişim süreçlerinde çoğu araştırmacının kabul ettiği süreç üç kronolojik

sıradan oluşmaktadır. Bu süreçler; liberal, sosyalist ve radikal feminist hareketten oluşmaktadır. Bu üç feminizm dalgası 19.yy'dan 21.yy'a kadarki olan bir zaman aralığını kapsamaktadır. Bu dönemlerde kadınlar farklı anlayışlardan etkilenmişlerdir. Bu etkilenmeleri de kadın hakları bağlamındaki talepleri ve amaçlarına yönelik sergiledikleri hareketleri doğrudan ve dolaylı olarak etkilediği anlaşılmaktadır.

İlk dalga feminist hareket olan liberal feminizm kökleri ve kuramsal öncüleri 18.yy'a kadar uzandığı bilinmektedir. Liberal feministler kadınların erkeklerle eşit siyasal ve ekonomik haklara sahip olmaması üzerinde odaklanmışlardır (Dikici 2016: 524). Liberal feminizm, kadınlar erkeklerin sahip olduğu eğitim, çalışma, seçme ve seçilme gibi temel vatandaşlık haklarından ve fırsat eşitliğinden yoksun oldukları için eşitsiz konumda olduğunu savunmaktadır (Güneş 2017: 246). Liberal feminizmin felsefi temelinde ise, bireycilik ilkesi yatmaktadır. Buna göre cinsiyet, ırk, renk, inanç veya dine bakılmaksızın kişiler eşit muamele hakkına sahiptirler. Liberal feministler, kadınların temel ezilmişliğini biçimsel olarak özel alanda, evin içinde yani yeniden üretim alanında, özgürleşmesini de evin dışında, kamusal alanda veya üretim alanında görmüşlerdir. Kadınlar, cinsiyetleri, onları cahilliğe iten toplumsal şartlandırma ve ayrımcılıkları sebebiyle haksızlığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle de kadınların toplum içinde hak ettikleri yerde olmaları için toplumsal değişimin bir gereklilik olduğunu ve bunun da eğitimle sağlanabileceğini savunmuşlardır.

İkinci dalga feminist hareket olarak bilinen sosyalist feminizm ise, bir yandan sınıf, güç veya ekonomik çıkarları ne olursa olsun sadece kadın oldukları için kadınların çıkarlarını savunurken, öte yandan da sömürülen işçi sınıfının çıkarları için mücadele etmeye çabalamışlardır (Dikici 2016: 526). Sosyalist feministlere göre Marksizm kadınların ezilmişliğini sınıf ilişkileri içinde inceler. Onlara göre, kadınların ezilmesini sınıfsal bölünmenin bir sonucu olarak görmek sığ ve yetersiz bir açıklama olmaktadır. Sosyalist feministlere göre Marksistler kapitalist üretim tarzını açıklayan üretim yaklaşımıyla kadınların ekonomik olarak nasıl ezildiklerini ve sömürüldüklerini açıklayabilir fakat kadın olarak ezilmelerini açıklayacak kuram ise erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetini açıklayan ataerki kuramıdır. Sosyalist feministler ataerki kuramı ile çağdaş toplumlarda kadınların ezilmelerini kapitalist

ataerki kuramı çerçevesinde açıklamaktadır. Ev içinde kadın emeğine erkeklerin nasıl el koyduğunu ve bu el koymanın kadınları nasıl ezdiğini anlatmaya çalışmışlardır. Kadınlar hem evde hem de iş yerinde emek harcarlarken, erkeklerse emeklerini yoğun bir şekilde sadece iş yerlerinde kullanırlar. Cinsiyete dayalı işbölümü sebebiyle kadınlar işten çıkıp eve geldiklerinde ev işleri ve çocuk bakımı gibi işleri üstlenerek durmadan bir çalışma döngüsü içinde sıkışırlar. Sosyalist feministlere göre, kadınların ezilmesinin temel sebebi ataerki kapitalizm olup, kadının emeğinden hem erkekler hem de sermaye çıkar sağlamaktadır (Güneş 2017: 247).

Üçüncü dalga olan radikal feminist yaklaşım, 1990'ların başlarında sosyalist feminist yaklaşıma bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. “Kişisel olan politiktir” ve “Bütün kadınlar kız kardeştir” sloganları o dönem feminist hareketinin örgütleyici unsuru haline gelmesinde etkili olmuştur. Kadınlar evrensel olarak kız kardeştir, çünkü erkekler kadın bedeni üzerinde üreme, cinsellik, annelik, evlilik, ev işleri, tecavüz gibi sistematik bir egemenlik kurmuşlardır. Kişisel olan politiktir, çünkü kadının özgürleşme mücadelesi, kadın bedeni üzerindeki egemenliğin yoğun olarak yaşandığı özel alana, ev içine, yeniden üretim alanına kaydırılmıştır. Radikal feminizm, kadınların sömürülmesinin ve baskı altında tutulmasının temel sebebini, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklarla ilişkilendiren bir kuramdır. Radikal feministler, kadınların asıl ezilmişliğini erkeklerin, kadının cinsel ve yaratıcı yetenekleri üzerinde bulunan evrensel kontrolüyle ilişkilendirmişlerdir. Ataerkillik, toplumun her parçasına sinmiş çok gelişmiş bir erkek egemenliği olarak bilinmektedir. Ataerki kavramı radikal feministlerce kullanıldığı şekliyle, evrensel erkek üstünlüğüne ve kadınların ikincilliğine dayanan bir toplumdaki bahseder (Dikici 2016: 229-230). Kadınlar hangi sınıftan, ırktan, ulustan, etnik kökenden olurlarsa olsunlar ataerki yapı ve ilişkileri altında ezilmektedirler. Kişisel olan politiktir diyerek ataerkinin her biçimiyle her yerde mücadele eden kadınlar özellikle aileyi, özel olanı, yeniden üretim alanını feminist mücadelenin temel alanına dönüştürmesi bakımından ciddi bir güce sahip olmuştur. Her kadın, kendi değer ve gücünün farkında olmalı ve ataerki sistemin ret edilmesi konusunda diğer kadınlarla birleşerek kadın temelli alternatif bir toplum oluşturma da zemin hazırlamaya destek vermelidir (Demirbilek 2007: 19-20).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EV EKSENLİ ÇALIŞMA ve KADIN EMEĞİ: AKSARAY İLİ ÖRNEĞİ

Bu bölümde enformel sektör çalışma türlerinden olan ev eksenli çalışanların gerek ev içi sorumlulukları gerekse ücret karşılığında evde gerçekleştirdikleri üretim üzerine yapılan alan araştırması bulguları ve bu bulgulara ilişkin değerlendirmeler sunulmuştur. Araştırma bulguları, sipariş usulü çalışan kadınlar, kendi hesabına çalışan kadınlar ve fason çalışan kadınlar ile yapılan görüşmeler aracılığıyla derlenmiştir. Aşağıda ilk olarak, araştırmanın amacı belirtilmiştir. İkinci olarak, araştırmanın yöntemine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Yöntem içerisinde araştırmanın kapsamı, evreni, örnekleme ve yapıma süreci ile ilgili ayrıntılar anlatılmıştır. Son olarak da araştırma bulguları sunulmuştur. Bulgular sunulurken yeri geldikçe bulgulara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Bunun yanında bulguların tümü sunulduktan sonra önemli görülen bulgularla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Yerli literatürde üzerine birçok araştırma yapılan kadınların ev eksenli çalışması, çeşitli sebeplerle evlerine bağlı olan kadınlar arasında görülmesiyle de ilişkili olarak ciddi şekilde kayıt dışılığa zemin hazırlamaktadır. Düşük ücret düzeyi, sosyal güvencesizlik, sosyal hayattan kopuş gibi unsurlarla nicelik ve nitelik bakımından yüksek çıktı sağlayan kadın emeğinin değersizleştirdiği söylenebilir. Kazanmak zorunda olan kadın ve ona işini veren işveren de maliyet avantajı nedeniyle bu kayıt dışılığa sessiz kalarak tüm olumsuzlukları bilerek veya bilmeyerek onaylamaktadır. Kadın az da olsa kazanmak zorundayken işverende emek maliyetini minimum tutmak ister. Bununla birlikte bağımsız olarak (kendi hesabına ve sipariş usulü çalışan) ev eksenli çalışan kadınlar ise kazançlarını hem üretim hem de pazarlama işini birlikte yürüterek elde ederken yine kayıt dışı çalışmaktadır.

Kadınların ev dışında çalışmalarının önündeki en belirgin engellerden birisi cinsiyete dayalı işbölümüdür. Cinsiyete dayalı işbölümüne bağlı olarak kadın istihdamına karşı gelişen iki engel daha bulunmaktadır. Bunlardan birisi, çalışan kadınlar ev işlerindeki sorumluluklarını da taşımaya devam ettiklerinden ağır bir iş yükü ile karşılaşmaktadırlar. Maddi bir zorunlulukları olmadığı sürece çalışmayı kendilerinin tercih etmemektedirler. İkincisi ise, toplumsal çevrenin oluşturduğu baskıya bağlı olarak kadının çalışma yaşamında yer almasını uygun bulmayan aile bireylerinin kadınların ev dışına çıkmalarına izin vermemeleri şeklindedir (Kocabaş, Besler, Özgüler 2017: 183).

Araştırmanın *sorunsalı*, ev ortamında gerçekleştirilen ev eksenli çalışmanın, düşük ücret, sosyal güvencesizlik, sosyal hayatın giderek azalması, çalışmaya bağlı olarak ortaya çıkan bazı sorunlara rağmen; ev eksenli çalışma türünün kadınlar tarafından tercih edilmesidir. Sorunsaldan yola çıkarak da araştırmanın *amacı*, enformel sektör çalışma türlerinden olan ev eksenli çalışan kadınların gerçekleştirdikleri işlere bağlı olarak, neden böyle bir çalışma türünü tercih ettikleri, çalışma koşulları ve çalışmaya dair yaşadığı sorunları, yaptıkları işe dair eğilimlerini ortaya koymaktır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bunun nedeni araştırmanın ev eksenli çalışan kadınların yaptıkları işlere dair bir durum tespiti yapmaktan ziyade, ev eksenli çalışan kadınların görünmeyen emeklerini ortaya çıkarılmasını amaçlamasıdır. Nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniklerinden *derinlemesine görüşme* seçilmiştir. Böylece açık uçlu sorularla daha detaylı bilgilerin, konuya ilişkin fikir, görüş, bakış açısı ve deneyimlerin derlenmesi amaçlanmıştır. Derinlemesine görüşmeler *yarı yapılandırılmış görüşme formu* kullanılarak yapılmıştır.

3.2.1. Araştırma Evreni ve Örnekleminin Belirlenmesi

Yapılan çalışmanın araştırma evrenini yapmakta oldukları iş, nitelik gerektirsin ya da gerektirmesin, kendi hesabına, sipariş usulü, bir aracıya ya da işverene yapılıyor olsun fark etmeksizin evlerinde çalışan herkesi kapsamaktadır. Bu

alanda evlerinde özel bir bilgiye gerek olmaksızın el emeği ve kol gücüne dayalı işlerde üretim gerçekleştiren ve yapmakta oldukları iş yüksek nitelik ve bilgi gerektiren, fason, kendi hesabına ve sipariş usulü çalışan farklı gruplar bulunmaktadır.

Araştırmanın örnekleme ise Aksaray Merkez ilçesinde, evlerinde kendi hesabına, sipariş üzerine ve fason çalışan 10 kadın oluşturmaktadır. Görüşmelerin 10 kadın ile sınırlandırılmış olma nedeni, görüşmelerin sayısının artmasıyla birlikte alınan cevapların benzerlik ya da aynılık göstermesidir. Bu çerçevede görüşülen kişi sayısının dağılımı şöyledir: (1) Kendi hesabına çalışma türünden 4 kişi; 2) Fason çalışma türünden 2 kişi; 3) Sipariş üzerine çalışma da ise 4 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Bu araştırma da yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla veri toplanmıştır. Görüşme sorularının hazırlanması için literatür okumaları yapılmış ve bir soru havuzu oluşturulmuştur. Bu doğrultuda görüşme sorularının birinci taslağı oluşturulmuş ve iki kişi ile pilot görüşme yapılmıştır. Görüşmeler sonrasında bazı sorularda tekrar olduğu bazı sorularda ek sorulara ihtiyaç olduğu anlaşılacak, sorular daha açık uçlu hale getirilerek görüşmelerde kullanılacak olan soru formunun ikinci taslağı oluşturulmuştur. Görüşmeler esnasında katılımcıya verilerin kayıt edilmesi sırasında bir eksiklik olmaması ve görüşmenin akışının bozulmaması için ses kayıt cihazı kullanılacağı bilgisi verilmiş ve her bir görüşmeci ile en az bir saat görüşme yapılmıştır.

3.2.2. Araştırma Evrenine İlişkin Nicel Bilgiler

Görüşme yapılan kadınların ortak özellikleri düşük gelir grubuna tabii olmalarıdır. Araştırma için Aksaray ili Merkez ilçesi tercih edilmiştir. Katılımcılardan görüşme randevuları alınarak, görüşmeler 3-31 Mart 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Görüşme yapılan kadınlar geniş bir yaş aralığında, farklı eğitim düzeylerine sahip, genel itibariyle evliliklerinde ve ev kadınlığında tecrübe

sahibidirler. Tablo 1’de, her bir katılımcının medeni hali, yaşı, eğitim seviyesi, çocuk sayısı, evlilik süresi, eşin mesleğine yönelik bilgiler bulunmaktadır⁵.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Kadınlara Dair Tanıtıcı Bilgiler

İSİM	YAŞ	MEDENİ DURUM	EĞİTİM SEVİYESİ	EVLİLİK SÜRESİ	ÇOCUK SAYISI	EŞİN MESLEĞİ
SÜ1	27	Evli	Üniversite	3	Yok	Memur
KH1	46	Evli	İlköğretim	28	4	Mevsimlik İşçi
SÜ2	35	Evli	Lise	20	2	Şef Garson
KH2	30	Evli	Üniversite	8	1	Memur
SÜ3	30	Evli	İlköğretim	12	2	Şoför
KH3	57	Evli	İlköğretim	40	3	Emekli
SÜ4	24	Evli	Lise	5	Yok	İşçi
KH4	47	Evli	İlköğretim	35	5	Şoför
F1	28	Evli	İlköğretim	8	1	Mevsimlik İşçi
F2	23	Evli	Lise	4	1	İşçi

3.3. Araştırmaya İlişkin Bazı Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırma bulguları ve bulgulara ilişkin değerlendirmeler sunulurken kadınların çalışma algısına, işin niteliğine ve çalışma koşullarına, gelire, yaşanan

⁵ Tabloda yer alan görüşmecilerden sipariş üzerine ev eksenli çalışan SÜ1, SÜ2 ve SÜ3 aynı zamanda kendi hesabına ev eksenli çalışma da yapmaktadırlar. Araştırma da bu durum dikkate alınarak görüşmecilerin konuşmalarına yer verilmiştir.

sorunlara ve son olarak ev eksenli çalışmanın kadınlar açısından ne gibi faydaları olduğuna yönelik bulgular aktarılmıştır. Görüşmelerden elde edilen kayıtlar ve notlar, doğrudan alıntılar şeklinde aynen veya kısmen yansıtılmıştır. Genel eğilimler doğrudan alıntı yapılmadan genellemeler biçiminde sunulmuştur. Verilerin aktarılması sırasında yeri geldikçe yorumlara yer verilmiştir. Son olarak bulgulara ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

3.3.1. Ev Eksenli Çalışma Nedenleri

Ülkemizde sosyal politikalar yaygın ve ulaşılabilir olmadığından, kadınların meslek eğitimine ulaşması zor olması ve kadının dışarda çalışmasına izin vermeyen, çocuğa ve yaşlıya evde bakılmasını kadının görevi olarak kabul eden bir toplum anlayışından dolayı evde çalışma şekli özellikle kadınlar tarafından tercih edilen bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki yapılan bu çalışmada da kadınların ev eksenli çalışmayı tercih etmelerinde *izin vermeyen eş / aile büyükleri* profili ile karşılaşmıştır. Bu tespiti görüşmecilerden birisi şu şekilde dile getirmiştir:

“...Bekârken çalıştım annemler çalışmamı istiyordu hatta annem okuma bırak, para kazan daha iyi diyordu. Şimdi üniversiteye gidiyorum. Resim öğretmenliği... Resim yapmayı çok seviyorum üniversiteye başlamadan önce de sonra da satıyordum, hala satıyorum tablolarımı. Evlendikten sonra ise eşim çalışmamı istemedi. Eğer atanırsam memur olarak çalışmamda bir sakınca görmüyor ama özel sektör de çalışmamı istemiyor. Özel sektör de herhangi bir iş yapmamı da istemiyor. Hem kızım var bir tane ilkokula gidiyor ona da vakit ayırmam lazım. Evde sevdiğim bir uğraş yapıp onlar üzerinden para kazanmak da iyi oluyor. Dışarda çalışmıyorsam evde de boş durmuyorum”. (KH2)

Başka bir görüşmeci ise dışarda çalışmamayı şu sözlerle dile getirmiştir:

“... Bekârken zaten çalışmıyordum. Köydeyim babam okumama bile izin vermemişti, ilkokul mezunuyum zaten. Köyde ev işleriyle uğraşıyordum, evin tüm yükü bendeydi evin tek kızı ben olduğum için... Evlendim eşimde çalışmama karşıydı hala karşı... Sonradan eşim yurt dışına gitti ben ve çocuklarım eşimin ailesiyle yaşadık. Bir süre sonra anlaşamadık evimi ayırdım. Maddi olarak çok sıkıntıdaydım ama eşimin ailesi çalışmama karşı çıktı. O zamanlar oğlum da küçüktü ben çalışsam kim bakacaktı ona, kızlarım da liseye başlamıştı. Kızlarım çalıştı küçük yaşta ev geçindirmeye başladılar. Ama onların çalıştığına eşimin ailesi seslenmedi aksine çalışınlar, para kazansınlar dedi. Ama benim çocuklarım okudu ben hep arkalarındaydım. Kocalarına muhtaç olmadan yaşasınlar diye”. (KH1)

Başka bir görüşmeci hanım ise dışarıda çalışmama durumunu şu şekilde izah etmeye çalıştı:

“... Eşim izin vermiyor çalışmama. Ne yapacaksın çalışıp otur evinde çocuklarına bak diyor. İki oğlum var benim ilköğretime giden eşim de tır şoförü. Eşim gidince her şeyleri bana kalıyor çocukların ve evin yükü. Başlarda maddi sıkıntılarımız

oldu şimdi çok şükür iyiyiz ama çalışmayı çok istediğim zamanlarda eşim onaylamadı. İzin verse bile çok sakın küçük ortamlarda çalışırdım herhalde, erkeklerin olmadığı bir çalışma ortamında. Diğer türlü zaten olmuyor, bak evdeyim”. (SÜ3)

Görüldüğü üzere Türkiye’de hakîm olan ataerkil yapıdan ötürü ve kadının evde bakmakla yükümlü olduğu çocuk ve yaşlıdan dolayı kadının dışarda çalışmasının hoş karşılanmadığı için evde çalışmayı tercih ediyorlar.

Kadınların *ev işlerine de zaman ayırabilmeleri* ev eksenli çalışmayı tercih etmelerinin başka bir sebebidir. Yapılan çalışmada da bu tür çalışmayı tercih eden kadınların nerdeyse tamamı ev işlerine zaman ayırabildiklerini ve çocuklarıyla daha fazla vakit geçirebildiklerini ifade etmişlerdir.

“... İşim evde olunca çocuklarımı da evime de rahat zaman ayırabiliyorum. Önceden fabrikada çalışmışım ama evdeki kadar rahat olmuyorsun tabi. O zamanlar ev işlerim aksıyordu bazen mesaiye kaldığım zamanlarda yemek bile yapamıyordum çocuklarıma. Hem böyle iyiyim sanki evde çok vaktim oluyor. Geniş geniş çalışabiliyorum, evimin işini market, pazar işimi de görüyorum”. (SÜ2)

Görüşme yapılan KH4, bu tür çalışmayı eviyle daha çok bağı olduğu için yapmaya başladığını söylemiştir. Ona evde temizliğine, yemeğine, bahçeye vakit ayırmanın daha iyi geldiğini belirtmiş, zaten başka da bildiği bir iş olmadığını ifade etmiştir. Belirli bir çalışma saatinin olmamasının, istediği zaman çalışabilmesinin, evde kendine ve evine vakit kalabilmesinden ötürü bu tarz bir çalışmayı tercih ettiğini belirtmiştir:

“... Evde boş oturmak yerine el işi yapıyorum sonra bir alıcısı mutlaka çıkıyor. Bahçem de var benim ekip biçiyorum. Yazın iş bu yüzden bitmiyor, elim boş kalmıyor. Evimle vakit geçirmek bu açıdan daha doğru geliyor bana. Sabah, öğlen fark etmiyor istediğim zaman temizliğimi yapabiliyorum”. (KH4)

Eğitim ve vasıf düşüklüğü de ev eksenli çalışma nedenleri arasında yer almaktadır. Kadınların eğitiminin önemsiz görülüp ikinci plana atılması veya hiç okutulmaması kadınları bu yönde çalışmaya daha fazla itmektedir. Görüşme yapılan kadınların çoğunluğu “okumuş olsaydım” ifadesini çok kullandılar. Eğitim ve vasıf düşüklüklerini bildikleri için de dış piyasa da hiç iş aramadıklarını bile belirtmişlerdir.

“... Aslında temizlik işiyle uğraşmak isterdim, temizliğe gitmeyi yani. Ama tabi okumuş olsaydım tabi ki memur olmak isterdim”. (SÜ3)

“... Beni okutmadı babam kız kısmı okumaz diye bende meslek sahibi olamadım. Evlendim eşim de istemedi, ailesi de. Dışarda çalışmadığım için evde yapıp satıyorum. Ama okumuş olsaydım koca parası değil kendi paramı hesap vermeden harcardım”. (KH1)

Ev masraflarına ortak olmak amacıyla da bu çalışma türü tercih edilmektedir. Görüşülen kadınlar genelde çocuklarının masraflarını çıkarabildiklerini, kendilerine istediği kıyafetleri alabildiklerini, haftalık pazar veya market alışverişlerini yapabildiklerini, evin ufak tefek alışverişlerinde kendi paralarını harcayabildiklerini, istedikleri şeyleri özgürce alabilmenin mutluluğunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

“... Kendime ya da kızıma beğendiğim, istediğim kıyafeti alabiliyorum”.
(KH2)

“... Çocuklarımın okul masraflarını kendi çabamca karşılayabiliyorum. Bu da beni memnun ediyor”. (SÜ3)

“... Eve ek gelir sağlıyorum bende bu şekilde. Çok bir şey geçmiyor elime ama olsun ufak tefek harcamalarımıza yetiyor”. (F2)

Ev eksenli çalışma üzerinde görüşme yapılan kadınların hepsi bu işi *severek yaptıklarını* söylemektedirler. Bir şey üretmiş olmanın memnuniyeti olduğunu söylediler. Ev işi, yemek, çocuk eş bakımından sonraki kalan zamanda boş oturmaktansa böyle bir uğraş içinde olmanın daha faydalı olacağını belirtmişlerdir:

“... Ben bu işi severek yapıyorum. Benim için terapi gibi bir şey. Ben boş otursam çok sıkılırım ya gezmem lazım ya da böyle uğraşım olması lazım. Severek de yapıyorum zaten, dediğim gibi benim için terapi bu iş, kendimi dinliyorum”. (SÜ2)

“... Öncelikle yapacağın işi sevmek gerekiyor, içinden gelmeli bir kere, sevmeden başlarsan o iş bitmez, eziyet olur sana. Ben severek yapıyorum, yapmaya da devam edeceğim”. (SÜ3)

“... Resim yapmak beni tamamlıyor. Ben kendimi resim yapmadan düşünemiyorum. Tablolarımı satmasam bile ben resim yapmaya devam ederim. Çocukluğumdan beri resim yapıyorum, benim ruhumu yansıtıyor”. (KH2)

Bahsedilenler çerçevesinde kadınların çalışmalarının kendilerine olan özgüvenlerini artıracaklarını düşünmesi, evde daha fazla söz hakkı sahibi olmalarını sağlaması, dışardaki çalışma ortamından rahatsız olmaları, yaşlarının ilerlemiş olması, kendilerine gelir sağlamaları, dışarıda çalışmanın yoğun ve yorucu olması, çocuk ve bakım hizmetlerinin yetersizliği gibi nedenlerle ev eksenli çalışmayı tercih etmektedirler.

3.3.1.1. Ev Eksenli Çalışmaya Karşı Yaklaşım

Ev eksenli çalışan kadınlarla yapılan görüşmeden anlaşılacağı üzere, genelde yaptıkları işten memnun olduklarını, severek yaptıklarını, boş duracaklarına çalışmanın kendilerini memnun ettiğini, bir şey üreterek kendilerini meşgul ettiklerini ve bundan keyif aldıklarını söylemişlerdir. Çünkü onlar da toplumsal

cinsiyetçi işbölümünü içselleştirmişlerdir. Meseleye aileye destek olarak bakıyorlar ve bu işbölümündeki fedakâr kadın rolünü üstleniyorlar. Toplumun biçtiği rolün hakkını vererek, güçlü kadın olarak anılmaktan mutlu oluyorlar. Kedilerine güven gelmesi nedeniyle bu işten memnun olduklarını dile getirmişlerdir:

“... Takı yapmak benim için terapi gibi. İncik boncukla uğraşmak bana iyi geliyor, kendimi dinliyorum. Sanki rahatlıyorum, her şey duruyor o anda ben işime odaklanıyorum ve o an için mutlu oluyorum bir şeyler üretmekten”. (SÜ2)

“... Resim yapmak benim hayatım gibi. Ben bu tabloları satmasam bile resim yapmaya devam ederim. Ama satıp para, ekonomik olarak özgürleşmek de iyi hissettiriyor insana”. (KH2)

Başka bir görüşme yapılan katılımcı ise işe yönelik memnuniyetini şu şekilde ifade etmiştir:

“... Ben gelin buketleri ve gelin saç aksesuarları yapıyorum işimi çok severek yapıyorum. Kendi kafamda hayal edip bunu tasarına dökmek çok güzel. Ticarete batmak da var çıkmak da var. En azından ben sevdiğim işi yapıyorum. Kendi işimi patronuyum. Yaptığım gelin buketlerini bile elimde tutmak beni mutlu ediyor, tatmin ediyor”. (SÜ1)

3.3.1.2. Kendini Çalışan Olarak Görme

Ev eksenli çalışan kadınlara karşı tutumlar genelde onların yaptıkları işi görmeme veya görünmeme üzerinedir. Kadınların evde yaptıkları işler onların ücretsiz görünmeyen emeğini oluştururken ev eksenli çalışmaları ise ücretli görünmeyen emek kategorisi içerisinde olduğu söylenebilir. Çevrelerindeki ya da ailelerindeki insanların tutumlarından yola çıkarak veya yaptıkları işleri kendi nazarlarında değerlendirmelerine bakarak onlar da kendilerini ya çalışan olarak görmekte ya da görmemektedirler.

“... Ben bir çalışanınım bence. Sonuçta bende evimde bir şeyler üretiyorum. Ona emek harcıyorum, kafa yoruyorum, beden yoruyorum, vaktimi ayırıyorum. Evet, dışarda mavi ya da beyaz yakalı bir çalışan değilim ama bende evimde bir şeyler üretiyorum, evimde çalışanınım”. (SÜ1)

“... Tabi ki ben bir çalışanınım. Evimde de olsa emek harcayarak ortaya bir ürün çıkartıp satıyorum. Bundan gelir elde ediyorum”. (SÜ2)

“... Her ne kadar dışarda bir yerde çalışmasam da ben de evimde bir çalışanınım. Her gün yemek yapmak, temizlik yapmak, çocuk bakmak, evin ihtiyaçlarını karşılamak kolay değil. Bizler bir de arta kalan vakitlerimiz de el işi yapıp ufak tefek para kazanmaya çalışıyoruz. Bence kadın olarak yükümüz fazla. Biz böyle düşünürken eşlerimiz akşam işten geldiği zaman onlara yorgun olduğumuzu söylediğimizde “N’apıyorsun sanki bütün gün evde? Otur, kalk, iki temizlik yap, tamam işte bitti işin.” diye bir cevapla karşılaşıyoruz. Ve eminim ki bunu her ev hanımı olan kadının kocası söylüyordur. Kim ne derse desin ben evimde çalışanınım ve azıcık da olsa emeğimin karşılığını almak isterdim”. (KH1)

“... İşten çıkmalı uzun zaman olmadı aslında. Yani ben dışarda da çalıştım. O zaman da emek harcıyordum şimdi de harcıyorum. Benim açımdan değişen bir şey yok emek sar etme açısından. Tek farklılık evimde olmam, ki bu da iyi bence. Dışarda emek harcayınca çalışan olunuyor da evde çalışınca olunmuyor ben bunu anlamıyorum”. (SÜ4)

Başka bir katılımcı ise kendini çalışan olarak görme konusunda şu ifadeleri söylemiştir:

“... Bence ben çalışan değilim. Evet, emek harcıyorum bir şeyler üretip satıyorum ama bu benim çalışan olduğumu göstermez. Bana göre çalışan olabilmek için dışarda sigortalı bir şekilde çalışıp aylık düzenli olarak maaş almak gerekiyor. Bende de bu koşullar olmadığı için çalışan olmuyorum”. (SÜ3)

“... Yok, kızım, ben evimin çalışanıyım. Çalışan olmam için sigortam olması lâzım, maaş almam lâzım, ama bende yok bunlar”. (KH3)

Ev eksenli olarak çalışan kadınlar arasında kendilerinin bir emek harcadığını, vakit harcadıklarını bildikleri halde bir sigorta girişlerinin olmaması veya düzenli maaş almadıkları için kendilerini çalışan kategorisine koymayanlar da mevcuttur. Çalışan olarak görünebilmek için sigorta, maaş, sendikalı olma vs. gibi uygulamaların varlığının olması görüşülen kadınlar arasında değişkenlik göstermektedir. Kendilerini çalışan olarak görenler ise, bu işte sadece emek harcamalarının bile onların çalışan sayılmasında yeterli olabileceğini savunmaktadırlar. Hatta bir ücret karşılığı beklemeden yaptıkları ev ve bakım işlerinde bile kendilerinin çalışıyor olduklarının farkına varılmasını beklemektedirler.

3.3.1.3. İş Dışında Kalan Zaman

Sosyal hayatları genel olarak işlerinden bağımsız olarak düşünülmeyecek olan ev eksenli çalışan kadınların sosyal hayatlarının çok da farklı olmadığı anlaşılmıştır. Genelde iş dışında zaman geçirenler ya aileleriyle beraber vakit geçirdiklerini, akraba, eş dost ziyareti yaptıklarını belirtip işlerini yanında götördüklerini de söylemişlerdir.

“... El işi yapmadığım zaman ev işi yapıyorum. Çocuğum var zaten o dağıtıyor ben topluyorum. Genel olarak temizlik, yemek öyle geçiyor. Bazen de akraba gezmesi yapıyoruz”. (KH1)

“... Tabi ki temizlik. Çok bir şeye vaktim kalmıyor. Ev işi yapıyorum, yemek yapıyorum bu kadar. Haftanın belli günleri kursum var, dikiş kursu. Ek olarak kurs olduğu zamanlar kursa gidiyorum”. (SÜ1)

Görüşme yapılan katılımcılardan SÜ2 ise şu şekilde ifade etmiştir:

“... Ya ben sevmiyorum öyle temizlik, ev işi filan. Elim boş oldu mu gezmeye çıkarım ben. Hava alırım. Akrabalarıma, ablama filan giderim. Temizlik yapmak bana göre çok sıkıcı. İnsan boş kaldı mı gezmeli, ev kaçmıyor ya”. (SÜ2)

“... Haftanın belli günü halk eğitim kursum var oraya gidiyorum. Sabahları da burada Kur'an kursu var. Çocuklar okula gidince bende kursa gidiyorum. Eve geliyorum temizlikti, yemekti, çocuklar okuldan çıkınca onların ödevlerine yardım ediyorum, gün bitiyor böyle. Hafta sonları da çocuklarla ya çarşıya gideriz ya da yakınlarıma, hava alırız. Tabi her hafta sonu olmuyor bu da”. (SÜ3)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, ev eksenli çalışan kadınların sosyal hayatları ile ev içi yaşamları birbiri içindedir. Birkaç katılımcıların ifadelerine yer verilmiş olsa da, kadınlar genel olarak akraba ziyaretlerini bile çoğu zaman ticari amaçla yaptıklarını söylemişlerdir. Temel olarak bir sosyal hayat algıları oluşmamış veya oluşturmamışlardır. Tüm zamanlarının ev ve ev işinden ibaret olduğunu kendilerine benimsetmişlerdir. El işlerini de mümkün olduğu kadar dışarıya taşıyıp bundan para kazanma amacı taşımaktadırlar.

3.3.2. İşin Niteliği ve Çalışma Koşulları

Mevcut olan işin türü, çalışma saatleri, müşteriler hakkındaki görüşler ve yapılan işin alma-verme sürecinde katılımcılarımız görüşlerine aşağıdaki gibi yer verilmiştir.

3.3.2.1. Yapılan İş

Ev eksenli çalışan kadınlarla yapılan görüşmeler neticesinde katılımcıların iğne oyası, takı tasarımı, saç aksesuarı, gelin buketi, tablo yapımı, yemini oyalama, havlu oyalama, bebek örgü kıyafetleri, dantel, sepet örme, eldiven kesimi, bebek battaniyesi ve çeyiz yapımı işleriyle uğraştıkları görülmüştür.

“... Ben iğne oyası yapıyorum şimdi. Bu yıl halk evinde kursa başladım orda öğrendim, hep istiyordum zaten iğne oyasını öğrenmek. Daha öncesinde dantel işi, yemini oyalama veya çeyiz hazırlama yapıyordum. El işçiliğim iyidir benim, örgü örmeyi de seviyorum o yüzden hep bir şeyler ördüm sattım gerek mağazalara gerekse kişilerin kendilerine, bazen de evde yapılı olanı veriyordum isteyene. Hemen olsun uğraşmayayım diye. O yüzden evde de yedeğim olur hep. Yaklaşık 15 senedir örgü örüyorum. Kendi çeyizimi tamamladıktan sonra nerden baksan 8-10 yıldır da satıyorum yaptıklarımı”. (SÜ3)

“... Gelin buketi ve saç aksesuarı yapıyorum. Yalnız saç aksesuarlarım öyle normal toka filan değil. O da gelinler için. Ben bu gelin aksesuarları olayına 2 sene olacak gireli. Daha öncesinden de örgü kol çantası ve sepet yapıyordum. Gelin aksesuarları olayına da gelin olmayı, gelinleri, gelinlikleri sevdiğim için girdim. Yaptığım bu işi seviyorum ama henüz yeni sayılırım tanınmak zaman alacak gibi. Ama olsun yine de bu işle uğraşmak beni mutlu ediyor”. (SÜ1)

“... Önceden pek örmezdim. Fabrikada çalışıyordum makineci olarak o yüzden örgüye vaktim kalmazdı. Sol elimle örerim ben bir de çoğu kimsenin aksine o yüzden model çıkarma olayımda biraz vakit alıyor, genelde annem çıkarır modelleri ben örerim. Bebek battaniyesi örüp satmaya da evlenince başladım. Bir ara sattım sonra işe girdim

işte. Şimdi evdeyim vaktim de bol tekrar eskiden yapıp sattığım butiğe battaniye örmeye başladım”. (SÜ4)

“... Eldiven kesiyorum ablam ben. Eldivenler tüm olarak geliyor bende tek tek kesiyorum bunları. Fazla iplik varsa onları da temizliyorum. Aracı abi getiriyor haftalık birkaç çuval kesilmemiş eldiven bende verilen sürede kesmeye çalışıyorum. Kestiğim kadar da para alıyorum. Tabi dişe dokunur değil ama olsun ne yapayım idare ediyoruz işte”. (F1)

“... Ben takı yapıp satıyorum. Tabi bunun yanında dantel işimde var ama ben takı tasarlamayı daha çok seviyorum. Yaklaşık 3-4 yıldır bu işleri yapıyorum. Yaptığım işlerden de büyük keyif alıyorum. Tek sıkıntım şu an için bir stant olayına girememiş olmam”. (SÜ2)

Görüşme yapılan diğer katılımcı kadınlarda yukarıda bahsedilen işlerle benzer işler yaptığından ve benzer şeyleri söylediğinden dolayı her katılımcının konuşmasına bu yüzden yer verilmemiştir.

Görüşme yapılan her katılımcının ürün miktarı sorulduğunda belirli bir üretme miktarı olmadığını, zamana ve isteğe, siparişe göre veya günlük ve haftalık olarak ürün yaptıklarını söylemişlerdir. Malzeme konusu sorulduğunda ise, çoğunluğu malzemeyi kendisinin aldığını söylemiştir. Malzemeyi kendileri alırlarsa malzeme fiyatını da ekleyip satmakta, malzemeyi karşı taraf alırsa yapılan işten malzeme parasını düşüklerini söylemişlerdir. “*Ama genelde müşteri bizim tercihimize ve zevkimize bırakıyor*” diye de ifade etmişlerdir. Malzemeler içinse neresi uygun olursa oradan alış veriş yaptıklarını da söylemişlerdir. Bu yerler çarşı, pazar, ucuzluk pazarları, internet üzerinden veya gezmek amaçlı gittikleri şehirlerden bile işleri için alış veriş yaptıklarını belirtmişlerdir.

3.3.2.2. Çalışma Saatlerinin Esnekliği

Ev eksenli çalışan kadınların çalışma sürelerinin belirsiz olduğu, nitelik olarak esnek olduğu görülmüştür. Kendileriyle görüştüğümüz kişiler bazen 1 saat, bazen 3 saat, bazen günün nerdeyse yarısını harcadıklarını söylemişlerdir. İşin belirli bir yetişme süresi varsa uykudan, ev temizliği gibi konularda fedakârlık ettiklerini belirtmişlerdir. Genel olarak ise, çalışma saatlerini kendilerinin belirlediklerini, gün içinde geri kalan zamanı ise temizlik, yemek, çocuklarına vakit ayırma, çarşı pazar işi görme, kursa gitmek veya dinlenmek olarak ayarladıkları anlaşılmıştır. Ev eksenli çalışmayla boşa geçen vakitlerini değerlendirdiklerini de söylemişlerdir.

“... Evimde olmak iyi oluyor. Çocuklarım ve eşim çalışıyor haliyle onların yemeğiymi çamaşırıydı derken bir sürü iş çıkıyor bana evde. Bir de benim küçük oğlum var 5 yaşında. Onu kimseye bırakamam ki. Mesela seneye okula başlayacak hadi işe gir

de çalış, olmaz ki. Çocuklarım da eşim de şu saatten sonra çalışmamı istemiyor. Bende böyle iyiyim. Her şeye vakit ayırmaya çalışıyorum. Evde olunca rahat oluyor, dışarıda çalışsaydım bu kadar rahat işlerimi hal edemezdim”. (KH1)

“... Evet, üniversite mezunuyum ama bu da kötü değil ki. Bende isterdim dışarda çalışmayı atanabilmeyi ama olmadı olmayınca da boş durmaktan daha iyidir dedim. Hem zaten elim de yatkındır benim böyle şeylere. Evde ise istediğim gibi çalışabiliyorum. İstediyim zaman işimi yapıyorum istediğim zaman da ev işimi saatleri günü her şeyi bana bağlı anlayacağım. Kendi işinin patronu olunca böyle oluyor”. (SÜ1)

“... Ben istediğim zaman elime iş alıyorum. Bazen hiç almadığım bile oluyor yetiştirme kaygım olmadığı için”. (KH4)

“... Evde çalışmak iyi oluyor. Evimin işini yemeğimi yapıyorum sonra işimi yapmaya başlıyorum. Bazen de günümü sadece bu işe veriyorum. Belli olmuyor yani, benim çalışmam biraz ruh halime bağlı, eve gelen gidene bağlı, oğlumla geçireceğim vakte bağlı olarak değişiyor. Bu şekilde olması iyi oluyor. Dışarı da çalışsaydım bu kadar geniş vaktim olmazdı gibime geliyor”. (F2)

Görüşme yapılan kadınlarda hiçbir şekilde işe ilişkin olarak zaman baskısı olmadığı da anlaşılmıştır. Bazen acele yetişmesi gereken ürünler olduğunda geç yaptıklarını ve sabah erken kalkıp işe devam ettiklerini söylemişlerdir. Yine de her şekilde ev işlerini de hal edebildiklerini, çocuklarına da vakit ayırabildiklerini söylemişlerdir. Gün sonunda ise tükenen ama yeni günle yeniden aynı tempoda oldukları aşikârdır.

3.3.2.3. İş Alma ve İş Verme Süreci

Katılımcılar bu işleri ya sosyal medya üzerinden kendilerine hesap açıp ya da eş, dost, akraba aracılığıyla bulduklarını belirtmişlerdir. Aracılar tarafından bulunan işler de işi bulan kişinin de herhangi bir komisyon almadığını söylemişlerdir.

Yaptıkları işler genelde kendileri yaptıklarını çok çok nadir olmak üzere kendisine fazla gelen işini bu tarz çalışan başka bir tanıdığına verdiklerini söylemişlerdir. Katılımcıların neredeyse tamamı başkalarına iş dağıtımında bulunmadıklarını, genelde kendilerinin yaptıklarını ifade etmişlerdir.

“... Sosyal medya üzerinden sipariş alıyorum genelde. Ama arkadaş çevreme, akrabalarım da yaptığım işi söylüyor, gösteriyorum ki belki onlar aracılığıyla da iş bulabilirim diye”. (SÜ1)

“... Eş dost ziyaretlerinde, akraba günlerinde alıyorum genelde siparişlerimi”. (KH3)

“... Boş kaldığım zamanlarda kurslara gidiyorum, işte Kur'an kursuna, iğne oyası kursuna. Oradaki kadınlarla sohbetimiz oluyor derken yaptığım işleri anlatıyorum. Genelde o şekilde iş alıyorum”. (SÜ3)

“... Ben tablolarımı yapıyorum sonra da turistlerin olduğu yerlerde satıyorum. Özel olarak şunu yap bunu yap diye bir sipariş almıyorum. Alsam da zaten masraflarından bahsedince müşteriye geri vazgeçiyor. Olanlardan alıyor”. (KH2)

3.3.2.4. Müşteriye ve Pazara Erişim

Müşteriye erişim, büyük oranda sosyal çevreden (komşu, akraba, tanıdık) faydalanma şeklindedir. Pazara erişimde kadınlar arasında yapılan günlerin payı azımsanmayacak kadar çoktur. Homo-sosyalleşme alanı olarak görülen günler, kadınlar arasında kurulan önemli bir ticaret kanalıdır. Kadınlar, ev içinde ürettikleri el emeği ürünleri katıldıkları günlerde yanlarında getirip tanıtmakta ve hem gün içinde satış yapabilmekte hem de ürünler beğenilirse pazar alanları genişlemektedir. Bu şekilde hem sipariş kanalıyla kazanç elde edebilmekte hem de elindeki ürünleri direkt satışa sunabilmektedirler.

“... Katıldığım 2 gün var oralara gidince el işimi görüyorlar ya da onlar bana gelince ‘yaptıkların neler getir bir bakalım’ diyorlar o şekilde müşterilerim oluyor. O ona söylüyor bu buna derken”. (KH1)

“... Ben sosyal medya üzerinden satış yapıyorum, sosyal medya hesabım var benim. Genelde oradan sipariş alırım”. (SÜ1)

“... Eşe dosta giderken yanımda el işim hep olur. Satıyor musun diye sorduklarında sattığımı neler yaptığımı anlatırım. Zaten bu işler el işçiliğine çok bakar. El işçiliğin güzelse her şekilde satılır”. (KH3)

“... Ben butikle anlaşmalıyım. Arkadaş vasıtasıyla bulmuştum zaten orayı da. Yapıyorum oraya bırakıyorum”. (SÜ4)

Bir görüşmecimiz ise pazar yeri, çarşı gibi yerleri, özellikle turistlerin olduğu zamanlar ve yerleri tercih ettiğini belirtmektedir.

“... Tablolarımı turistler daha çok alıyor veya daha çok para veriyor. Onlar sanatı bizim halkımızın gözüyle görmüyorlar. Bu yüzden onlar genelde yazın gelirler ve nerede olurlarsa oralara gidip satışlarımı yapıyorum”. (KH2)

3.3.3. Kazanç ve Kazancın Harcanması

Hane gelirleri içerisinde kadının elde ettiği kazancın payı, ekonomik zorluklar yüzünden çalışıldığında gelir önemli boyutlara ulaşabilirken, bu işi hobby olarak yapanlar açısından çok da bir önem arz etmediği anlaşılmıştır. Fakat görüşülen her kadının ortak düşüncesi, kendi parasını kazanmak, kendi ihtiyaçlarını karşılamak, deyim yerindeyse “koca parası yememek” için bu tarz bir işi yapmaktır. Görüşme yapılan kadınların kazançları ise 2019 yılı asgari ücret ile karşılaştırıldığında, genel olarak kazançlarının asgari ücretin altında kaldığı anlaşılmaktadır. Yılın bazı dönemlerinde neredeyse asgari ücret kadar olduğu, bazı dönemlerinde ise asgari ücretin çok çok altında olduğunu belirtmişlerdir.

“... Ben genelde hobby olarak yapıyorum. Evde boş durmak sıkıyor beni. Atanamadım, çocuğum da yok bende böyle şeyler yapıp satayım dedim. Hem gelirim oluyor hem de eve ufak da olsa katkım olur diye düşündüm. Ne kadar kazandığıma sorarsan, öyle aman aman bir şey değil. Zaten herkes her gün gelin buketi yaptırmıyor. Bazen günlerce hiç satamadığım da oluyor. Bazen de iki, üç tane birden satıyorum. Belli olmuyor yani. Yazın düğünler olduğu için genelde en çok yaz döneminde satış yapıyorum. Tabi bir de şu var ki her buket aynı fiyat değil. Kullandığım malzeme ve el işçiliğine göre fiyatları da değişiyor. Yazın düğün dönemlerinde nerdeyse iki bin lira kazanabiliyorken diğer zamanlarda asgari ücretin çok çok altında kalıyor”. (SÜ1)

“... Yani benim maddi durumum iyi değil. Kıt kanaat yetiyor eşimin aldığı. Bende böyle iş alıp yapıyorum, ne yapayım. Ne kadar eldiven keser isem kâr. Öyle çokta bir geliri yok ki ablam. Şöyle diyeyim bir çuvalı nerden baksan 50 lira bile etmiyor. Günlük yapmaya çalışıyorum o yüzden daha çok para gelsin diye. Aracı getirdikçe devamlı yapıyorum, elime düzenli para geçsin diye”. (F1)

“... Kazandığım parayı dilediğim gibi harcayabiliyorum. Bir şey olduğunda eşime şu lazım bu lazım diye para istemiyorum bu sayede. Bazen toplu para alıyorum bazen de parça parça alıyorum. Ama her şekilde beni idare ediyor”. (SÜ2)

“... İğne oyasını çok satıyorum genelde. Yazın yurt dışından akraba çok geliyor hem onlara satıyorum hem de eşe dosta. Tanesi 15 ile 30 lira arası değişiyor. Bazı aylar 15-20 tane sattığım oluyor, bazı aylar da 3-5 tane. Kazandığımız öyle çok değil ya işte, olsun, boş durmuyorum”. (SÜ3)

Elde edilen kazancın harcanması konusuna gelindiğinde ise, genellikle çocuğu olan görüşmeciler öncelikle olarak çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik harcama yaptıklarını, eve katkı sağlamak, evine veya eşine ek gelir sağlamak, evin çarşı, pazar, market harcamasında, kendilerine eşlerinden para istemeden, çekinmeden kıyafet almak için ve yaptıkları ürünler için malzeme alımında elde ettikleri gelirleri harcamaktadırlar.

Görüşme yapılanlardan SÜ3 ve KH2 önceliklerinin çocukları olduğunu, onların masraflarının giderilmesine daha çok özen gösterdiklerini söylemişlerdir. Katılımcılardan bazıları gelir harcama konusunda şu şekilde ifade de bulunmuşlardır:

“... Düzenli bir gelir sağlamadığı için o an neye lazımsa onun için kullanıyorum kazandığım parayı”. (KH1)

“... Kazandığım parayı genelde eve harcıyorum. Evin eksikliği gediği oluyor onları toparlamaya çalışıyorum elimden geldiğince. Eşim eve pek özen göstermez. Kadınlar da genelde evim güzel olsun derler. O yüzden ben eve harcıyorum, evin bana göre olması gereken ihtiyaçları için eşimden para istemeyim diye yapıyorum bu işi zaten”. (F2)

“... Sosyal medya da işletme hesabı aldığım için önceliğim bunun parasını ödemek. Kazandığım parayla önce işletme hesabının parasını ödüyorum sonra da malzeme alıyorum yani aldığım malzemelerde öyle ucuz üç be lira bir şey değil hani. Niye evimin bütçesinden harca yayım ki. Malzemeden kalan olursa işte faturayı, pazardı onları halletmeye çalışıyorum”. (SÜ1)

Görüşme yapılan diğer katılımcılar ise elde ettikleri gelirleri evlerindeki masrafları karşılamak için ve eve ek gelir olsun diye (kendileri de aile geliri olarak görmedikleri için) kullandıklarını söylemişlerdir.

3.3.4. Yaşanan Sorunlar

Cinsiyetçi iş bölümünden kaynaklı kadınların “doğal görevleri” olarak kabul edilen işlerin uzantısı işler yapıyor olması çalışma olarak kabul edilmemektedir. Kadınlar bir yandan geçim için çalışırken, bir yandan da ev içinde ev ve bakım işlerinde zaman harcadıklarından, çalışmalarını görünmez emek olarak kabul edilmektedir. Evde örgü örerken, boncuk dizerken veya boyama yaparken aynı zamanda çocuklarına vakit ayırıp, akşama yemek hazırlayan aynı zamanda ev temizlikleri gibi işleri de bir arada yürütüp, tüm bu çalışmayı gün içerisinde yayıp gerekirse uykularından, dinlenmelerinden de ödün vermek zorunda kalmaktadırlar.

Görüşme yapılan katılımcıların genelde bu tür sorunlardan bahsetmiştir. Sorunları da hemen hemen ortak gibi görünmektedir. Fakat görüşme yapılan kadınlarla *zaman baskısı* veya ev işlerine olsun kendilerine olsun bir *zaman ayıramama* yönünden şikâyet olmadığı anlaşılmıştır. Kadınlar kendi çalışma düzenlerini, ev işlerine ve diğer işlerine göre ayarlama yapabildiklerini söylemişlerdir.

Pazar bulma, pazarlama ve tanıtım konusunda sıkıntı yaşadıklarını ve bu konudaki deneyimlerinin az olduğunu söylemişlerdir. Katılımcılardan özellikle SÜ1, başlarda pazar bulma ve tanıtım konusunda büyük sıkıntılar yaşadığını ama daha sonraları bu sorunun azaldığını söylemiştir.

Düzenli bir gelir sağlamama açısından da bu tarz iş yapan kadınların sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Düzenli bir gelir getirmediği için ellerine bir toplu para geçmediği yönünde sıkıntılar vardır. Düzenli şekilde para gelse sürekli olarak yaptıklarına devam edeceklerini söyleyenler bile olmuştur. Ekonomik sıkıntı çeken görüşmeciler açısından gelir sağlayamama büyük sıkıntı olarak görülmektedir. Görüşme yapılanlardan SÜ3 şunları söylemiştir:

“... Maddi sıkıntılar çektiğim zamanlarda elime toplu para geçsin diye sürekli el işi yapıyordum. Siparişleri yetiştirmeye çalışıyordum, ayrıca toplu sipariş almaya çalışıyordum. Bu işten elime ne kadar toplu geçerse artık...” (SÜ3)

Her işçi gibi ev eksenli çalışanlarda *sağlık sorunlarından* şikâyet etmektedirler. Ev eksenli çalışan kadınlardan bazıları yaptıkları işten dolayı göz rahatsızlığı, boyun, bel ve bilek rahatsızlıkları yaşadıklarını belirtmişlerdir. Kaliteli uyku uyuyamadıkları zamanlar ve iyi dinlemedikleri zamanlarda olduğu yönünde şikâyetler söz konusudur.

Görüşmecilerden olan SÜ3 iğne oyasına başlamadan önce göz rahatsızlığının bulunmadığını ancak iğne oyasına işine başladıktan sonra gözlük kullanmaya başladığını ve bilekte ve boyunda kireçleme meydana geldiğini söylemiştir. Yine KH2 resim yaparken uzun süreler aynı pozisyonda durmaktan bel ve sırt ağrısı çektiğini, bunun dışında da sürekli olarak tiner kokusuna maruz kalmaktan da rahatsız olduğunu ilerde ciddi sıkıntılar oluşturabileceğini dile getirmiştir.

Görüşme yapılan katılımcılardan SÜ2 *eşiyle yaşadığı sorunu* ifade etmiştir. Eşinin bu işi yapmasından çok memnun olmadığını söylemiştir:

“... Beyim pek sevmiyor benim bu işi yapmamı. Ben takı yaparken ortalığı biraz fazla dağıtıyorum, bütün incik boncuk ne varsa evin her tarafında olur. Gelip geçerken beyimin bunlara takıldığı oluyor bazen. O zaman kızdığı oluyor bana ‘atacağım bunların hepsini çöpe!’ diye”. (SÜ2)

Emeklerinin değer görmemesi nedeniyle düşük ücret aldıklarından fazlaca yakınmaktadırlar. Yapılana saygı gösterilmemesinden şikâyetçidirler. Bu konuda bazı görüşmeciler yakınmalarını şu cümlelerle ifade etmiştir:

“... Yaptığım iş kolay değil. Ben yeri geliyor bütün günümü veriyorum resim yapmaya. Fiyatını soruyorlar bende ederini söylüyorum sonuçta fazlasını da istemiyorum. Ama tablolarımın fiyatlarını duydukların da ‘Bu tablo bu fiyat eder mi? Çok pahalı değil mi bu? Aman sanki Picasso tablosu satıyor bana’ gibi cümlelerle karşılaşıyorum. Ve bu gerçekten gurur kırıcı oluyor. Ben buna emek veriyorum ve karşılığını istemek en doğal hakkım. Yani bir boya bir tuval ne kadar bilmiyorlar sadece bittiğindeki ürün fiyatını sorguluyorlar. Turistler bizim vatandaşımızdan daha çok değer veriyor sanata. Bizim halkımız sanata çok önem vermiyor, önem vermediği halde de sanattan anlamıyorlar üstüne üstük aşağılamaya kalkıyorlar”. (KH2)

“... Ben bir yemeni veya havlu kenarına iğne oyası yapmak için ne zahmetler veriyorum. Sonra bana kalkıp diyorlar ki ‘ya sende çok diyorsun fiyatı’. Ben çok demiyorum emeğim neyse onu istiyorum. Ama televizyonda gördüm ben, evde çalışan kadınlarla ilgili bir şeyler yapılacakmış. Ama evde nasıl çalışma üzerine olacak bu onu bilemem. Ne kadar emek verdiğimizizin farkında olsunlar o bana yeter.”. (SÜ3)

“... Bana bir sürü eldiven getiriyorlar. Ben çocuğumla geçireceğim zamanımdan çalışıyorum yeri geliyor. Ama aldığım ücrete bakınca da elle tutulur bir şey yok. Şükür iyi kötü masraflarımızı az da olsa karşılamaya yetiyor. Ama gerçekten hak ettiğim ücreti almak isterim”. (F1)

Görüşmecilerimizden SÜ1 ise hem emeğinin değer görmemesi hem de *sosyal medyadan* kaynaklı sıkıntıları olduğunu dile getirmiştir:

“... Bazıları buketlerimin fiyatlarını duyunca çok pahalı buluyor. Aslında pahalı bile değil ben piyasanın altında satış yapıyorum. Fiyatlarım da 200 ile 400 arası o da malzemeye göre değişiyor işte. İnsanları anlamıyorum gerçekten 100 lira bile desem pahalı diyecekler. Bedava vereyim istiyorlar galiba. Ben emek veriyorum, vakit harcıyorum, buketlerin fotoğraflarını çekmek bile zahmetli. En güzel açığı, ışığı yakalamak için bazen akşama kadar uğraştığım, oda oda gezdiğim oluyor. İnsanların ucuza kaçması beni gerçekten delirtiyor. Bir de şey var, sahte sosyal medya hesapları. Bu sahte hesapların takipçi sayıları benimkinden fazla oluyor. İnsanlar buna aldanıyor. Fotoğraf paylaşmayınca bile takipçi sayım azalıyor doğal olarak bu da müşteri bulmamda beni sıkıntıya sokuyor”. (SÜ1)

Görüşme yapılan kadınların sorunları bu şekilde dile getirilmeye çalışılmıştır. Bunların dışında kalan sorunlarını ise (sigortalarının olmaması, emekliliklerinin olmaması, işlerinin bir devamlılığının olmaması gibi) çok dişe değer görmemektedirler.

3.3.5. Ev Eksenli Çalışmanın Sağladığı Yararlar

Ev eksenli çalışmanın kadın için en önemli yararı *evde çalışmaktır*. Toplumda cinsiyetçi iş bölümünden kaynaklı olarak dışarda çalışma imkânı bulamayan kadınlar için evde çalışmanın bir artı olduğu anlaşılmaktadır. Kadın evde üretim sürecine katılırken aynı zamanda ev içindeki işlerini de yürütmeye devam etmektedir. Evde doğaları gereği yapmış oldukları işleri de bir “eve karşı sorumluluk” olarak görmektedirler. Evdeki sorumluluklarını yerine getiren, bakılması gereken çocuğu veya yaşlı kimsesi olan, dışarıda çalışmasına izin verilmeyen kadın için hiç çalışmamak yerine bu tarz evde çalışmayı tercih etmektedir.

“... Bakmam gereken çocuğum var onu birine emanet edipte dışarda çalışmam. Ne bileyim çok zor, hele ki şu devirde. Evde işlerimi bitirdikten sonra örgü örüyorum, boş kaldıkça yani. Örüp satmaya da devam ederim. Bunu para için yapmıyorum şu anda. Evet, satıyorum ama müşterim oluyor, ondan. Başlarda maddi sıkıntılardan dolayı başlamıştım. Tabi dışarda da çalışmıyordum. İyiyim böyle. Evime de çocuklarıma da vaktim oluyor”. (KH1)

“... Benim yaşım var biraz kızım. Bildim bileli örgü işi, çeyiz işi yaparım. Okuyamadım, bu işi yapıyorum ve evde çok rahatım. Temizliğim, yemeğim derken gün bitiyor zaten evde. Elim boş kalınca da oturup el işimi yapıyorum. Dışarda olsa yapabilir miyim hiç bunları”. (KH3)

Evde çalışmanın kadınlara sağladığı başka bir yarar ise *kendilerine gelir sağlamalarıdır*. Görüşme yapılan kadınlardan da anlaşılacağı üzere, ufak da olsa kendi çabalarıyla bir gelir sağlamak onları mutlu etmektedir. Ellerine geçen cüzi bir miktar onları tatmin etmektedir. Çalışıyor hissini verdiği mutluluktan bahsetmektedirler.

“... Sevdiğim bir şeyi yapıyorum. Ticaret bu batmak da var çıkmak da. Benimse artım sevdiğim işi yapıyor olmam. Dediğim gibi kendi işimin patronuyum. Yaptığım ürünleri elimde tutmak bile beni çok mutlu ediyor. Başlarda tedirgindim, evet, ya yapamazsam diye. Sonra iş bitince anladım ki elimden geliyor, hem de âlâsı geliyor. Her seferinde bu his beni mutlu ediyor. Bence insan sevdiği işi yapmalı”. (SÜ1)

Evde çalışarak **özgüveninin geliştiğini** söyleyen pek çok kadın olduğu bilinmektedir. Görüşme yapılan kadınların da bazıları evde çalışıp para kazanmanın özgüvenlerini geliştirdiğini söylemişlerdir. Daha önce evde karar almalarında söz hakkı olamayan veya alınan kararlarda küçük de olsa payı olan kadınlar artık sözlerinin daha çok dinlendiğini iddia etmişlerdir.

“... Yani önceden de karar alırken söz hakkım olurdu ama pek göze görünmezdi bu. Bazen çekinirdim de bir şeyler söylemeye, sustuğum da oluyordu hani. Ama bu işten para kazanmaya başladıkça, kazandığım paraları rahatça harcadıkça aslında çekinecek bir şey yokmuş dedim. Yine de ekonomik özgürlük başka bir şey”. (SÜ3)

Görüşme yapılan katılımcılarımız arasından KH1, KH2 ve SÜ1 bu işi yapmanın ve para kazanmanın karar alımına hiçbir katkısı olmadığını, karar alımlarında kendilerinin de söz hakları olduğunu söylemişlerdir. Ama özgüven gelişimi konusunda belli bir etkisi olduğunda söz etmişlerdir.

Katılımcılardan olan KH4 ise, bunun kendisinde ne bir artı ne bir eksi yaptığını söylemiştir. Kendisine danışılmayacak, kendi fikrini, isteğini belirtemeyeceği konularda zaten ona sorulmadığını, bu işi yapmanın, para kazanmanın da bu anlamda bir getiri sağlamadığını dile getirmiştir:

“... Genelde bana danışılmaz zaten ya da benim ne dediğim ne düşündüğüm evdekileri pek ilgilendirmez. Bu konuda ben biraz etkisizim. Bu işi yapıyor olmanın bana bu açıdan bir katkı sağladığını söyleyemem”. (KH4)

Ev eksenli çalışma, görüşme yapılan kadınlar için **tatmin edici** görülmektedir. Görüşülen kadınlar bu tarz çalışmanın kendilerinden götürdüklerinin farkında olsalar bile veya bu tarz çalışmanın dezavantajlarından haberdar olsalar da (ki pek çoğu bunun farkında) bu tür çalışmayı benimsediklerini, maddi imkânları yeterli olsa dahi çalışmaya devam etme isteklerinden bahsetmişlerdir. Hatta çalışma açısından görüşülen kadınların neredeyse tamamı başka bir seçim şansı olsa bile bu çalışma şeklini de işlerinin yanında sürdürebileceklerini söylemişlerdir. Bazı katılımcılar şu ifadelerle dile getirmişlerdir:

“... Benim için terapi gibi bunu yapmak. Öyle bir kenara atamam ki. Bu bana aklımdan geçenleri unutturuyor, günün yorgunluğunu unutturuyor. Kendimi dinleme

şansım oluyor. Başka bir seçim şansım olsa da yine bu işi yapmaya seçerdim ben. Dedim ya terapi gibi geliyor bana”. (SÜ2)

“... Resim yapmak benim hayatım. Başka bir seçme şansım olsa dedim ve resim öğretmenliğini seçtim. Eğer ki okul biterse atanırsam tablolarımı isteyen olursa yine satarım”. (KH2)

“... Yaptığım işten memnunum bırakmayı da düşünmüyorum. Okumuş olsaydım başka alternatifim belki olurdu ama ben pek sanmıyorum. Yapmaya devam ederim gibi, her şeye ayıracak vakit sağlıyor bana. Evde yapılacak iş bulamayanlara da tavsiye ediyorum”. (SÜ3)

“... Ben üniversite okudum, atanamadım, özel sektörde çalışma olayına eşimin içi sinmiyor. Yaptığım işi de severek yapıyorum zaten. Başka bir şey seçme şansım olsa bu işlerimi yürütebileceğim bir butik açmayı isterdim. İçindeki birçok şeyi benim yaptığım bir butiğim olsun isterdim. Yine kendi işimi yapabileceğim bir işim olsun isterdim”. (SÜ1)

“... Memnunum, bir sıkıntım yok. Severek yapıyorum, yapmaya da devam ederim gibi. Eve katkı sağlamanın yanında ben boş kalmıyorum. Bence her kadın yapmalı, boş oturmaktan iyidir”. (SÜ4)

Yukarıda anlatıldığı gibi genel olarak kadınların ev eksenli çalışmaya bakış açısı bu şekildedir. Dezavantajlarının farkında olsalar bile, yine de bu tarz çalışma yapmaktan memnun olduklarını söylemektedirler. Görüşme yapılan kadınlar sadece emeklerinin görünür olmasından yanadırlar.

3.3.6. Bulgulara İlişkin Genel Değerlendirme

Aksaray, toplumda kadınların dışarda çalışmasına çok sıcak bakmayan, ataerkil toplum yapısının fazlaca belirgin olduğu bir ildir. Genelde kadınlar evlerinde çalışmayı veya “ev hanımı” olmayı tercih etmektedirler. Şehir gelişmesine ve nüfusun giderek artmasına karşın toplumda kadın çalışması hâlâ sıcak karşılanmamaktadır.

Kadının aile içindeki konumu, kadının el becerisi vb. değişken unsurlar onun aslında evde de yaptığı işi ekonomik anlamda bu sektörde kullanabilmesini sağlamaktadır. Sektöre çeşitli yollarla isteyerek veya ekonomik zorluklar nedeniyle giren kadın, ya doğrudan fabrika işçisi olarak el becerisini orada kullanacak, ya kendi el emeğini başkasına bağlı olmadan evinde üretip dışarıya pazarlayacak ya da fason işletmelere bağımlı olarak evde üretim yapacaktır.

Araştırma kapsamına giren, ev eksenli çalışan kadınların genellikle kendilerine ait sigortaları bulunmamaktadır. Bu anlamda kayıt dışılık söz konusu olmaktadır. El işine bağlı işleri, ekonomik ihtiyaçları dışındaki anlamlarından ayrı uzun süreler yapmaktadırlar. Esnek çalışma saatlerine sahip olmalarından dolayı evin

işlerini, eve ait dışarı işlerini, akraba gezmelerini vs. konuların zaman ayarlamalarını kendileri yapmaktadırlar. Düşük ücret aldıklarından ve düzensiz bir şekilde gelir sağladıklarından dolayı haftalık veya aylık olarak ne kadar kazandıklarına dair net bir şeyler söylemenin güç olduğu anlaşılmaktadır.

İş çeşitliliği fazla olmasına karşın, görüşme yapılan kadınlarda çoğunlukla tekrarlanan ve standartlaşan işler mevcuttur. Fakat şöyle de bir durum vardır; gelen siparişler, standart işler içerse bile, kendileri doğrudan yapıp pazara satışa sundukları ürünlerde değişikliğe giderek iş çeşitliliği de sağlayabilmektedirler.

Kendi hesabına çalışan ve sipariş üzerine çalışanlar, yapılan ürünün başından sonuna kadar ki tüm aşamalara hâkimken, fason çalışanlar yalnızca kendilerine verilen kısmı ile ilgilenmektedirler. Öncesi veya sonrasını sorgulamadan, müşterisinin kim olduğunu bilmeden işi yapıp teslim etmektedirler.

Yapılan görüşmelerde evde çalışan kadınların evde yaşayan diğer bireylerden yardım almadıkları veya yardım istemedikleri anlaşılmıştır. Genellikle kadınlar işlerini kendileri hal etmektedirler. Bu süreçte yalnız olduklarını dile getirmişlerdir. Ev işleri içinde benzer durumlar söz konusudur. Ev işlerinde de yardım istemeden kendileri hal etmektedirler. Görüşmecilerden KH1 kızının işten geldikten sonra kalan kısma yardım ettiğini belirtmiştir. Onun dışında da ev işleri konusunda yardım alan görüşmeci bulunmamaktadır. Görüşme yapılan tüm kadınların, ev işleri konusunda az da olsa eşlerinden veya yapabilecek gücü olan çocuklarından destek beklediği anlaşılmıştır. Bu beklenen destek bir ev işi organizasyonu şeklinde olmasa bile, bir yemek masası kurma veya yemekten kalkınca toparlama konusunda bir yardım alsalar dahi bunun kendilerini mutlu edeceğini dile getirmişlerdir.

Sosyal hayat algıları ise birbirine benzer olduğu anlaşılmaktadır. Ev eksenli çalışan kadınların sosyal hayat anlayışı genelde temizlik yapmak, yemek yapmak, misafir ağırlamak, akraba, eş, dost ziyareti yapmak üzerinedir. Bunların dışında, çocuklarıyla veya eşleriyle kaliteli vakit geçirmek ve halk eğitim kurslarına gitmek olduğu da söylenebilir. Kadınların iş dışında veya evleri dışında yaptıkları veya katıldıkları sosyal aktiviteler de yine evde yaptıkları işleriyle bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Halk eğitim kurslarına katılma amaçları yapacakları işlere dair yeni

şeyler öğrenmek, çeşitliliklerini artırmak içindir. Keza akraba, eş, dost ziyaretleri de ürün tanıtım amacı taşımaktadır.

Ne zaman dinleneceklerine, ne zaman tatil yapacaklarına kendileri karar verdikleri anlaşılmıştır. Fakat fason çalışanlar için ise işin durumuna göre ayarlama yapıldığı anlaşılmıştır. Kendi hesabına ve sipariş usulü çalışanlar kendi inisiyatiflerine göre çalışma sürelerine karar verme konusunda daha etkindirler.

Araştırmaya katılan kadınlar, yürüttükleri işin sosyal hayatlarını etkilemediğini net bir şekilde ifade etmişlerdir. Yapılan işin taşınabilir olması, sosyal alandan uzaklaşmadan üretime devam etmek anlamına gelmektedir, işin çevreyi kirletmeyen nitelikte olması, üretim zamanındaki esneklik payı ve işin kabulü konularında karar verebilme gücünün çalışanda olması sosyal hayattaki konumlarını devam ettirebildiklerini göstermektedir. Fakat fason çalışanlar, verilen işin verilen saatte teslim edilmesi şartıyla işi aldıklarından ve yaptıkları işin taşınmaz olması, çevreyi kirletir nitelikte olması gibi sebeplerle sosyal hayatlarının bir nebze kısıtlandığı söylenebilir. Bazen de bu sosyal hayatın, iş arkadaşlarıyla yapılan iş esnasında kurulan hayattan öteye geçmediği de söylenebilir.

Elde edilen bulgulardan anlaşılacağı üzere, ev eksenli çalışma aslında kadının ikincil konumunu güçlendirmektedir. Dışarıda kendilerine uygun iş (eğitim seviyesi, çocuklarını kreşe gönderme veya kreşe ulaşım imkânı olmaması, eşlerin dışarda çalışmaya karşı belli kıstaslar koyması gibi) bulamayan kadınlar ev hanımı olmayı ya da eve iş almayı tercih etmektedirler. Böyle olunca da kadının işgücü piyasalarındaki konumu zayıflamaktadır.

Kadınlar, enformel sektör içerisinde zor koşullarda ve düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Bu sektörde yarı zamanlı veya evde çalışma şeklinde istihdam edilen kadınlar düşük ücret ve kötü çalışma koşullarına sahip olurken aynı zamanda hiçbir sosyal haktan da yararlanamamaktadırlar. Kadınlar, el becerisi gerektiren halı-kilim dokuma, dikiş-nakış, çeyiz eşyası işleme ve hazırlama, boncuk işleme, süsleme yapma, kışlık gıda hazırlama gibi daha birçoğu sayılabilecek kilit sektörlerde üretim süreci içerisinde ciddi paya sahiptirler ve daha çok bu tarz işler için tercih edilmektedirler. Çünkü bu tarz işlerde çalışmaları için uzun süreli bir eğitime ihtiyaç yoktur. Bu da işverenler için maliyet düşürücü bir sebep olmaktadır.

Kadınlar toplumun dezavantajlı gruplarından birini oluşturdukları için çalışma yaşamında pek çok zorluğa karşı direnmeleri işverenlerin onları tercih etme sebeplerinden birisidir. Erkek işgücüne göre kadın işgücü daha ucuzdur. Bu durum emek yoğun üretim yapan firmalar açısından maliyet avantajı sağlamaktadır. Erkeğin ev geçindirdiği genel yargısı hakim olduğu için kadınlar, emeklerinin karşılığını ev geçindirecek kadar değil de eve ek gelir sağlayacak kadar istemektedirler. Ayrıca kadınların, sendikasız ve pazarlık gücünden yoksun olmaları yine işverenler tarafından kullanılmaktadır. Bu bakımdan sendikasız ve pazarlık gücü olmadan çalışan kadınların düşük ücret ve sosyal güvencesizliğe karşı sessiz kalmaları, enformel sektör içinde kadın istihdamını giderek artırmaktadır.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet açısından evde çalışma büyük ölçüde kadın çalışması olarak algılanmaktadır. Kapitalist sistem kapalı bir şekilde kadınları, kamusal alan dışında değersiz ve ikinci planda tutmaktadır. Kadınların toplumsal ve ekonomik yapı içerisinde ikincil olarak konumlanması, onların biyolojik yapılarının bir sonucu olduğunu belirtse de, aslında tarihsel olarak kurgulandığı söylenebilir. Buna göre bu yapı bozulabilir ve yeniden yapılandırılabilir.

Bu çalışma ile asıl amaçlanan, ev eksenli üretimin kadın çalışma biçimi olarak ortaya çıkışı ile birlikte kadın işgücünde yaygınlık kazanmasındaki sebepleri görmeye çalışmaktır. Sürecin kadının hem toplumsal hem de aile içi sorumlulukları ile ilişkileri ele alınmış ve neden özellikle kadınların bu sektör içerisinde istihdam edildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma şekillerinin kadınların yaşamlarında herhangi bir değişim oluşturup oluşturmadığı üzerinde durulmuş ve kadınların kendilerini neden ev eksenli çalışma sınırları içerisinde gördükleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca sektörün cinsiyetçi iş bölümü ve akrabalık ilişkileri gibi geleneksel ilişkilerden nasıl beslendiği de açıklama getirilmeye çalışılan unsurlardandır.

Son zamanlarda konuya ilişkin araştırmaların artması, alanın daha görünür hale gelmesi ve buna karşın kadınların dünyanın pek çok ülkesinde hâlâ daha korunmadan yoksun olması sektörün nasıl yaygınlaştığını anlama açısından önemlidir. Bir üretim şekli olan ev eksenli çalışma, kadınların genellikle ücretsiz aile çalışanı statüsünde olduğu, iş bölümünün toplumsal cinsiyete dayandığı ve yaşam alanının kadınlar tarafından ekonomik faaliyete dönüştürüldüğü bir çalışma biçimi şeklinde tanımlanmaktadır. Tüm dünyada ev eksenli çalışan ezici çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Tüm iş alanlarında erkek işgücünün ağırlıklı olmasına karşın, ev eksenli üretimde çoğunluğun kadınların oluşturması sektörün genel yapısına dair önemli bir ipucudur. Bu sektörde özellikle kadınların istihdam ediliyor olmasının sebepleri ise, kadın işgücünün eğitim seviyesi ve mesleğe dair tecrübesinin az olması veya olmaması, emeğinin ucuz olması, kadınların zor şartlarda çalışmayı kabul edebilmesi ve kadınların ev dışında çalışmalarını engelleyen ataerkil yapının baskın olması gelmektedir. Toplumsal açıdan, kadın çalışıyor olsa bile öncelikli

görevinin evi olması ve ev içi sorumluluklarını aksatmasının kabul edilebilir olmaması kadınları ev içinde çalışmayı tercih etmeye iten önemli bir etkidir.

Ekonomik sorunlar nedeniyle çalışmak zorunda olan kadınlar, çalışma koşullarına bakmaksızın, ev içinde yapabilecekleri ve ev içi işlerini de aksatmayacakları işleri tercih ederler. Bundan dolayı ev eksenli çalışma, kadınların sorumluluklarını aksatmadan ve engelleri ortadan kaldırmadan yaptıkları üretim olmaktadır. Kadınların evde yaptıkları diğer işler gibi bu çalışmada da kadınların emeği görünmezliğini korumaya devam eder. Evde çalışan kadınlar, kendilerini çalışan olarak görmeyip görev ve sorumluluklarından da sıyrılamazlar. Çalışma ile asıl amaçlanan, bazı ihtiyaçların giderilmesi için eve ek gelir sağlamaktır. Bu tür çalışma sürekli olarak gerçekleştiriliyor olsa dahi asıl gelir getiren erkektir ve kadının ki ise ufak uğraşlarla yardımcı olmaktır. Ama özellikle işten çıkarmaların olduğu dönemlerde, kadınların yapmış olduğu bu tarz işler ile ev geçindirilebilmekte ve kadınların emeğinin böyle dönemlerde önemi anlaşılmaktadır.

Kadınların görünmeyen emeği denildiğinde, kadınların aile içerisinde kocası, çocukları ve diğer yakınları ile ilişkilerinde harcamış olduğu emek kastedilmektedir. Bu emeğin görünmez oluşundaki sebep ise, her şeyden önce bu tür bir emek sadece kullanım değeri taşıdığı ve dolayısıyla ücret karşılığı olmadığından görünmeyen emek niteliğinde kabul edilmiştir. Kadınların aile içinde harcadığı bu emek, sevgi, şefkat ilişkileri içerisinde olduğundan bir değer ifade etmemektedir. Bu yüzden harcanan emek, emek olarak kabul görmemektedir.

Görünmeyen emek kavramı kadınların ev eksenli üretim ile ücretli ev ve bakım emeği hizmetleri için de kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Ev eksenli üretimin mekânı, kadınların harcadığı emeğin karşılıksız ev emeğiyle yan yana gelmesini, bazen de birbiri içine geçmesine olanak sağlamaktadır. Öte yandan bu işler genellikle, aile aracılığıyla ulaşılabilen, aynı zamanda aile sınırları içinde gerçekleştirilen işlerdir. Bu niteliklerinden dolayı patriyarka tarafından kuşatılır ve patriyarkal yapının devam etmesine izin verir. Bunlar her ne kadar düşük ücretli, güvencesiz, sömürünün fazlaca olduğu işler olsa da, bir kapitalist ilişkidir ve ücret ilişkisi söz konusudur. Küreselleşmeyle yaygınlaşan çeşitli enformel sektör çalışma şekilleri gibi, ev eksenli üretim kapitalizmin patriyarkadan yararlanırken onu yeniden

üretmiş olduğu durumlara örnektir. Kadınların bu bakımdan harcadıkları emek, karşılıksız, görünmeyen emek olmamakta, görünmeyen emekten izler taşıyan ücretli emek olmaktadır (Acar-Savran, Demiryontan 2016: 13).

Ev içi üretime yönelik alması kuramlar açısından kadın emeği, Neoklasik yaklaşımda fayda maksimizasyonu ve marjinal verimlilik çerçevesinde ele alınmıştır. Marksist yaklaşım, yeniden üretim kavramını feminist literatüre bağlayarak eleştirel bir bakış getirmesi yönünde etkili olmuştur. Neo-marksist yaklaşım, kadınlarla erkeklerin kapitalizmle olan ilişkilerinin farklı olduğu belirtmiş ve kendinden önceki yaklaşımların aksine patriyarkaya vurgu yapmıştır. Feminist yaklaşım ise, patriyarka ile kapitalizmin birbirini desteklediğini ileri sürmektedir.

Alan araştırmasından elde edilen veriler doğrultusunda ise, kadınların istihdam sorununda sıkıntı yaşanmasından veya dışarda çalışmalarına izin verilmediğinden dolayı, kadınların evde hem ek gelir sağlamak hem de boş vakitlerini değerlendirmelerini sağlayacak bir uğraş olan ev eksenli çalışmayı tercih ettikleri anlaşılmıştır. Bunların dışında ev içi işler de kadının sorumluluğuna bırakıldığı ve patriyarkal yapının devam ettiğini görülmüştür.

Bu çalışmada ve Türkiye’de yapılan diğer çalışmalarda da, ev eksenli çalışanların; gelir seviyelerindeki düşüklük ve belirsizlik, sosyal güvence yoksunluğu, kayıt dışı çalışma, kamu ve sivil toplum kuruluşlarınca fazla dikkate alınmama, işlerine yönelik kendilerine destek sağlayacak mekanizmaların yetersizliği, pazara ilişkin sorunlar yaşama, yaptıkları işin geliştirilmesine yönelik öz sermaye yetersizliği ve ürün geliştirme konusunda yeterli olanakların olmaması sorun alanları olarak görülmüştür.

Kendi hesabına, sipariş üzerine veya bir işverene bağlı olarak çalışma biçimleri karşılaştırıldığında ortaya çıkan ortak payda ve sorun kadının kamusal alanın dışında ev içinde olması ve emeğinin görünmezliği olmaktadır. Onlara göre, ev eksenli çalışma düşük ücretle sosyal güvence olmadan yapıldığı, sosyal hayat algısının yine evden ibaret olduğu, boş oturmaktansa uğraşıp durdukları bir alandır. Kadınlar bu tür üretimlerinin ve ev içindeki görünmeyen emeklerinin görünür kılınmasını istediklerini belirtmişlerdir. Yapılan çalışmada kadınların ev içindeki bakım yükümlülüklerini azaltacak ek önlemlere de ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda yerel yönetimlerin ev eksenli çalışan kadınların sorunlarının çözülmesinde bir adım atması gerekmektedir. Toplumda çocuk, hasta ve yaşlı bakımı, ev işlerinin yapılması gibi roller toplumsal cinsiyet anlayışı gereği kadının sorumluluğuna yüklenmektedir. Bu konuda eşitlikçi ve paylaşımcı bir anlayış oluşturulmadığı sürece kadınlar işgücü piyasası dışında kalmaya devam edeceklerdir. Kadın işgücü ve istihdamının desteklenmesi, kreş ve yaşlı/hasta bakım hizmeti alanlarında kadınlara destek verilmeli ve bu destekler ücretsiz veya düşük ücretlerde, hatta yapılması mümkünse bu hizmetler kamusal olarak ve bedelsiz biçimde sunulmalıdır. Bunların yanında, teknoloji kullanımı, pazara ulaşma, pazarlama, ürün geliştirme konularında destek almaya ihtiyaç duyulmaktadır. Kadınlara ürettiği ürünleri satabilecekleri ortam sağlanmalı ve ürün tanıtım faaliyetleri açısından imkân sağlanmalıdır.

Birçok açıdan kadınları zorlayan, yüklerini artıran bir çalışma biçimi olsa da ev eksenli çalışma bugün dünya da milyonlarca kadın tarafından tercih ediliyor. Tüm olumsuzluklarına rağmen, dışarda çalışma şansı bulamayan tüm kadınlar için ev eksenli çalışma avantaj sayılmaktadır. Kadınların kendi paralarını kazanması, gelir elde etme sonrasında kendilerine olan güvenin artması ve çalışmaya devam etme istemeleri bunun bir sonucudur. Ayrıca ev eksenli de olsa çalışıyor olmak, kadına iş bulabilmek için sosyal çevrelerini genişletme zorunluluğu oluşturmakta ve bu da kadının toplumsal açıdan gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Kısacası, kadınların çalışma hayatına girmelerinde farklı bir adım olan ev eksenli çalışma, kadın emeğinin görünmezliğinin en yoğun olarak kullanıldığı enformel sektör çalışma alanlarından birisidir. Evde çalışma yaşamımızda bulunmakta ve giderek yaygınlaşmaktadır. Bu durumda asıl önemli olan kadınların bu alandan önemli bir sonuç çıkarabilmesidir. Bunun için de atılması gereken ilk adım, kadınların emeklerinin farkında olması ve birlikte hareket edebilmeyi sağlamalarıdır. Ancak bu şekilde toplumdaki cinsiyetçi iş bölümüne karşı durabilmelerinin ve kendi emekleri üzerinde söz hakkına sahip olabilmelerinin yolları aranabilir.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, Gülnur (2013). *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Acar-Savran Gülnur ve Demiryontan Nesrin Tura (2016). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Aktaş, Gül (2013a). “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak” *Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 30: 53-72.
- Aktaş, Gül (2013b). “Üretiyorum Öyleyse Varım: Buldan’da Ev Eksenli Çalışan Kadınların Aile ve Toplumsal Yaşamda Görünmeyen Emeği” *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 5: 258-267.
- Arruzza, Cinzia (2014). “Patriyarka ve/veya Kapitalizm- Cinsiyet Yansıması 1” *Yeniyol Dergisi*. 9: 30-45.
- Aslan, Hasan (2016). “Ev Eksenli Çalışan Kadınların Ekonomik ve Sosyal Hayatlarına İlişkin Bir Saha Araştırması” *Fe Dergi*. 8: 69-90.
- Bakırcı, Kadriye (2002). “Dünyada Evde Çalışmada Hukuksal Koruma Sistemleri ve Mevzuatı” *İktisat Dergisi*. 430: 63-69.
- Bardamu, Ferdinand (2012). “Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Emeği” <https://www.felsefe.net/konu/toplumsal-cinsiyet-ve-kadin-emeği.72324/>
Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019.
- Beauvoir, Simone De (1993). *The Second Sex*. (Çev: Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınları.
- Bell, Hannah Rachel (2003). *Kadın İşi/ Erkek İşi*. (Çev: Meltem Erkmen). İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Benston, Margaret (1969). “The Political Economy of Women's Liberation” (Çev: Gamze Rastgeldi). *Monthly Riview*. 4: 13-27.
- Bingöl, Orhan (2014). “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Kadınlık” *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16: 108-114.

- Bora, Aksu (2018). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brown, Heather A. (2016). *Marx'ta Toplumsal Cinsiyet ve Aile*. (Çev: Gamze Rastgeldi). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Butler, Judith (2014). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (Çev: Başak Ertür). İstanbul. Metis Yayınları.
- Bülbül, Ü.Gülsüm (2008). *Canfes: Hayata Asılan Kadınlar*. İstanbul: Kanguru Yayınevi.
- Ciner, Özgür (2003). *Halkla İlişkiler Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Costa, Mariarosa Dalla ve James Selma (1973). *Women and The Subversion Of The Community*. Bristol. İngiltere: Falling Wall Press.
- Çelik, Yasemin (2012). “Kadın Emeğini Görünür Kılmak” <http://www.toplumsol.org/kadin-emeğini-gorunur-kilmak-yasemin-celik/> Erişim Tarihi: 20 Ocak 2019.
- Dedeoğlu, Saniye (2000). “Tolumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği” *Toplum ve Bilim Dergisi*. 86: 139-170.
- Delphy, Christine (1999). *Baş Düşman: Patriyarkanın Ekonomi Politikası* (Çev: Lale Aykent Tunçman). İstanbul: Saf Yayıncılık.
- Demirbilek, Sevda (2007). “Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açısından İncelenmesi” *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*. 44: 12-27.
- Demren, Çağdaş (2001). *Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Dikici, Erkan (2016). “Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm Teorileri” *The Journal of Academic Social Science Studies*. 43: 523-532.
- DİSK, Birleşik Metal-İş (2003). *Ev Ekseni Çalışanlar ve Örgütlenmeleri*. İstanbul: Metal-İş Yayınları.

- Doğan, İsmail (2014). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Pegem Akademi.
- Ecevit, Yıldız (1997). “Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Kadın Emeği” *İktisat Dergisi*. 365: 95-105.
- Emek Gücünün Yeniden Üretimi ve Kadın*. (1992). <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/424-sayi-047/1864-emek-gucunun-yeniden-uretimi-ve-kadin> Erişim Tarihi: 13 Kasım 2018.
- Engels, Friedrich (1979). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (Çev: Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Erdut, Tijen (2011). “Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma” *Çalışma ve Toplum*. 2: 55-82.
- Ergüder, Başak (2006). *Türkiye’de Kadın Emeği’nin Değişen Yapısı: Enformel Kesimde Kadın Emeği ve Kadın Emeğine Talep*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Etiler, Nilay (2017). “Kesişmeyen Kümeler: Kadın Emeği ve Ücret” *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*. 5: 19-27.
- Ev eksenli Çalışanlar Grubu (1999). *Home-Net Rehberi*. ILO Sözleşmesi. İstanbul.
- Fidan, Fatma (2000). “Kapitalizmin Gelişme Sürecinde Kadının Çok Yönlü Konumu (Medya Örneği)” *Bilgi*. 2: 117-133.
- German, Lindsey (2006). *Cinsiyet Sınıf ve Sosyalizm*. (Çev: Yıldız Önen). İstanbul: Babil Yayınları.
- Güneş, Fatime (2017). “Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel bir İnceleme” *Fırat Üniversitesi sosyal Bilimler Dergisi*. 27: 245-256.
- Hartmann, Heidi (2016). “Marksizim ve Feminizmin Mutsuz Evliliği” (Ed. Gülnur Acar-Savran ve Nesrin Tura Demiryontan). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam Yayınları. s. 157-206
- Hattatoğlu, Dilek (2000). “Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme” *Birikim Dergisi*. 140: 29-40.

- Hepşen, Özlem (2010). *Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın Bedeni*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Kandiyoti, Deniz (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. (Çev: Şirin Tekeli, Aksu Bora, Fevziye Sayılan, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karagül, Leyla (2001). *Küresel Üretim Sürecinde Kadın Emeği*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Kaya Mehmet ve Burtan Doğan Bahar (2016). "Esnek Çalışma Modeli: Ev Eksenli Çalışma" *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 15: 1069-1099.
- Kızılçelik, Sezgin (2002). *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*. Ankara: Anı Yayınları.
- Kocabaş Fatma, Besler Senem ve Canbey Özgüler Verda (2017). "Ev Eksenli Çalışan Kadınlara Yönelik Niteliksel Bir Araştırma: Eskişehir El Sanatları Pazarı Örneği" *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9: 178-201.
- Kocacık, Faruk (2000). *Çalışma Sosyolojisi*. Sivas: Dilek Matbaası.
- Koyuncu, Ayşe Gözde (2008). *Enformel Sektörde Kadın Emeği: Evde Çalışma*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Lener , Gerda (2015). *Patriyarkanın Oluşumu*. (Çev: Serap Güneş). <https://dunyadanceviri.wordpress.com/2015/05/01/patriyarkanin-olusumu/>
Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018.
- Maden, Derya (2011). *Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımında Kadının Görünmeyen Emeği: Ordu Üniversitesi Örneği*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ordu.
- Makal Ahmet ve Acar-Savran Gülnur (Ed.) (2015). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Marx, Karl (2015). *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tarihi*. (Çev: Alaattin Bilgi). Ankara: Sol Yayınları.

- Meda, Dominique (2004). *Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?*. (Çev: Işık Ergüden). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Molyneux, Maxine (1979). “Ev Emeği Tartışması ve Ötesi” (Çev: Gülnur Acar-Savran). *New Left Review*. 116: 115-155.
- Noyan, İnci (2005). *Elit Sporcular ve Kadın Akademisyenler ile Spor Yapmayan Kadınların Toplumsal Rol Özelliklerinin Karşılaştırılması*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Oakley, Ann (1974). *The Sociology of Housework*. (Çev: Gülnur Acar-Savran). New York: Pantheon.
- Onaran, Özlem (1995). Marksist ve Feminizm Bir Bakış: Cinsiyet ve Sınıf. <https://baslangicdergi.org/marksist-ve-feminist-bir-bakis-cinsiyet-ve-sinif-ozlem-onaran/> Erişim Tarihi: 3 Mart 2019
- Ozankaya, Özer (1995). *Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Özar, Şemsa (2015). “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emeği ve İstihdamı Politikası: Kadın Hareketi, Sendikalar, Devlet ve İşveren Kuruluşları”. (Ed. Ahmet Makal ve Gülay Toksöz). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Özbudun Sibel, Sarı Cahide ve Demirer Temel (2007). *Küreselleşme, Kadın ve ‘Yeni’- Ataerki*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Özgüler Canbey, Verda (2012). “Home-Based Women Workers: The Case of Turkey” *International Journal of Business and Social Science*. 3: 260-285.
- Öztürk, Melda Yaman (2010). “Kapitalist Gelişme Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler” *Çalışma ve Toplum*. 1: 105-132.
- Palaz, Serap (2002). “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Analizinde Neoklasik Yaklaşım Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri” *Balıkesir Üniversitesi Dergisi*. 5: 89-109.

- Parlaktuna, İnci (2010). “Türkiye’de Cisiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi” *Ege Akademik Bakış*. 10: 1217-1230.
- Payne, Malcolm (1997). *Modern Social Work Theory*. Chicago: Lyceum Books.
- Pelizzon, Sheila Margaret (2009). *Kadının Konumu Nasıl Değişti: Feodalizmden Kapitalizme*. (Çev: Cem Somel). İstanbul: İmge Yayınevi.
- Pinchbeck, Ivy (1981). *Women Workers and Industrial Revolution*. Londra: Smelser.
- Prugl, Elisabeth (1996). “Home-based Workers: A Comparative Exploration of Mies's Theory of Housewifization” *Frontiers*. 25: 114-135.
- Selçuk, Fatma Ülkü (2005). *Hindistan’da Bir Örgütlenme Deneyimi: SEWA*. TÜSAM 1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı. İstanbul.
- Serdaroğlu, Ufuk (2010). *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Sitrin, Marina (2016). Toplumsal Yeniden Üretim: Ücret ve Müşterekler Arasında- Silvia Federici ile Röportaj. (Çev: Eda Ağca ve Serap Şen). <https://dunyadanceviri.wordpress.com/2016/08/04/toplumsal-yeniden-uretim-ucret-ve-musterekler-arasinda-silvia-federici-ile-roportaj/> Erişim Tarihi: 13 Kasım 2018.
- Tan Mine Göğüş, Ecevit Yıldız ve Üşür Sancar Serpil (2000). *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim ve Çalışma Yaşamı ve Siyaset*. İstanbul: TUSİAD Yayınları.
- Taş, Gün (2016). “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Taihsel süreçleri ve Dönüşümleri” *Akademi Herşey İster Dergisi*. 3: 163-175.
- Toksöz Gülay ve Özşuca Tarhan Şerife (2002). “Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri” *İktisat Dergisi*. 430: 29-36.
- Topçuoğlu, Reyhan Atasü (2011). “Kadın Emeği ve İşgücü Piyasasında Yeni Eğilimler: Kısmi Zamanlı Çalışma ve Ev Eksenli Çalışma” *Kadın Emeği Konferansı*. 57: 42-54.
- Turgut, Ezgi (2006). *Enformleşmiş İstihdam İçinde Kadın Emeği ve Ev Eksenli Çalışma*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Türkün Asuman Erendil ve Eraydın Aydan (2002). “Konfeksiyon Sanayinde Yeniden Yapılanma Süreci, Değişen Koşullar ve Kadın Emeği: Ne Kazandılar Ne Kaybettiler?” *İktisat Dergisi*. 430: 18-48.

Vogel, Lise (1990). *Marksist Teoride Kadın*. (Çev: Mine Öngören). İstanbul: Pencere Yayınları.

Zaretsky, Eli (2005). *Kapitalizm Açısından Toplumsal Cinsiyet Rollerini*. (Çev: Aksu Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.

6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu. m.461-469.

EKLER

Ek 1. Görüşme Formu

GÖRÜŞME FORMU

1-Kişisel bilgiler

- a) Medeni hali (evli/bekar/boşanmış)
- b) Çocuk sayısı
- c) Eğitim seviyesi
- d) Kaç yıldır evlisiniz?

2- Çalışmaya nasıl karar verdiniz?

3- Sizin dışınızda evde başka kim çalışıyor?

- a) Mesleği nedir?
- b) Kaç kişi herhangi bir sigorta hizmetinden yararlanıyor?

4- Bu işe başlamadan önce başka bir işte çalışıyor muydunuz?

- a) Evetse bırakma nedeniniz nedir?

5- Bu işi nasıl buldunuz?

6- Ev akseni çalışmayı kabul etmenizdeki en önemli sebep nedir? Bu konudaki düşüncelerinizi anlatır mısınız?

- a) Aile bireyleri veya toplum baskısı mı etkili oldu?
- b) “Kadın kısmı çalışmaz” algısı yüzünden mi?
- c) Çocuklarınız için mi?

7- Ne adar süredir bu işi yapıyorsunuz?

8- Günde kaç saatinizi işinize ayırıyorsunuz?

9- İşiniz dışında kalan zamanı nasıl değerlendiriyorsunuz?

- a) Herhangi bir düzenli olarak yaptığınız sosyal aktiviteniz var mı?

10- Bu işten kazandığınız parayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Önceliğiniz nedir?

- a) Kazandığınız ücret herhangi bir maddi sorununuzu çözüyor mu veya talebinizi karşılamaya yetiyor mu?

11- Yaptığınız işe yönelik destek alıyor musunuz?

- a) (Evet) Kimden destek alıyorsunuz?

12- Sizce müşterilerinizin sizi tercih etmesinde etkili olan unsur (uygun fiyat, zamanında teslim, yapılan işin kalitesi gibi) nedir?

13- Yaptığınız işleri nasıl pazarlıyorsunuz?

- a) Kendiniz direkt müşteriye pazarlıyorsanız bu durum nasıl gelişiyor?
b) Satış yapan yerlere, ilgili mağazalara gidip ürününüz hakkında bilgi veriyor musunuz?

14- Ürünlerinizi satarken karşılaştığınız herhangi bir sorun (fiyatta anlaşamama, Pazar bulama, alıcı bulamama, gibi) var mı? Varsa bahseder misiniz?

15- İşe başlarken ücreti kim belirliyor?

- a) Ücret konusunda pazarlık yapabiliyor musunuz?
b) Ücret dışında pazarlık ettiğiniz konular var mı?

16- Sürekli olarak aynı iş üzerinde mi çalışıyorsunuz?

17- Evinizdeki ve çevrenizdeki kişiler bu tür çalışma yapmanızı nasıl karşılıyorlar?

18- Yaptığınız işe dair sizi rahatsız eden durumlar var mı?

- a) (Evet) Bu duruma karşı tutumunuz nasıl olur?

19- Sizce işinizin size göre bir güvencesi var mı?

- a) Uzun süreler bu işi yapıyorsunuz ancak işinize dair bir sigortanızın olmaması, emekli olamama durumlarınız hakkında ne düşünüyorsunuz?
b) Yaptığınız işten dolayı sağlık sorunları yaşadığınız oluyor mu?
c) (evet) Bu işten aldığınız ücret tedavi masraflarınızı gidermeye yetiyor mu?

20- Genel olarak evde çalışmanın sizin için yarattığı önemli bir sorun var mı?

- a) Ev işlerini yerine getirmeye engel teşkil ediyor mu?
b) Evde yaşam alanına yönelik sorunlar oluşturuyor mu?

21- Ev eksenli çalışmanın size sağladığı katkılar var mı? Varsa ne yönde olduğunu bahseder misiniz?

- a) Size ekonomik özgürlük sağladı mı?
- b) Özgüveniniz gelişti mi?
- c) Para kazanmaya başlayınca ailede söz hakkınız doğdu mu?

22- Bu tarz çalışmayı başkalarına da tavsiye eder misiniz? Evetse sebebi nedir?

23- Kendinizi çalışan olarak görüyor musunuz? Bu konudaki düşünceleriniz nasıldır?

- a) Sizce ev eksenli çalışanlar işçi olarak kabule edilmeli mi?
- b) (Hayır) sizin için işçi olup olmama ayrımı neye göre yapılıyor?

24- Çalışmaya başladığınızdan bu yana çalışma koşullarınızın kötüleştiğini düşünüyor musunuz? (ücretin tatmin etmemesi, iş yükünüzün artması, üzerinizdeki baskının artması, çalışmaya fazladan vakit ayırma gibi konularda)

25-Ev işleri organizasyonu hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce bu işler kadının sorumluluğunda mı olmalı yoksa bir görev dağılımı mı yapılmalı? Bu konu hakkındaki düşüncelerinizi belirtir misiniz?

26- Tercih etme durumunuz olsa başka bir iş dalı seçer miydiniz?

27- Maddi durumunuz yeterli olmuş olsa yine de bu işi yapar mıydınız? Evetse sebebi nedir?

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Hatice Dilara TEKBAŞ
Uyruğu: T.C : TC
Doğum Tarihi ve Yeri: 03/07/1993 – Aksaray
e-posta : hatice--dilara@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2016
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2016	Aksaray Yeşiltepe Anadolu Lisesi	İngilizce Öğretmeni
2017	Aksaray Egeay Otomatik Makine	Dış İlişkiler Sorumlusu- Yönetici Asistanı

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı YDS: 56,25 YÖK-DİL: 82,5